Rapport 2011:69

Öllsjö 7:1, Skepparslöv sn, Skåne

Arkeologisk slutundersökning 2010

Anders Edring

Rapport 2011:69

Öllsjö 7:1, Skepparslöv sn, Skåne

Arkeologisk slutundersökning 2010

Anders Edring

Fornlämningsnr: 81:1, 316, 317
Öllsjö 7:1, Skepparslövs socken
Kristianstads kommun
Skåne län

Sydsvensk Arkeologi AB

Kristianstad

Box 134
291 22 Kristianstad

Malmö

Erlandsrovägen 5
218 45 Vintrie

www.sydsvenskarkeologi.se

© 2011 Sydsvensk Arkeologi AB
Rapport 2011:69
Omslag: Vy över område 1. Foto: Anders Edring
Layout, fyndteckningar, kartor & ritningar: Anders Edring
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle.

Innehåll

Sammanfattning **5**

Bakgrund **7**

Naturgeografi **7**

Fornlämningsmiljö **8**

Resultat från arkeologisk utredning och förundersökning **11**

Kunskapsläget inför den arkeologiska slutundersökningen **13**

Område 1 – neolitiskt gravområde 13
Område 2 – boplats 15
Område 3 – boplats 16
Kulturhistorisk bakgrund och aktuell forskning 18

Undersökningsplan och vetenskaplig frågeställning **26**

Övergripande målsättning – programförklaring 26
Ny kunskap 28

Genomförandet **30**

Undersökningsområden, anläggningar och prioriteringar 30
Dokumentation 32
Rapportering 32
Arkivering och magasinering 33
Förmedling 34

Undersökningsresultat **35**

Område 1 35
Område 1 – prioriteringar & metoder 36
Megalitgravar 38
Fossil matjord och våtmarkslager 53
Mot våtmarken 56
Kulturlager och matjordscolluvie 59
Gropar i rader 60
En avgränsning av våtmarken 63
Område 2 65
Område 2 – prioriteringar & metoder 65
Stolpkonstruktioner och stolpgropar 67
Kulturlagret i öster 76
Konstruktionen i svackan 76
Våtmarken i väster 84
Område 3 85
Område 3 – prioriteringar & metoder 86
Långhus och kulturlager 88
Hägnader 98
Ett vendeltida fynd 99

Fyndmaterial **100**

Fyndstrategi, fyndhantering och registrering 100
Analys av sten- och flintmaterial 101

Anläggningar i och i närheten av stolpcirkeln 101
Övriga anläggningar invid stolpcirkeln 105
Konstruktionen i svackan – Anläggning 6242 107
Keramik 111
Osteologi 113

Analyser 114

Pollenanalys 114
Växtmakrofossil-, vedartsanalys och ^{14}C 114

Syntes 119

Gravmiljön 119
Boplatsen 130
Landskapet 133
Måluppfyllelse 136

Referenser 138

Administrativa uppgifter 145

Bilaga 1. Osteologisk analys 147

Bilaga 2. Makro & Pollenanalys 159

Bilaga 3. ^{14}C analys 164

Skånekarta (t.v.) och detalj ur terrängkartan
med fastighet Öllsjö 7:1 markerat.

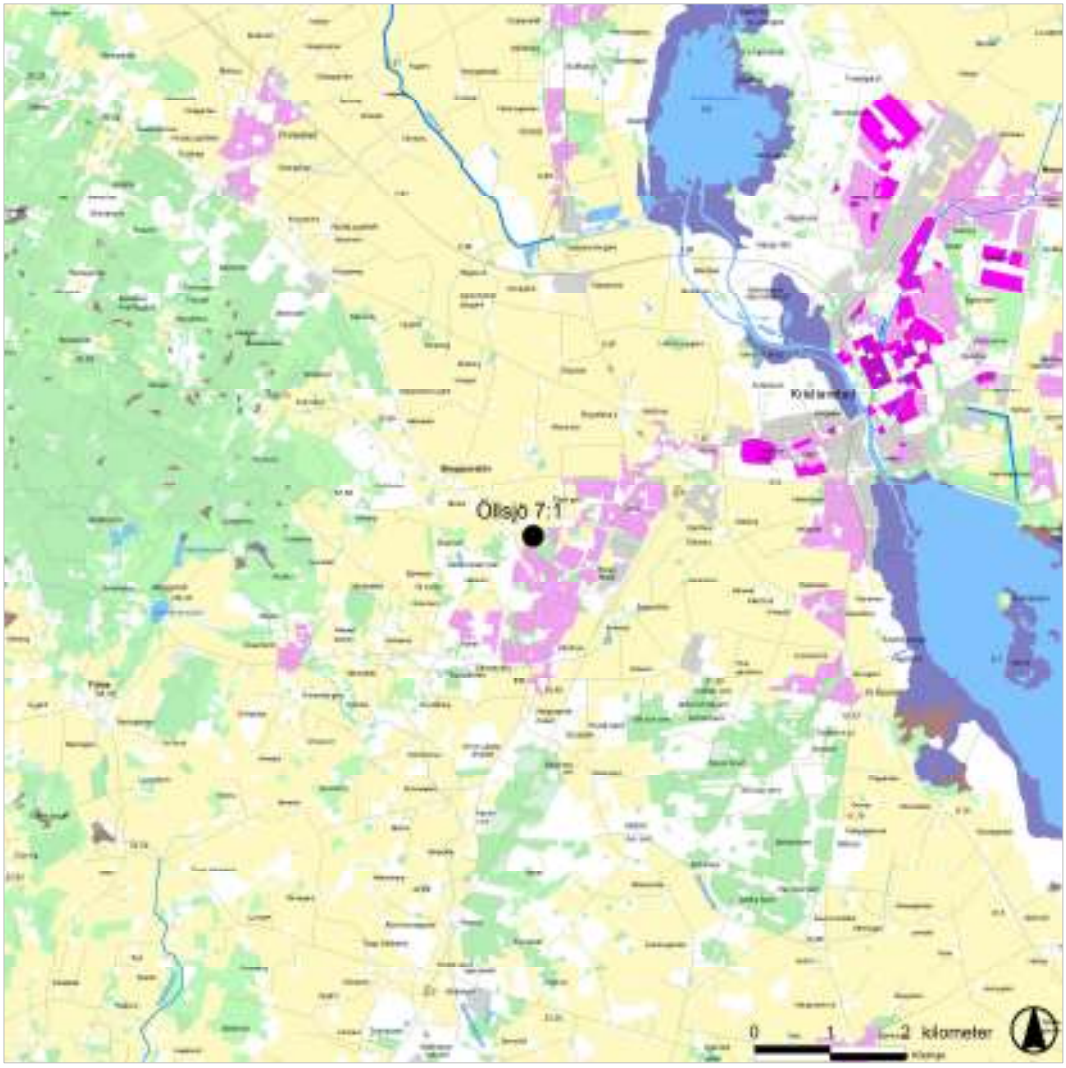

Sammanfattning

Kristianstads kommun avser att bebygga fastigheten Öllsjö 7:1. Den planerade exploateringsytan är totalt ca 75 000 m^2. Området är beläget mellan Öllsjö och Skepparslöv, ca fem kilometer sydväst om Kristianstad.

Inför exploateringen gick Länsstyrelsen i Skåne län ut med ett förfrågningsunderlag, gällande anbudsinbjudan till en undersökningsplan för en särskild arkeologisk undersökning av tre delområden inom fastigheten (område 1 – 3). Två anbud inkom och Länsstyrelsen beslutade att Sydsvensk Arkeologi AB (f.d. Regionmuseet Kristianstad) skulle utföra den arkeologiska undersökningen. Arbeten företog under perioden 2010-05-10 – 2010-07-07.

De vetenskapliga frågeställningarna inför den arkeologiska undersökningen skulle enligt Länsstyrelsens förfrågningsunderlag fokusera på den komplexa neolitiska gravmiljön (omr. 1), grundläggande frågor om bebyggelsemönster och huskonstruktioner (omr. 2 och 3) samt förhållanden/samband mellan områdena (omr. 1 - 3).

Vid den arkeologiska undersökningen av område 1 påträffades lämningar efter tre megalitgravar som tolkades som långdösar, ett system av parallella gropar, en inhägnad våtmark med fynd av rituell karaktär samt en gång kantad av stolpar.

I område 2 framkom lämningar av en stolpcirkel med en diameter av 12 meter, en nedgrävd träkonstruktion samt två konstruktioner bestående av med kraftiga stolpar (trämonoliter).

Inom område 3 påträffades boplatslämningar i form av sju långhus, två hägnader, flera härdar och gropar. Boplatsen har utifrån fyndmaterial och hustypologi daterats till senneolitikum/äldre bronsålder.

Den arkeologiska undersökningen har visat på en komplex gravmiljö med flera megalitgravar, inhägnade ytor och träkonstruktioner med spår av rituella aktiviteter kopplade till gravmiljön (område 1 & 2). Dessa lämningar har daterats till tidigneolitikum. Boplatslämningarna i område 3 samstämmer i tid med fynd som tidigare gjorts i gravar i området. Det visar att det även finns ett samband mellan område 3 och gravmiljön.

Fotografier över undersökningsområde 1 (överst) och 2.

Bakgrund

Kristianstads kommun avser att bebygga fastigheten Öllsjö 7:1. Den planerade exploateringsytans storlek är totalt ca 75 000 m^2. Området är beläget mellan Öllsjö och Skepparslöv, ca fem kilometer sydväst om Kristianstad. Inom fastigheten har det konstaterats tidigare icke registrerade fornlämningar i form av boplatslämningar och en eventuell grav vid en arkeologisk utredning år 2008 (Edring 2008). Vid en förundersökning år 2009 fastställdes fornlämningarnas utbredning till fyra områden inom fastigheten - ett neolitiskt gravområde (område 1 & 4) och av två förhistoriska boplatsområden (område 2 & 3) (Edring 2009).

Inför den kommande exploateringen av fastigheten gick Länsstyrelsen i Skåne län ut med ett förfrågningsunderlag, daterat 2009-06-26, gällande anbudsinbjudan till en undersökningsplan för en särskild arkeologisk undersökning av delområde 1 – 3. Dessa områden omfattade en yta av ca 25 200 m^2. Regionmuseet Kristianstad lämnade 2009-08-03 in en undersökningsplan och kostnadsberäkning för en särskild arkeologisk undersökning. Länsstyrelsen beslutade 2010-02-24 att Sydsvensk Arkeologi AB (f.d. Regionmuseet Kristianstad) skulle utföra den arkeologiska undersökningen.

Den arkeologiska undersökningen påbörjades den 10 maj år 2010 och avslutades den 7 juli.

Naturgeografi

Fastigheten Öllsjö 7:1 ligger ca fem kilometer sydväst om Kristianstad vid foten av Nävlingeåsen (se fig. 1). Exploateringsområdet ansluter i söder med villabebyggelse, i väster och nordväst stiger Nävlingeåsen och i öster och i sydöst finns ett mindre skogsparti. Topografiskt utgör platsen en svag sluttning vars krön är beläget utanför exploateringsområdet. Nävlingeåsens sluttningar är blockrika och det finns bl.a. block med jättegrytor, t.ex. den s.k. ”Prickestenen” (Skepparslöv 7:1). Planområdet ligger ca 15-19 meter över havet och bestod före den arkeologiska undersökningen av jordbruksmark. Området domineras av sandjordar, men det finns även inslag av sandig morän och lera.

Exploateringsområdet ligger i den västra delen av Kristianstadsslätten, en slättbygd som genom årtusendena påverkats och förändrats genom havets transgressioner och regressioner (se Edring 2005). Under tidig- och mellanneolitikum delades Kristianstadsslätten av en bred havsvik som sträckte sig långt in över dagens landskap (Gedda 2003; Berglund et al. 2005 s. 136). Under neolitikum låg havsviken knappt tre kilometer öster om den nu aktuella platsen, och norr om bildades en smal passage

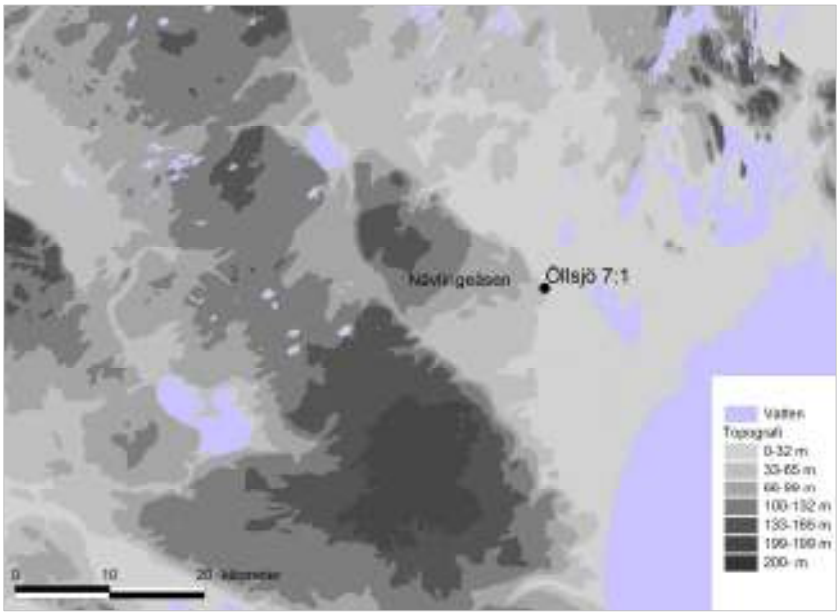

Fig. 1. Nordöstra Skånes topografi med Öllsjö 7:1 markerad.

mellan havsviken och åsen (se fig. 2). De speciella naturgeografiska förutsättningarna vid foten av Nävlingeåsen och tillgången till större stenblock samt närheten till havsviken har påverkat hur människorna valt att organisera och nyttja platsen, vilket tydligt framgår när man beaktar vilka fornlämningar som finns i närområdet.

Fornlämningsmiljö

I och kring Skepparslöv, strax väster om den havsvik som delade slätten, finns flera fynd av tidigneolitiska yxor (spetsnackiga flintyxor). Förekomsten av dessa yxor kan ses som ett första steg mot den bygd som tydligt framträder inom området under följande perioder. Under slutet av tidigneolitikum och äldre mellanneolitikum kan vi, genom de arkeologiska lämningarna, se en intensifiering i nyttjandet av området. I omedelbar anslutning till Öllsjö 7:1 ligger flera megalitgravar: i norr ligger en gånggrift (Skepparslöv 10, Bagge & Kaelas 1952) och en hällkista (Skepparslöv 11:1, Magnusson 1947) och i väster en långdös (Skepparslöv 8). Megalitgravarna ligger nära varandra och motsvarande koncentration av monumentala gravar på Kristianstadsslätten är endast känd från Fjälkingeområdet (se Edring 2005).

Förutom megalitgravarna finns även flera naturbildningar av gravliknande stenblock och block med ”jättegrytor” (t.ex. Skepparslöv 7). I våtmarkerna öster och väster om megalitgravarna har flera offerfynd av tunn- och tjocknackiga yxor daterade till tidig- och mellanneolitikum påträffats, (t.ex. Vä 176, 190, 195, 200, se Edring 2005). Neolitiska yxor finns också i en fyndsamling strax norr om Öllsjö 7:1 (Skepparslöv 30).

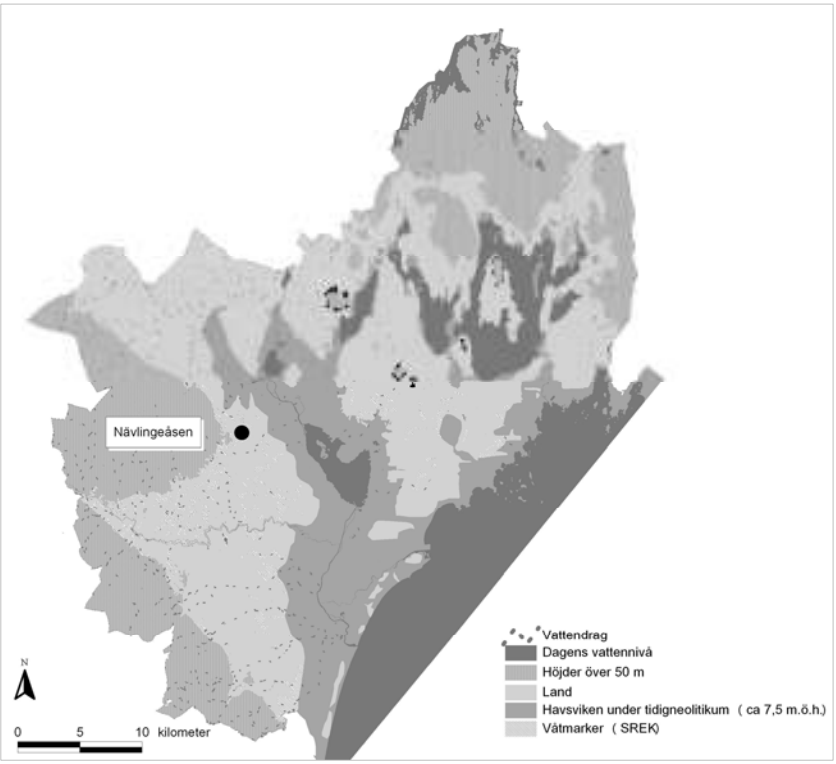

Fig. 2. Karta som visar den havsvik som under tidigneolitikum sträckte sig in över Kristianstadsslätten.

Spår av aktiviteter under slutet av mellanneolitikum finns i form av en stridsyxegrav (Skepparslöv 17) och i gånggriften (Skepparslöv 10), där det bl.a. påträffats ett stridsyxekärl inne i gravkammaren (Bagge & Kaelas 1952; Malmer 1962). Gånggriften, som undersöktes 1944, har gjorts om till en hällkista och i gravanläggningen påträffades, förutom stridsyxekärlet, skelett av minst 14 individer, fynd av en keramikskärva, troligen från en trattbägare, samt benpärlor (Bagge & Kaelas 1952).

Antalet undersökta boplatser från neolitikum i närområdet är litet. 2001 undersöktes en boplats i närheten av den dåtida havsviken i Härlöv (Norra Åsums/Kristianstads sn, Lilja 2007). Här framkom kulturlager och gropar med keramik daterad till slutet av tidigneolitikum. En grop med en halv ornerad trattbägare kan utgöra rester efter en flatmarksgrav, men inget humanosteologiskt material påträffades i anläggningen (jfr Runcis 2002). Träkol från anläggningen ^{14}C daterades till 4710±40 BP (3640 – 3370 kal. 2 sigma BC), gav en datering till intervallet slutet av TNI till slutet av TNII. I övrigt har neolitisk bebyggelse undersökts i Snårarp (Vä sn), Norra Åsum och Fjälkinge (Edring 1999, 2004, 2005). Förutom dessa undersökningar har neolitiska lämningar påträffats endast vid ett antal mycket små arkeologisk undersökningar.

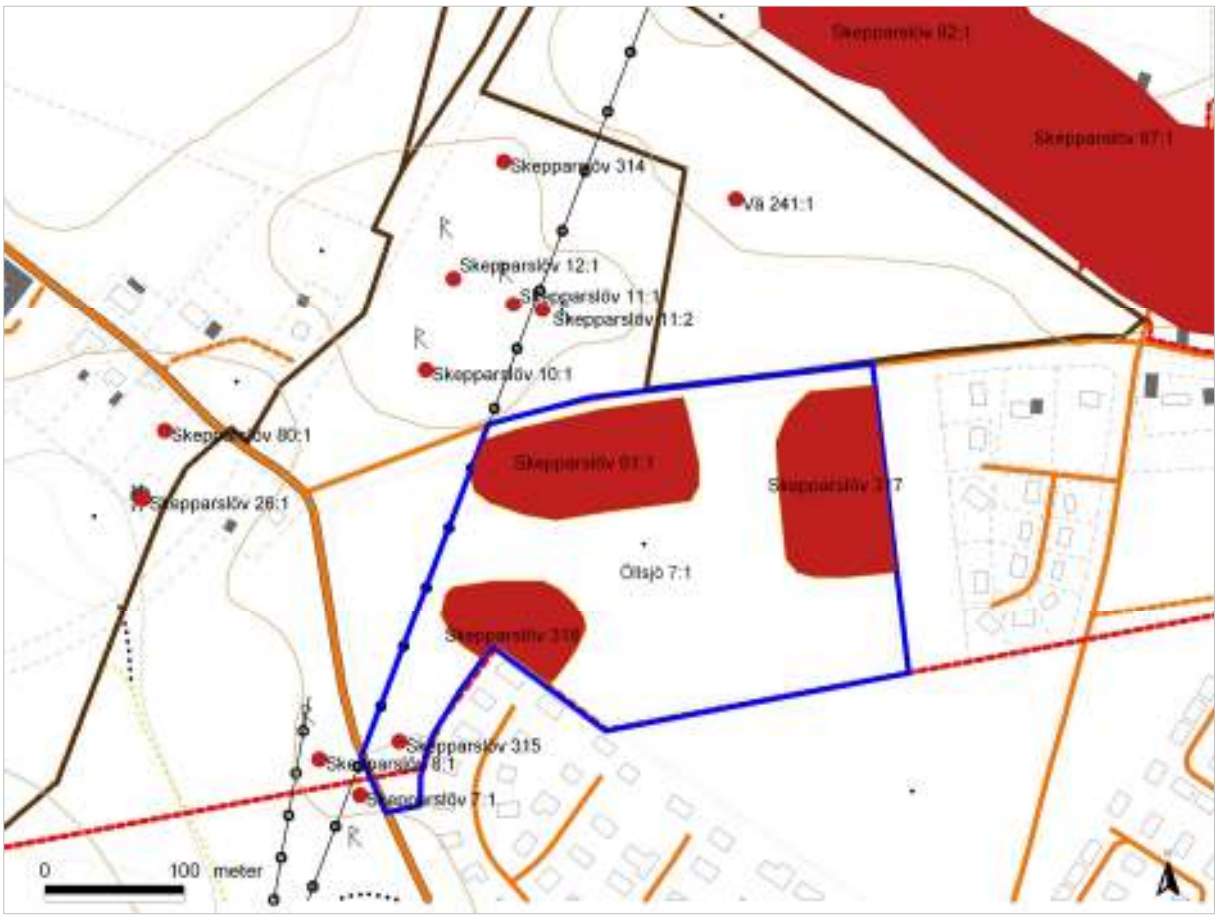

Fig. 3. Utdrag ur fastighetskartan med registrerade fornlämningar.

Fynden från neolitikum dominerar fornlämningsbilden kring Skepparslöv, men det finns lämningar och fynd från andra tidsperioder. Ett exempel är en spjutspets av brons som påträffats ett hundratal meter norr om exploateringsområdet (Vä 241). Vid undersökningen av hällkistan (Skepparslöv 11:1) framkom ett rikt fyndmaterial av bl.a. skifferhänge, bronsfibula (period II), bärnstenspärla samt hjärtformiga pilspetsar (Magnusson 1947).

I samband med den arkeologiska utredningen 2008 påträffades ett tidigare icke känt block med skålgropar i den norra sluttningen av den höjd som ligger strax norr om Öllsjö 7:1 (Skepparslöv 314) (se fig. 3). Uppe på höjden finns sedan tidigare registrerat en rund stensättning med en diameter på 17 m (Skepparslöv 12) samt en rest sten (Skepparslöv 11:2). Stensättningen är delvis undersökt och i den påträffades en pilspets med urnupen bas samt keramik (Oldeberg 1974 s. 103). Det finns även äldre uppgifter om att ett bronssvärd skall ha påträffats i graven, men dessa uppgifter är svåra att styrka. Att det rör sig om en stensättning (enligt FMIS), kan ifrågasättas med tanke på fyndmaterialet och de beskrivningar som finns från undersökningen (Oldeberg 1974 s. 103). Fornlämningen bör med tanke på fyndmaterialet, betraktas som en gravhög med ett mittröse, daterad till senneolitikum/äldre bronsålder.

Fig. 4 – 6.
Överst - Långdösen (Skepparslöv 8).
Mellerst – Gånggriften (Skepparslöv 10)
Nederst – Prickestenen (Skepparslöv 7).

Fynd från äldre bronsålder finns även representerade i gånggriften, i form av en bronsskiva med spiralornamentik daterade till period II (Magnusson 1947 s. 152). Magnusson (sedermera Strömberg) konstaterar att liknande skivor påträffats på klappstolar i Danmark. Endast två fynd av klappstolsbeslag har gjorts utanför norra Tyskland och Jylland och ger en indikation om områdets status under äldre bronsålder (Skoglund 2005 s. 119).

Ett par hundra meter öster om planområdet ligger Öllsjö bytomt, inom vilken och i anslutning till, flera välbevarade boplatser från yngre järnålder och medeltid undersökts (Garvell 2003, Bengtsson 2003, Björk 2004, Svensson 2005, 2006, Kockum 2007).

Utifrån den mångfacetterade fornlämningsmiljön med megalitgravar, en gravhög, offerplatser, skålgropar och bronsåldersfynd av hög kvalitet, tillsammans med de specifika naturgeografiska förutsättningarna, kan området betraktas som en komplex gravmiljö med kontinuitet från äldsta neolitikum till åtminstone äldre bronsålder. Platsen har i tidigare forskning pekats ut som ett exempel på Kristianstadsslättens neolitiska gravmiljöer, där det finns en koppling mellan megalitgravar, topografiska höjdlägen och naturformationer (Edring 2005 s. 120). Även platsen exklusiv karaktär under äldre bronsålder har betonats (Skoglund 2005 s. 115ff), vilket visar att platsen särskilda betydelser fortlevt under lång tid.

Resultat från arkeologisk utredning och förundersökning

Regionmuseet Kristianstad utförde en arkeologisk utredning inom aktuell fastighet under april månad år 2008 (Edring 2008). Utredningen var planerad att beröra två områden; ett i norr som bestod av åkermark och ett i söder med skog. Det södra området var inte tillgängligt för den arkeologiska utredningen, varför detta område ännu inte utretts angående fornlämningar.

I det norra området drogs tre parallella schakt i nordsydlig riktning och tre schakt i öst-västlig riktning med en sammanlagd längd om 688 meter. I den nordvästra delen framkom kulturlager, härdar, gropar och en stenpackning. Stenpackningen låg under ett kulturlager, i vilket det även fanns en del större stenar (0,5-1,5 m) som i enstaka fall var synliga ovan mark. Dessa stenar, stenpackning och kulturlager antogs kunna utgöra resterna efter en grav, med tanke på att det norr om, på samma höjd, finns en gånggrift, en hällkista, en stensättning (gravhög?) samt en rest sten. Fornlämning konstaterades även i den centrala delen av området. Här konstaterades gropar, kulturlager och stolphål.

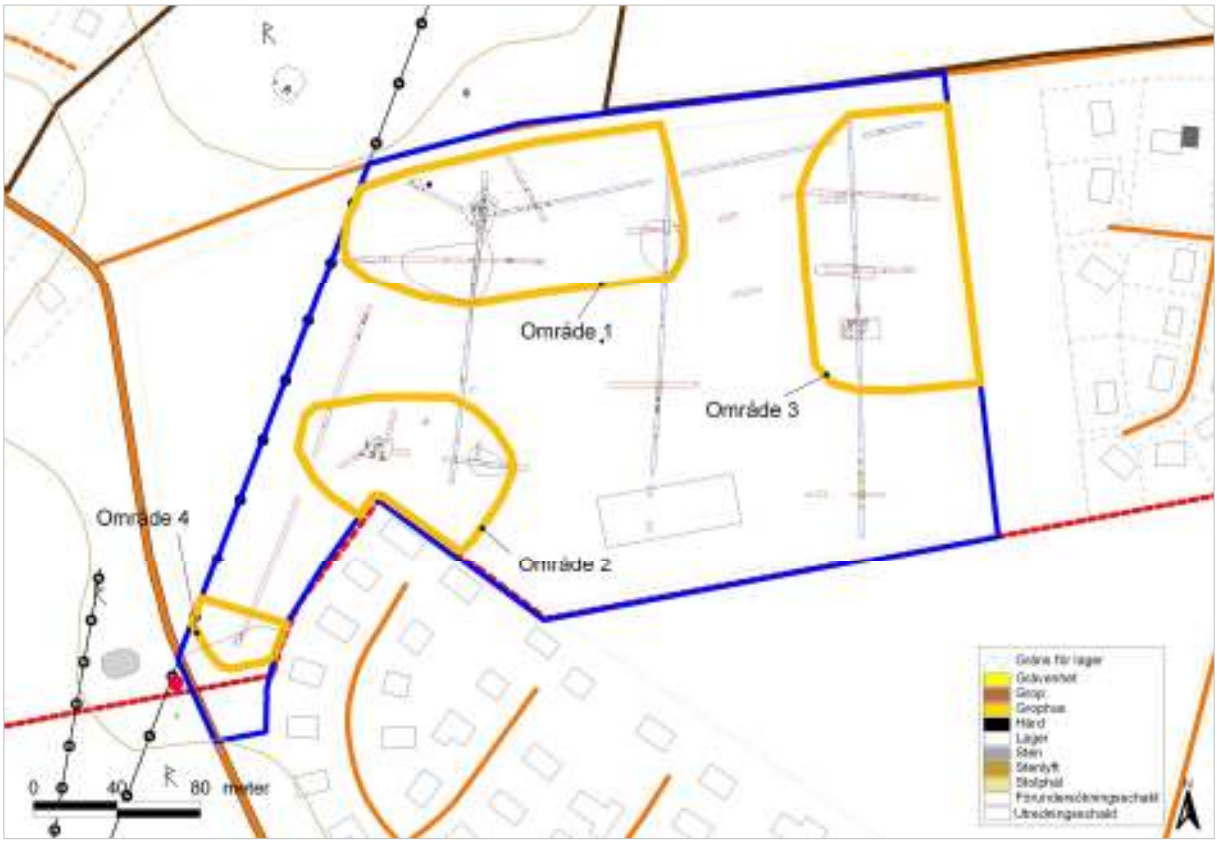

Fig. 7. Utdrag ur fastighetskartan med utrednings- och förundersökningsschakt, samt de områden som kom att registreras som fornlämning.

Några anläggningar undersöktes och ett par provrutor grävdes i kulturlagren. De fynd som påträffades var keramik, flinta och obrända och brända ben. Keramiken var av förhistorisk typ. En skärva hade en dekor som tyder på en datering till tidig- eller mellanneolitikum. Slutsatsen av utredningen var att tidigare icke registrerade fornlämningar i form av boplatslämningar och en eventuell grav fanns inom utredningsområdet.

Regionmuseet ansåg att det inom planområdet fanns fornlämningar av sådan omfattning och karaktär att vidare arkeologiska insatser i form av en förundersökning krävdes innan exploatering. Regionmuseet ansåg vidare att förundersökningen skulle koncentreras till de ytor där det vid utredningen konstaterats fornlämning och att syftet med förundersökningen skulle vara att klargöra fornlämningens bevarandestatus, utbredning, innehåll, datering och vetenskapliga potential.

I enlighet med länsstyrelsens beslut (dnr. 431-32838-08) utförde Regionmuseet Kristianstad en arkeologisk förundersökning i mars månad år 2009 (Edring 2009). Vid förundersökningen konstaterades fornlämningar inom fyra områden av fastigheten (se fig. 7). Dessa utgjordes av ett neolitiskt gravområde (område 1 & 4) och av två förhistoriska boplatslämningar (område 2 & 3). Gravområdet kunde kopplas till de sedan tidigare kända megalitgravarna i området (se Edring 2005).

Område 1 var det mest iögonfallande av de fyra områdena. Inom området påträffades lämningarna efter en skadad runddös samt en ansamling med sten som kan var rester efter ytterligare en megalitgrav. Inom område 4 påträffades markfasta stenar, som i sig inte bedömdes utgöra någon egentlig fornlämning. Det faktum att de ligger endast ca 50 meter öster om långdösen (Skepparslöv 8) gör att de kan vara av arkeologiskt intresse och därför bör beaktas vid en eventuell exploatering.

Fornlämningarna inom område 2 tolkades som ett neolitiskt gårdsläge. I området påträffades bl.a. ett grophus och ett flertal stolphål, som indikerar att det förekommer lämningar efter stolpburna hus. Område 3 tolkades som en neolitisk boplats. I området har ett stolpburet hus påträffats, men det finns indikationer på att det kan finnas flera hus i området.

Kunskapsläget inför den arkeologiska slutundersökningen

Område 1 – neolitiskt gravområde

Område 1 omfattade en svag förhöjning och dess avgränsning baserades på topografin och på de påträffade lämningarna vid utredningen och förundersökningen.

Centralt inom område 1 låg en anläggning som tolkades som en runddös. Tolkningen av graven byggde på konstruktionens utformning med en kantkedja och en större centralt placerad sten. Kring hällkistan (Skepparslöv 11:1) som undersöktes på 1940-talet löpte en kantkedja av sten (Magnusson 1947 s. 148). Vid undersökningen 1944 konstaterades även att gånggriften (Skepparslöv 10) byggts om till en hällkista (Bagge & Kaelas 1952). Fyndmaterialet i de båda ”hällkistorna” visade att de även återanvänts under äldre bronsålder, period II (se Skoglund 2005 s. 116. tabell 8). Med detta i åtanke kunde ett liknande återanvändande och förändringar av konstruktionen även ha skett när det gäller den aktuella runddösen.

Gravkonstruktionen låg mycket ytligt under matjorden och den hade skadats dels genom sprängning/klyvning, dels genom plöjning och stenröjning. Endast ett av de förmodade blocken till kammaren fanns kvar på platsen och det hade tydliga sprängoch klyvningsskador. Jorden kring stenen var omrörd och förutsättningar att påträffa bevarade skelettgravar bedömdes som liten. Enstaka benmaterial kunde förekomma med tanke på de goda bevaringsförhållandena för ben som generellt råder på Kristianstadsslätten. Övrigt fyndmaterial som keramik och flinta kunde förväntas, men av begränsad omfattning med tanke på det sparsamma fyndmaterial som påträffats i anslutning till kon-

struktionen vid förundersökningen. Däremot bedömdes det finnas goda förutsättningar att påträffa avtryck av kammarstenar, hällar och andra konstruktionsdetaljer i och i anslutning till anläggningen. I den södra delen var kantkedjan tämligen välbevarad, medan den närmast saknades i de norra delarna. Stenlyft påträffades i närheten av dösen och det bedömdes att det fanns goda förutsättningar att påträffa avtryck efter kantkedjans stenar. I övrigt fanns det flera stenlyft inom område 1. Huruvida dessa var delar av konstruktioner gick inte att fastställa vid förundersökningen.

Senare års arkeologiska undersökningar har visat på de neolitiska platsernas komplexitet. Som exempel kan nämnas Almhov (Gidlöf, Hammarstrand Dehman & Johansson 2006) och Döseryggen (Andersson & Wallebom 2011) i sydvästra Skåne samt Hunneberget i nordöstra Skåne (Edring 2005). Monument, processionsvägar, konstruktioner för offernedläggelser, resta stenar, omfattande lämningar efter byggnadsarbeten, rituella deponier och komplexa arkitektoniska arrangemang visar hur komplexa de neolitiska gravområdena har varit (Högberg 2009). Med tanke de komplexa platser som de neolitiska gravmiljöerna utgör bedömdes det att det sannolikt fanns ytterligare konstruktioner som inte framkommit vid utredningen och förundersökningen.

Ett problem som lyfts fram i förundersökningsrapporten berörde den eventuella megalitgrav som påträffats nordväst om runddösen (Edring 2009). Vid förundersökningen gjordes ingen undersökning av konstruktionen, däremot frilades några av de större stenar som tolkas som dess sydliga gräns. Konstruktionen låg i kanten av exploateringsområdet och sträckte sig in under en asfalterad cykelväg. Förutsättningarna att påträffa hela konstruktionen bedömdes som mycket liten, men det fanns dock en möjlighet att konstruktionens form och riktning skulle kunna fastställas vid en undersökning. Om det var en megalitgrav borde dock gravkammaren eller gravkamrarna ligga så pass lång norrut att de förstörts av cykelväg och av en bilväg. Trots osäkerheten föreslogs det att anläggningens bevarade delar skulle undersökas, eftersom de var en viktig del i diskussionen kring gravmiljön.

Söder om runddösen fanns ett ca 950 m^2 stort lager. Lagret tolkades som att det bildats genom att jord (högfyllning, fossil matjord, kulturlager m.m.) från höjden ackumulerats i en naturlig svacka. Detta innebar att det kunde förekomma fynd i lagret från de ovanliggande konstruktionerna på höjden. Totalt undersöktes tre rutor i lagret vid utredningen och förundersökningen. Fyndmaterialet var mycket sparsamt och bestod av bränd lera

och enstaka förhistoriska keramikskärvor. Under lagret fanns enstaka anläggningar och det fanns således förutsättningar att påträffa stolpburna konstruktioner under lagret. En annan möjlighet var att lagret var rester efter högfyllning till en långhög eller döstomt. Någon långhög hade inte tidigare påträffats i nordöstra Skåne. Inför undersökningen bedömdes det att det var av stor vikt att vara öppen för möjligheterna att det kunde förekomma andra typer av konstruktioner och anläggningar som vi tidigare inte kände till. Detta gällde i hög grad även de gropar och kulturlager som fanns i sydvästra delen av område 1, vars funktion och samband med gravområdet inte fastställts.

I den östra delen av området fanns vad som tolkats som en mindre svacka med fossil matjord och med vattenavsatta lager. Någon analys av pollen eller makrofossil gjordes inte vid förundersökningen. Bevarade makrofossil och pollen kunde vara ett underlag för en landskapsrekonstruktion i form av en beskrivning av flora och markanvändning i området under neolitikum och eventuellt bronsålder.

Område 2 – boplats

Område 2 tolkades som en boplats med en datering till neolitikum, troligen tidig/mellanneolitikum. Fornlämningarnas datering och funktion lyftes fram i förundersökningsrapporten (Edring 2009 s. 33). Dateringsunderlaget var tyvärr svagt och baserades på ett par slipade flintavslag och en keramikskärva med en dekor av små gropar. Även om materialet visade på en datering till tidig/mellanneolitikum var det viktigt att vara öppen för att det kunde förekomma lämningar från andra tidsperioder. I utvärderingen för område 1 påtalades att det fanns flera indikationer på att området som helhet haft fortsatt betydelse som gravmiljö och kanske även som boplatsområde under senneolitikum/äldre bronsålder.

Anläggningarna låg väl samlade på en svag förhöjning och fornlämningen var tydligt avgränsade i norr, öster och i väster. Vi visste inte om boplatsen fortsatt söderut, in i det område som var bebyggt med villor. Boplatsens storlek bedömdes till omkring 5 000 m^2. De anläggningar som framkom vid förundersökningen bestod till övervägande del av stolphål, men något stolpburet hus påträffades inte. Däremot fanns det en anläggning som tolkades som ett neolitiskt grophus omgärdat av flera mindre stolpar. På platsen fanns också några större anläggningar, varav ett par med härdar i ytan. Dessa anläggningar kunde utgöra lämningar efter hyddor med försänkta golv (grophus). I anslutning till en av dessa större anläggningar fanns flera stolphål och anläggningen kunde utgöra rester efter ett aktivitetslager i ett stolpburet hus. Det har påträffats senneolitiska hus med för-

sänkta golvdetaljer, men även regelrätta grophus, både i Danmark och i Skåne (Björhem & Magnusson Staaf 2006 s. 70).

Öster om de beskrivna anläggningarna sjönk topografin och i en svag sluttning fanns ett kulturlager. Lagret innehöll bl.a. odekorerad förhistorisk keramik och ett slipat flintavslag och det fanns goda förutsättningar att påträffa daterbart material och att utreda sambandet mellan lagret och de övriga lämningarna uppe på krönläget. Fyndmaterialet var av vikt för att kunna förstå de aktiviteter som ägt rum på platsen, vilket i sin tur bedömdes ge en indikation på platsens funktion. Lagret och dess innehåll kunde således bidra till en tolkning av platsen som helhet. Vi visste inte hur lämningarna inom område 2 förhöll sig till gravmiljön och om de representerade vad vi skulle kunna kalla en ”ordinär” boplats eller om de representerade aktiviteter som mer direkt varit kopplade till gravområdet. Anläggningarnas karaktär, innehåll och datering bedömdes därför vara av betydelse för att förstå platsens funktion, vilket var centralt för hur lämningarna skulle tolkas i förhållande till den gravmiljö som fanns både väster och norr om platsen.

I området fanns även en mindre svacka med ett vattenavsatt lager. I lagret påträffades fragment av förhistorisk keramik, men uppvisade i övrigt inga tecken på att vara kulturpåverkat. Någon analys av pollen eller makrofossil gjordes inte vid förundersökningen. Om det fanns bevarade makrofossil och pollen kunde en analys, tillsammans med analyser av material från den svacka med vattenavsatta lager som inom område 1, utgöra ett underlag för en landskapsrekonstruktion i form av en beskrivning av flora och markanvändning i området under neolitikum och eventuellt bronsålder.

Område 3 – boplats

Område 3 tolkades som en förhistorisk boplats. Platsens datering var något problematisk. Det fanns en ^{14}C-datering av träkol från en grop inom området som gav en mesolitisk datering, men det fanns även ett stolpburet neolitiskt hus. Träkolet som ^{14}C - daterats och fyndet av en spånkärna visade på mesolitiska aktiviteter i området, men dessa bedömdes vara av begränsad omfattning.

Det stolpburna huset var 10 x 5 m stort och med lätt rundade gavelpartier. Husets antydan till rundade gavelpartier indikerade att det var ett s.k. Mossbyhus (jfr Larsson 1995 s. 59). Något fyndmaterial som styrkte en datering till TN fanns dock inte. Husets storlek antydde att det hörde hemma i period TN – SN I.

I området fanns spår efter ytterligare ett stolpburet hus i form av en stolphålsrad. Formen på huset gick inte att bestämma och

inga daterbara fynd påträffades. Förutsättningarna att det fanns fler stolpburna hus bedömdes som goda, dels med tanke på de redan påträffade husen, del pga. att det fanns tendenser till stolphålskoncentrationer i de upptagna utrednings- och förundersökningsschakten. Områdets vetenskapliga potential låg bl.a. i förekomsten av lämningar efter stolpburna neolitiska hus. Det fanns få undersökta hus från perioden i nordöstra Skåne. Det hade tidigare endast påträffats fyra hus av ”Mossbytyp” i nordöstra Skåne; två på Hunneberget utanför Fjälkinge (Edring 2005 s. 79) och två i Norra Åsum (Edring 1999 s. 22). Ett lika stort antal senneolitiska hus var kända från en undersökning vid Snårarp, knappt tre kilometer sydväst om Öllsjö 7:1 (Edring 2004; Artursson 2007 s. 66 ff.).

Centralt inom område 3 fanns ett kulturlager. Lagret innehöll flera fynd av bl.a. keramik och det fanns goda förutsättningar att påträffa daterbart material och att utreda sambandet mellan lagret och huslämningarna. Fyndmaterialet från lagret bedömdes vara viktiga för att förstå de aktiviteter som ägt rum på platsen, vilket i sin tur kunde ge en indikation på platsens funktion. Lagret och dess innehåll kunde således bidra till en tolkning av platsen som helhet. Liksom för område 2 visste vi inte om lämningarna inom område 3 representerade vad vi skulle kunna kalla en ”ordinär” boplats eller om de var spår efter aktiviteter direkt kopplade till gravområdet. Lämningarnas karaktär, innehåll och datering bedömdes vara av betydelse för att förstå platsens funktion, vilket var centralt för hur de skulle tolkas i förhållande till gravmiljön (område 1).

Liksom för de övriga två områdena kunde det inte uteslutas att det fanns fornlämningar från andra perioder. Gravmiljön i området har varit i bruk under tusentals år - från tidigneolitikum till åtminstone bronsålderns period II. Möjligen kunde denna kontinuitet även gälla bosättningen. Det fanns ett tidsmässigt, men även rumsligt samband mellan boplatslämningarna i område 3 och det neolitiska gravområdet inom område 1, men även med lämningarna inom område 2. Vi bedömde att det fanns goda möjligheter att närmare studera den rumsliga och kronologiska relationen mellan boplatser och gravar i en komplex neolitisk miljö.

Kulturhistorisk bakgrund och aktuell forskning

Tidigneolitikum – äldre mellanneolitikum

Under det senaste årtiondet har omfattande forskningsinsatser gjorts kring den tidigneolitiska och äldre mellanneolitiska perioden. Många av de uppdragsarkeologiska projekten har genererat nya material och nya perspektiv som på ett övergripande plan visar på den variation som funnits inom och mellan olika bygder i Sydskandinavien. Större projekt har fokuserat på helheten i de neolitiska landskapsrummen och hur människor förhållit sig till varandra och till platser av skiftande betydelse i dessa landskap. Forskningen har i stor utsträckning låtit sig inspireras av teoretiska perspektiv och tolkningar från brittiskt område där människans upplevelse och aktiva formande av ett ekonomiskt, socialt och rituellt landskap är framträdande (t.ex. Shanks & Tilley 1994; Barrett 1994; Thomas 1999; Whittle 2003; Bradley 2005). Här ingår inte minst den förhistoriska människans bruk av och förhållande till äldre platser och lämningar som en viktig del i hur man format sociala relationer i sin egen tid (t.ex. Gosden & Lock 1998; Bradley 2002).

Under senare år har omfattande studier gjorts av två områden i västra respektive nordöstra delen av Skåne. Områdena har avgränsats som egna bygder ur ett naturgeografiskt och socialt perspektiv, men där kontakter med omvärlden också varit av betydelse (Andersson 2003; Edring 2005). De två bygderna framträder tydligt på en karta över megalitgravarnas spridning i Skåne (Artursson, Karsten & Strömberg 2005 s. 499). I studierna betraktas de olika lämningarna i landskapet som en helhet där platser haft olika dignitet och med olika funktion och betydelse. Boplatser, rituella miljöer i form av våtmarksdeponeringar och megalitgravar, utmärkande naturliga platser, tillfälliga jakt- och fiskeplatser utgör en sammanhållen helhet. Undersökningen av Döseryggen vid Håslöv i sydvästra Skåne kan nämnas som ett exempel på att det förekommer komplexa landskapsrum med ett rituellt präglat gravområde även i de sydvästra delarna av Skåne. Här har rester efter megalitgravstomter, kulthus och vad som tolkats vara en processionsväg undersökts (Andersson & Wallebom 2011).

Yngre mellanneolitikum

Yngre mellanneolitikum indelas i tre kulturhistoriska grupper: stridsyxekulturen, trattbägarkulturen och gropkeramisk kultur (t.ex. Malmer 2002; Larsson, L. 1992; Andersson 2003). Dessa grupper av människor anses ha levt samtidigt under den äldre delen av perioden (se t.ex. Edenmo m.fl. 1997 s. 202, fig. 5:47; Andersson 2003 s. 256 ff.; Larsson, M. 2006 s. 65 ff). Kristianstadsslätten är ett område som kan betecknas som en mötesplats

för dessa kulturhistoriskt definierade grupper (Edring 2005 s. 19; Andersson 2007 s. 315 ff). I nordöstra Skåne har det föreslagits en mellankulturell interaktion mellan människor med olika kulturell tillhörighet (ursprung och identitet); ett ömsesidigt erkännande och utbyte mellan grupper som verkat inom samma ekologiska nisch, men som utnyttjat skilda resurser (Andersson 2007 s. 324). Det kulturella utbytet har bl.a. noterats i förekomsten av skärvor från gropkeramik- och stridsyxekultur på Hunneberget vid Fjälkinge (Lagergren 2007).

Stridsyxekulturens boplatser och bebyggelsemönster är dåligt kända och belagda i Sydskandinavien, även om källmaterialet har vuxit under senare år (Damm 1991; Larsson, L. 1992; Nordquist 2001; Malmer 2002; Andersson 2003; Ebbesen 2006). Enligt Magnus Anderssons studie av västra Skåne, som han även utvecklar för nordöstra Skåne, sker det under perioden en markant social förändring gentemot den äldre mellanneolitiska trattbägarkulturens ärftliga, släktskapsrelaterade sociala organisation där kollektivet betonades (Andersson 2003 s. 255 ff., 323 tabell III, Andersson 2007). Stridsyxekulturens lämningar finns främst i de bygder som sedan lång tid tillbaka etablerats på Kristianstadsslätten, t.ex. i Fjälkingeområdet och kring Skepparslöv (Edring 2005). Det kan ses tecken på att det sker en förändring inom trattbägarsamhället i de redan etablerade bygderna. Förändringar inom trattbägarsamhällets sociala organisation kan även ha medfört att delar av befolkningen sökt sig till de gropkeramiska traditionerna (Andersson 2007 s. 324 f.). Stridsyxekulturens sociala organisation baseras enligt Andersson på små, rörliga grupper av en eller några få familjers storlek. Enligt Andersson var det fråga om ett nomadiskt levnadssätt som först mot slutet av perioden och början av senneolitikum återgår till bofast tillvaro på gårdar med stolpbyggda hus.

Senneolitikum

Husen och metallföremålen är, tillsammans med gravarna och flintdolkarna, de lämningar som intar en dominerande ställning i tolkningen av samhällets förändring och karaktär under senneolitikum – äldre bronsålder. Flera forskare menar att samhällssystemet under senneolitikum baserades på släktgruppen, klanen eller stammen (se Jensen 2002 s. 545; Gröhn 2004 s. 313). Hövdingedömen har då inte uppstått förrän under bronsåldern. Rakt motsatta tolkning finns också, som betonar en hierarkisering av samhället redan under SNII (se t.ex. Apel 2001 s. 329 ff.; Artursson m.fl. 2005 s. 502 ff.).

Tiden omkring 2500 f.Kr. framstår alltmer som en brytpunkt för samhälle och bebyggelse i Sydskandinavien. Hus och gård framträder från och med nu som en allt viktigare social enhet i land-

skapet och bebyggelsemönstret tyder på en tydligare och fastare indelning av landskapet som kan relateras till enskilda gårdar som ibland legat inom samma gårdsläge i flera (hus) generationer (Brink 2009; se även Artursson 2005c s. 89ff; Björhem & Magnusson Staaf 2006 s. 132).

Äldre bronsålder

Gravar, offerfynd och ristningar utgjorde länge grunden för vår kunskap om samhället under den äldre bronsåldern. De rika höggravarna och offerfynden har gjort att forskningen dominerats av ett socialt perspektiv, som ofta betonat samhällets hierarkisering (se t.ex. Kristiansen 1991, Jensen 2002 s. 143ff). Bilden har nyanserats på senare år, med tydligare vikt på den enskilde individens handlande (se t.ex. Artursson 2005 m.fl. s. 502f, Skoglund 2005 s. 30ff), men fortfarande är det sociala perspektivet dominerande. Det är ett välkänt faktum att gravar och gravhögar från äldre bronsålder ofta knyter an till megalitgravar. Gravplatsernas komplexitet och långa kontinuitet, både bakåt och framåt i tiden, är ett fenomen som har betonats av många forskare (se t.ex. Artursson & Björk 2007 s. 323ff, 343f och där anförd litteratur).

Det har genererats förhållandevis lite boplatsmaterial från äldre bronsålder under de senaste årtiondenas uppdragsarkeologiska projekt, jämfört med lämningar från exempelvis yngre bronsålder och äldre järnålder. Detta hänger samman med att boplatserna från och med stridsyxekultur till och med äldre bronsålder kännetecknas av att de är diskretare än boplatser från äldre och yngre perioder. De innehåller ofta mycket sparsamt med avfallsmaterial och få lätt identifierbara anläggningar av typen härdar och gropar (Artursson 2005c s. 90f). I Sydskandinaviskt boplatsmaterial finns det ett antal extremt stora långhus från period I. Detta är det tydligaste stödet i boplatsmaterialet för en fas då det har varit viktigt för ett segment av befolkningen att manifestera sin särställning (se t.ex. Björk & Carlie 2003). Det är följaktligen också mycket få boplatser från SN och ÄB som undersökts i nordöstra Skåne (två från vardera perioden och ytterligare en handfull med lämningar från båda perioderna). Detta hänger dock framför allt samman med att det är få och dessutom små ytor som blivit föremål för undersökningar här, jämfört med i sydvästra Skåne och i synnerhet i Malmö kommun (se Björk 2007 s. 34f samt Björk 2008 s. 13).

Neolitiska gravmiljöer och ceremoniella praktiker i tid och rum

Neolitiska gravmiljöer har varit föremål för undersökningar under hela den tid arkeologin varit en professionell verksamhet och megaliter hör till de förhistoriska objekt som tidigt tilldrog sig intresse och nyfikenhet (Sjögren 2003:61ff; Gustafsson & Karlsson 2004; Ortman 2008). Undersökningar av neolitiska gravar och gravmonument har en lång tradition i Skåne. Allt ifrån tidigneolitiska långhögar och dösar (Burenhult 1973; Larsson 2002) till senneolitiska flatmarksgravar (Sarnäs & Nord Paulsson 2001) har analyserats. Senare års undersökningar av neolitiska grav- och samlingsplatser som exempelvis Almhov (Gidlöf, Hammarstrand Dehman & Johansson 2006), Hunneberget (Edring 2005) och Döserygg (Andersson & Wallebom 2011) visar på en enorm komplexitet i dessa platsers strukturer och historia. De kan innehålla monument, processionsvägar, offernedläggelser, mat- och hantverksavfall från stora sammankomster, resta stenar och omfattande lämningar efter träkonstruktioner av olika slag. Komplexiteten förstärks ytterligare genom att omfattande förändringar sker genom tiden, vilket Karl-Göran Sjögrens visat i sina studier av förändrade ceremoniellt betingade företeelser under trattbägartid (Sjögren 2003). Det var således rimligt att anta att även gravområdet i Öllsjö genomgått ett flertal omfattande strukturförändringar av rumslig och rituell karaktär. Minst en gånggrift hade byggts om till hällkista, men i övrigt hade vi väldigt lite kunskap om förändring och/eller kontinuitet i ceremoniella mönster i området under neolitikum–äldre bronsålder. Undersökningarna vid Döserygg (mellan Trelleborg och Vellinge) visade att det i monumenten på platsen ingick en processionsväg som sträckt sig igenom hela gravområdet. Liknande gravområden är kända från andra delar av Europa (Andersson & Wallebom 2011, Bradley 2002:82ff). Detta visar på kommunikationens betydelse i ritualer på dessa platser. Forskning om landskapets visuella, sociala, ideologiska och rituella organisation under förhistorien har tydligt lyft fram den ömsesidiga påverkan mellan å ena sidan människors rörelse, transport och resa och å andra sidan platsernas utformning och betydelser (Rudebeck 2001, 2002; Björhem & Magnusson Staaf 2006:248ff). Det generella intrycket av Kristianstadsslätten är att det fr.a är de topografiska höjdlägena, såsom åsarna och urbergen, som haft en huvudsaklig betydelse för megalitgravarnas placering. I likhet med Tilleys resonemang kring naturliga formationer och höjder på de brittiska öarna, ses dessa som mer monumentala än själva gravmonumenten, och att de har fungerat närmast som riktmärken för var gravarna var uppförda (Tilley 1994 s. 99).

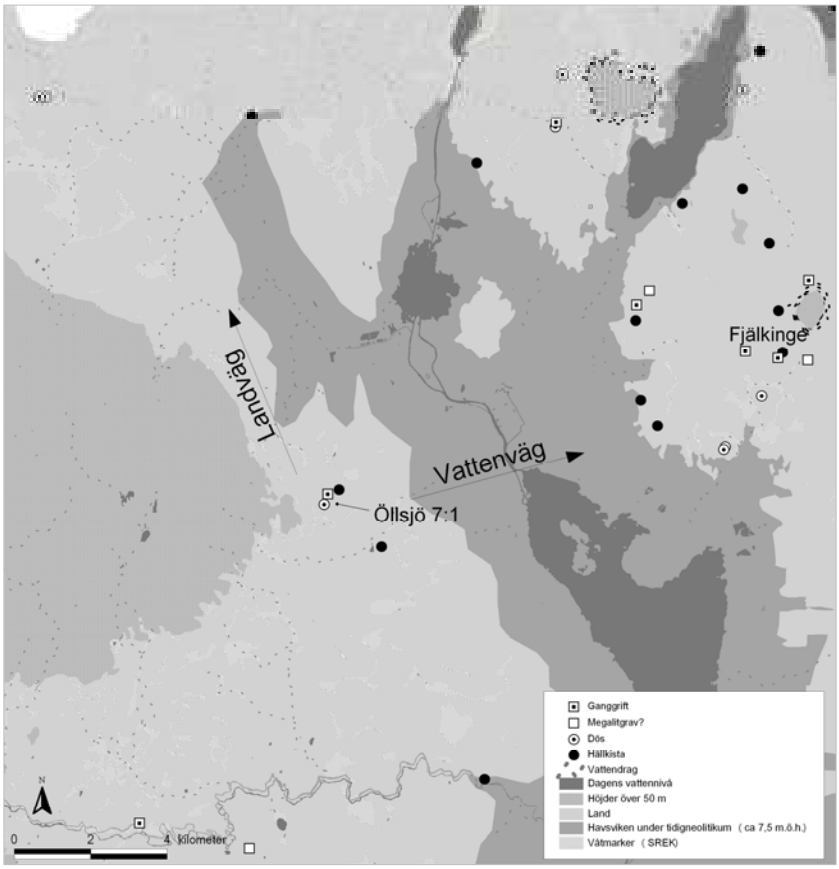

Fig. 8. Karta som visar Öllsjö 7:1 och möjliga färdvägar i förhållande till den havsvik som löpte in över Kristianstadsslätten under tidigneolitikum.

Som ovan beskrivits har även platsens kommunikativa betydelse varit avgörande för var gravarna anlades och ofta ligger de invid naturliga färdvägar, t.ex. vattendrag (Tilley 1994, Parker Pearson m.fl 2007). I ett neolitiskt våtmarkslandskap som Kristianstadsslätten blir detta särskilt påtagligt. Såväl den stora mängden naturformationer som goda kommunikationsleder, både till land och vatten, gör Skepparslövsområdet till en speciell miljö i en diskussion om neolitiska gravmiljöer. Det höga vattenståndet under neolitikum medförde att stora delar av slätten bildade en havsvik som låg knappt tre kilometer öster om Öllsjö 7:1 (se fig. 8). Gravmiljön vid Skepparslöv har naturgeografiskt legat strategiskt placerad i gränsen mellan Nävlingeåsen och havsviken. Ur kommunikationssynpunkt låg platsen bra för en landväg som löpt norrut längs med åsen, och österut vattenvägen över viken mot Fjälkinge; ett område som pekats ut som en av de största centralbygderna under neolitikum med bl.a. flera megalitgravar kring urberget Fjälkinge backe (se Edring 2005). Fynd som tolkats som rituella nedläggelser har påträffats vid ett flertal, i enlighet med ovanstående resonemang, ”speciella” platser på Kristianstadsslätten, t.ex. invid större stenar, i våtmarker och i vattendrag och på sluttningarna till topografiska höjdlägen (Edring 2005). Dessa fynd har tolkats som om de placerats på gränsen mellan olika kosmologiska världar, t.ex. mellan undervärlden,

jorden och himlen (Bradley 2000 s. 13; Carlie 2004 s. 22; Larsson 2004). Flera av de tidig- och mellanneolitiska rituella nedläggelserna kan också ha varit nedlagda vid färdvägar. Det finns flera fynd vid vattendrag och i områden som tolkats som viktiga passager (se Edring 2005 s.122 ff.). Möjligheten att påträffa rituella nedläggelser inom undersökningsområdet fanns med tanke på platsens strategiska läge, topografin och de större stenblock som fanns i närområdet och som har funnits på platsen.

Slutsatsen blev att komplexiteten i de ceremoniella praktikerna under neolitikum varit stor och att vår kännedom om denna komplexitet och variation är begränsad eftersom forskningsfältet är tämligen nytt. Platser av detta slag har långt ifrån undersökts, beskrivits och analyserats tillräckligt för att tydliga distinktioner och avgränsningar ska kunna göras (Sjögren 2003:13). De undersökningar som under senare år genomförts framförallt i Skåne har, samtidigt som de gett ny kunskap, också tydligt visat att vi än så länge endast skrapat på ytan vad gäller dessa platser och monuments mångtydiga och mångfacetterade utseenden, struktur och betydelser (se exempelvis Edring 2005, Andersson & Wallebom 2011).

Boplatser och gravområden

Den arkeologiska forskningen i Skandinavien kring de neolitiska boplatserna har bl.a. fokuserat på boplatsernas olika funktion. Tolkningen har ofta grundats på boplatsens ekonomi, som i sin tur främst baserats på det osteologiska materialet (Larsson, M 1984 s. 209 ff.). Begrepp som huvudboplatser och specialiserade boplatser har applicerats för att beskriva tidig- och mellanneolitiska boplatser. Huvudboplatserna karaktäriseras av lämningar bestående av mindre stolpburna hus, kulturlager och av avfallsgropar med fyndmaterial av framförallt keramik och flinta (Larsson 1984 s. 209 ff.; Malmer 2002 s. 19 ff.; Andersson 2003 s. 44 f.). De specialiserade boplatserna eller aktivitetsplatserna kan beskrivas som platser för speciella aktiviteter som jakt, fiske och tillverkning. De sistnämnda kan vara av mindre omfattning än huvudbosättningarna, men behöver inte nödvändigtvis ha efterlämnat ett mer begränsat fyndmaterial.

Boplatsernas funktion har även tolkats utifrån deras topografiska placering (Larsson, M. 1984 s. 210). Hunneberget vid Fjälkinge är ett exempel från nordöstra Skåne på en bosättning vars topografiska placering närmast överensstämmer med placeringen för s.k. centralboplatser (jfr. Madsen 1988; Andersen 1997). Hunneberget är en av de få undersökta tidig- och mellanneolitiska boplatserna på Kristianstadsslätten och den skiljer sig på flera sätt från bosättningarna inom område 2 och 3, men det bedömdes även finnas väsentliga likheter. På Hunneberget påträffades

lämningarna efter vad som troligen var rester efter en dös och en något senare etablerad bosättning. Förhållandet mellan grav och boplats har haft en nära koppling även om bosättningen anlagts på ett visst avstånd från dösen. I ett samhälle där de döda spelat en central roll för de efterkommande kan en nära relation mellan boplats (de levande) och grav (de döda) ha ansetts som viktig. På Hunneberget fanns det en uppenbar medvetenhet om graven under perioden av bosättning och det skapade en avsiktlig struktur av platsen och av det sociala rummet. Graven kom genom sin närvaro fysiskt och mentalt att styra det fortsatta sociala agerandet på platsen, och medverkade till att skapa en historisk förankring (Edring 2005 s. 87).

Det är emellertid sannolikt att de monumentala gravarna genom sin närvaro kommit att styra livet på platsen och hur denna kommit att organiseras, nyttjas och upplevas. Frågan var om lämningarna inom område 2 och 3, som tolkades som boplatslämningar, representerade en ”ordinär” boplats (huvudboplats, se ovan) eller om de utgjorde spår efter aktiviteter som mer direkt varit kopplade till gravområdet.

Endast ett litet antal boplatser från neolitikum hade tidigare undersökts i Kristianstadsområdet, vilket gjorde att även grundläggande frågor om bebyggelsemönster, huskonstruktioner och dateringar kunde tillföra ny väsentlig kunskap om neolitikum i regionen. Inom undersökningsytan bedömdes det finnas goda möjligheter till att närmare studera den rumsliga och kronologiska relationen mellan boplatser och gravar i en komplex neolitisk miljö.

Neolitiska hus och hyddor

Kunskapsläget gällande neolitiska hus och hyddor har ökat under de senaste årtiondena i hela Sydskandinavien (Artursson m.fl. 2003; Rostoványi 2007; Hadevik 2009). Ett hundratal hyddor har påträffats, medan stolphusen är betydligt färre. Flertalet av dessa byggnadstyper dateras till tidigenolitikum. De stolpburna husen är tvåsskeppiga med rundade gavlar sk. ”Mossbytyp” (Larsson 1995 s. 59). Fyra hus av ”Mossbytyp” har påträffats i nordöstra Skåne; två på Hunneberget utanför Fjälkinge (Edring 2005 s. 79) och två i Norra Åsum (Edring 1999 s. 22).

Några mellanneolitiska hus var ännu inte kända från nordöstra Skåne. I Malmöområdet hade det däremot undersökts flera hus daterade till yngre mellanneolitikum (Brink 2009). Husen bestod av enkla tvåskeppiga konstruktioner vars utformning tenderade till att bli allt kraftigare mot slutet av perioden.

Från senneolitikum och delvis även äldre bronsålderns period I fanns ett betydligt större underlag med huslämningar. Magnus

Artursson har genomfört en omfattande studie av periodens hus, gårdar och övergripande bebyggelsemönster i Sydskandinavien (Artursson 2005a & b). En generell typologisk utveckling av de tvåskeppiga långhusen under senneolitikum – äldre bronsålder period I kan ses genom att kortare och något enklare hus tenderar att vara äldre än de längre husen (se även Nielsen 1998 s. 16 ff.; Björhem & Magnusson Staaf 2006 s. 71, 139).

Sex senneolitiska hus var kända från nordöstra Skåne. Fyra påträffades vid en undersökning i Snårarp, knappt tre kilometer sydväst om Öllsjö 7:1 och två från den stora boplatsen på Hunneberget vid Fjälkinge (Edring 2004; Artursson 2007 s. 66 ff).

Husen i Snårarp har tolkats som lämningar efter två gårdar. Den senneolitiska gården bestod generellt av en byggnad – långhuset. Här ryms gårdens behov av utrymme för boende, hantverk, förvaring m.m. Det blir däremot efter hand allt vanligare med kompletterande mindre hus som tolkas ha fungerat som ekonomibyggnader av olika slag (Artursson 2005b s. 31; se även Björhem & Säfvestad 1989 s. 96 ff.). Enligt Artursson visar den sammantagna bilden av bebyggelsestrukturen i Sydskandinavien på variation. Ensamgårdar har funnits samtidigt med byliknande bildningar som i sin tur kan ha varit både tämligen utspridda eller koncentrerade. Lokala och regionala förutsättningar har medfört att olika bebyggelsemönster funnits i olika delar av Sydskandinavien. I centrala områden, däribland sydvästra Skåne, kan bebyggelsen ha bestått av täta byar och stora gårdar parallellt med en mer utspridd bebyggelse (Artursson 2005c s. 110 ff.). Under senneolitikum framträder efter hand ett landskap där sociala relationer uttrycks genom byggandet av allt större och fler hus inom de enskilda gårdarna. Stora bostadshus kombineras med mindre hus som kan ha fungerat som ekonomibyggnader, men som också visar tecken på att ha använts som bostäder i vissa fall (Brink 2009). Den generella sydskandinaviska bilden med ett stort bostadshus och mindre tillhörande ekonomibyggnader är således inte en helt självklar tolkning av förhållandet mellan olika byggnader inom en gård.

Undersökningsplan och vetenskaplig frågeställning

Övergripande målsättning – programförklaring

De vetenskapliga frågeställningarna inför den arkeologiska slutundersökningen skulle enligt Länsstyrelsens förfrågningsunderlag fokusera på den komplexa neolitiska gravmiljön (omr. 1), grundläggande frågor om bebyggelsemönster och huskonstruktioner (omr. 2 och 3) samt förhållanden/samband mellan områdena (omr. 1 - 3).

En utgångspunkt för projektet hade en grund i en förförståelse av den mångfald, variation och komplexitet som neolitiska gravområden och rituellt präglade platser kan uppvisa. Det är med en medvetenhet om såväl små- som storskaliga samband – ett uttalat rumsligt landskapsperspektiv – som de senaste årens markanta kunskapstillväxt om den här typen av miljöer har åstadkommits. En sammanhållande ram för undersökningen kom därför att vara att studera den rumsliga och kronologiska relationen mellan gravar, boplatser och andra aktiviteter i en komplex neolitisk miljö. Nordöstra Skåne ligger i det europeiska megalitgravsområdets absoluta periferi och såväl stridsyxekultur som gropkeramisk kultur finns representerade i området.

En grundläggande fråga var hur platsen varit organiserad och hur den förändrats genom tiden. Hur förhöll sig olika typer av lämningar till varandra rumsligt? Vilket tidsdjup fanns? Fanns det några tydliga kontinuitetsbrott? Hur förändrades platsen över tid avseende gravar respektive boplats? Ytterligare en grundläggande fråga var hur platsens organisation och förändring över tid kunde tolkas ur ett landskapsarkeologiskt perspektiv. Hur förhöll sig platsen kronologiskt och strukturellt i ett regionalt perspektiv?

Område 1 - Gravmiljön

Frågeställningarna kring gravområdet utgick från platsens utseende, komplexitet, struktur och funktion. Det var platsen i sig och dess placering i landskapet utifrån topografiskt och kommunikativt perspektiv som var av intresse.

• Monumentala gravar och konstruktioner med fokus på förändring, kontinuitet och kommunikation. (Hur har platsen varit organiserad under neolitikum och äldre bronsålder?)

Hur såg platsen ut under neolitikum och äldre bronsålder? Hur har platsen varit organiserad, med gränser, slutenhet eller öppenhet? Hur utnyttjades platsen över tid? Vad var kontinuerligt och vad förändrades? Var platsen en del av en förhistorisk

kommunikationsled? En knutpunkt mellan en landväg längs Nävlingeåsens branter och en vattenväg längs med och över Helgeåns vattensystem, som under delar av neolitikum snarare varit en havsvik in över delar av dagens Kristianstadsslätt.

• Händelser och handlingar - ceremoniella praktiker i en komplex gravmiljö.(Hur kan platsen förstås utifrån de lämningar som påträffas?)

Vad hade hänt på platsen under olika tider. Vilka typer av monument och andra anläggningar uppfördes? Vilka andra aktiviteter än gravar hade avsatt spår på platsen? Vilka dateringar hade anläggningarna? Vad hade hänt på platsen och hur hade de ceremoniella aktiviteterna förändrats över tiden?

Område 2 och 3 - Boplatser vid gravmiljön

Frågeställningen som boplatslämningarna inom område 2 och 3 skulle undersökas utifrån handlade i första hand om den neolitiska bebyggelsens ålder och karaktär. Områdets vetenskapliga potential bedömdes framförallt ligga i förekomsten av lämningar efter hyddor och stolpburna neolitiska hus. Mer detaljerat ville vi undersöka:

• Bebyggelsens datering, karaktär och funktion

• Hustyperna och det lokala bebyggelsemönstret/ boplatsorganisationen

Under dessa punkter skulle grundläggande frågor om bl.a. boplatslämningarnas datering, karaktär och funktion utrönas. Vilken var den kronologiska ramen för boplatserna? Fanns det något som pekade på platsens funktion och mening? Andra angelägna frågeställningar rörde vilka hustyper det fanns på platsen – på Kristianstadsslätten – i Skåne. Hur kunde man tolka bebyggelsemönstret på denna del av Kristianstadsslätten?

Område 1, 2 och 3 – Gravmiljön och boplatserna

• Sambanden mellan bebyggelsen inom de bägge områdena 2 och 3 samt förhållandet till gravmiljön

Fanns det ett samband mellan lämningarna inom område 2 och 3 och det neolitiska gravområdet inom område 1? Representerade lämningarna boplatser – gårdslägen eller representerade de andra typer av aktiviteter som mer direkt varit kopplade till gravområdet? Var det regelrätta boplatser, eller var det hus och hyddor med renodlad rituell funktion? Var de möjligen en intim del av gravplatsens rituella och kosmologiska uppbyggnad?

Ny kunskap

Arkeologiska undersökningar och forskningsinsatser kring neolitiska gravar präglades under lång tid av en fokusering till de enskilda monumenten och till området i dess direkta närhet (se t.ex. Strömberg 1968; Burenhult 1973; Dehn, Hansen & Kaul 2000). Även om kunskapen om gravmonumenten som enskilda objekt är relativt välanalyserad har ny kunskap kring gravmonumentens konstruktioner och hur de förändrats över tid nyligen framkommit (se t.ex. Edring 2007).

Forskning kring de neolitiska gravarna har under de senaste åren inriktats på inte bara stenmonumenten utan också på andra, samtida anläggningar invid dessa. Undersökningar har ofta gjorts utifrån ett landskapsarkeologiskt perspektiv (se exempelvis Andersson 2003; Sjögren 2003; Edring 2005). Ny kunskap kring monumentens och landskapets betydelse har framkommit och ökat vår förståelse av det neolitiska samhället. De senaste årens undersökningar har visat att dösar, långhögar och andra konstruktioner, som tidigare betraktats som enskilda objekt, varit delar av sammansatta och mångtydiga platser där också träkonstruktioner varit uppförda. Dessa platser har tolkats som omfattande rituella komplex och samlingsplatser (Andersen 1997; Rudebeck & Ödman 2000; Edring 2005; Gidlöf, Hammarstrand Dehman & Johansson 2006; Andersson & Wallebom 2011). Även om några sådana platser undersökts vet vi fortfarande lite om hur representativa dessa miljöer är och variationer i deras uppbyggnad, både i tid och i rum.

Kommunikationens betydelse vid de neolitiska gravmiljöerna har aktualiserats genom påträffandet av en processionsväg på Döseryggen mellan Trelleborg och Vellinge (Andersson & Wallebom 2011). Kunskapen om liknande fenomen eller andra typer av vägar och gränser, som styrt och dirigerat människornas agerande vid dessa miljöer, är ur ett Skandinaviskt perspektiv tämligen outforskat. Ny kunskap behövs om hur dessa miljöer förändrats över tid. De lämningar som undersökts och analyserats under senare år visar på en komplex och mångtydig förhistoria som ännu är tämligen outforskad. Det är i detta sammanhang som det aktuella undersökningsområdet skall ses. Inför undersökningen visste vi att det var en komplex neolitisk gravmiljö med en långdös, runddös, gånggrift, hällkistor och gravhög (område 1), men vi kände i stort sett inte till något om hur platsen varit organiserad. Vilka andra anläggningar fanns, som kunde ge oss inblickar i de aktiviteter som legat till grund för platsens skapande. Fanns det gränser, inre och yttre färdvägar, olika gravtyper som kunde ge oss en inblick i aktiviteterna på platsen och organisationen av dessa? Studier av förändringar i de ceremoniella praktikerna över tid var också viktiga

för att förstå samhällsutvecklingen i utkanten av det europeiska megalitgravsområdet.

Förhållandet mellan gravområdet och boplatserna utgjorde en viktig del i detta. Vi visste att det fanns områden med lämningar av huskonstruktioner i form av hyddor med försänkta golv (grophus) och stolpburna hus (område 2 & 3). Det vi inte visste var hur gravmiljö och boplats förhöll sig till varandra och om lämningarna representerade vad vi skulle kunna kalla en ”ordinär” boplats eller om de representerade aktiviteter som mer direkt varit kopplade till gravområdet. Neolitiska gravmiljöer kan, som ovan beskrivits, tolkas som rituella komplex och samlingsplatser där många människor interagerat. Byggnationen av monumenten och de aktiviteter som kommit att äga rum på platsen har medfört att människor vistades kortare eller längre perioder i området. Vi visste inte vad för aktiviteter som ägt rum i närheten av gravmiljöerna och det fanns få forskningsinsatser som rede ut förhållandet mellan boplats och gravmiljö och eventuella samband kring den kosmologiska uppbyggnaden. Närområdet kring gravmiljöerna var således tämligen outforskat.

Centralt för ovan förda resonemang var lämningarnas datering och platsens funktion, vilket påtalats i förundersökningsrapporten (se Edring 2009). Vi visste att vi måste vara öppna för flera tolkningsalternativ när det gäller område 2 och 3, där lämningarna också kunde ge möjligheter att studera frågor som hustyper och hur ytorna kring dessa hade organiserats och använts. Endast ett litet antal neolitiska boplatser hade undersökts i nordöstra Skåne, vilket gjorde att vi hade begränsad kunskap om bebyggelsemönster och boplatsorganisationen i regionen.

Förväntad ny kunskap inför undersökningen kan kort sammanfattas i följande punkter:

• Ny kunskap om variationen i ett neolitiskt gravområde med megalitgravar. Vilka lämningar finns inom området och hur de kan tolkas i termer av funktion och kosmologi.

• Ny kunskap kring gravområdets utveckling genom tiden. Vi vet att megalitgravar i Skepparslöv byggts om eller sekundärt använts under äldre bronsålder. Vilka spår av dessa förändringar finns inom den del av gravområdet som nu ska exploateras?

• Ny kunskap om förhållandet mellan boplats och gravområde - hur organiserades och nyttjades området kring gravmiljöerna? Är det lämningar från ”vanliga” boplatser eller rör det sig om

lämningar som varit av en mer intim del av gravplatsens rituella och kosmologiska uppbyggnad.

• Ny kunskap om platsens roll i ett regionalt landskapsarkeologiskt perspektiv. Hur ser den aktuella platsen ut i förhållande till andra liknande miljöer?

• Ny kunskap om bebyggelsestruktur. Endast ett fåtal undersökningar av neolitiska boplatser har gjorts på Kristianstadsslätten, och kunskapen om bebyggelse och näringsfång är därför begränsad.

Genomförandet

Undersökningsområden, anläggningar och prioriteringar

Den arkeologiska undersökningen omfattade tre delområden (område 1 – 3). Dessa ytor uppgick till ca 25 200 m^2. I enlighet med Länsstyrelsens förfrågningsunderlag fick max 75 % eller 18 900 m^2 av denna yta totalundersökas, fritt fördelat på de tre delområdena.

I undersökningsplanen planerades ca 18 000 m^2 att undersöks. Orsaken till att vi valde att inte begränsa undersökningsytan ytterligare berodde på att den avgränsning som gjorts vid förundersökningen redan prioriterat bort stora delar av området och att fornlämningarna var tydligt koncentrerade till de avgränsade ytorna. Vi valde därför att koncentrera de arkeologiska insatserna till de delar av område 1 - 3 , där det fanns störst potential att besvara uppställda frågeställningar. Vi ansåg dessutom att det var av största vikt att öppna större sammanhängande ytor för att kunna belysa frågor kring platsernas organisation och struktur – d.v.s. att även ytor med få anläggningar behöver friläggas för att kunna göra rumsliga studier.

Den arkeologiska undersökningen inleddes med matjordsavbaning av område 1 och 3 med två grävmaskiner och två dumpers. Avbaningen av område 1 tog längre tid än planerat, eftersom det i området fanns mycket sten som tog tid för grävmaskinen och för oss arkeologer att rensa fram. Hela område 1 schaktades inte fram, dels pga. ovan nämnda tidsaspekt, dels pga. att de västra delarna av området låg direkt under ett par kraftledningar som gjorde arbetet med maskinen för farligt. Förutom denna yta lämnades en mindre yta längs kanten av den cykelväg som löpte i nordvästra delen av området. I undersökningsplanen fanns även området för den befintliga cykelvägen med i den yta som planerades att avbanas.

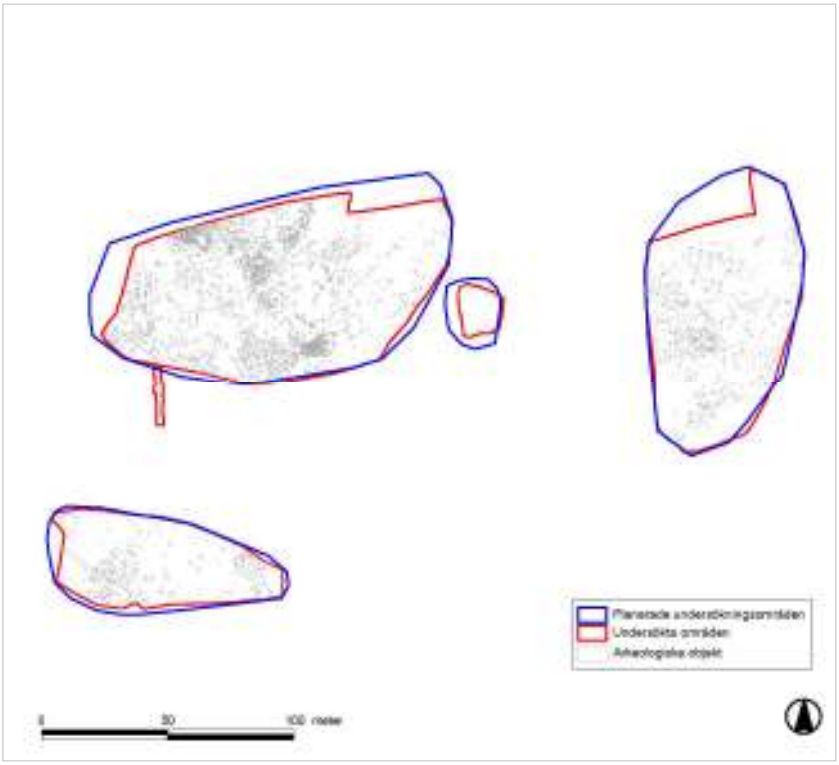

Fig. 9. Planritning som visar planerade undersökningsområden och de områden som kom att undersökas vid slutundersökningen.

I Länsstyrelsens beslut undantogs denna yta från undersökning. Tillsammans omfattar dessa ytor ca 1400 m^2. I område 3 släpptes ett ca 600 m^2 stort område, eftersom anläggningstätheten avtog. När det gäller område 2 lämnades en kort passage mellan undersökningsytan och det bostadsområde som fanns i söder, eftersom detta område användes som promenadstig för boende i området. I undersökningsplanen planerades totalt ca 18 000 m^2 att banas av från matjord, men vid undersökningen kom drygt 15 000 m^2 att friläggas (se fig. 9). Dessa avvikelser diskuterades vid ett uppföljningsmöte med Länsstyrelsen.

En beräkning av antalet anläggningar i området gjordes inför undersökningen till ca 1400 arkeologiska objekt. Vi beräknade att dokumentera (d.v.s. mäta in och besiktiga) 100 %, men endast undersöka ca 25 % av anläggningarna (ca 350 st). Beräkningen av antalet anläggningar baserades på inmätta objekt från utredning och förundersökning – från megalitgrav och grophus till enstaka stolphål, stenlyft och osäkra anläggningar. Det faktiska antalet anläggningar som påträffades vid undersökningen uppgick till 2169 stycken, d.v.s. 769 fler än beräknat. Av dessa undersöktes 756 stycken, vilket motsvara ca 35 %. Förutom antalet anläggningar framkom och inmättes ca. 2000 stenar och stenlyft. Mängden kulturlager/fossil matjord var ganska begränsad inom de olika undersökningsområdena. Inom område 1 fanns ett ca 950 m^2 stort område som planerades undersökas extensivt. Inom område 2 och 3 fanns ytor om beräknat ca 330

m^2. Av dessa beräknades ca 25 % att intensivundersökas. Den faktiska ytan med kulturlager i område 2 och 3 uppgick till ca. 300 m^2, varav endast ca. 11 % intensivundersöktes.

Orsaken till detta berodde främst på att det skedde en ändring i prioriteringen från område 2 till fördel för område 1, där det framkom mer anläggningar och kulturlager än förväntat. Dessa förändringar i undersökningsplanen togs upp med Länsstyrelsen vid ett uppföljningsmöte.

Fig. 10. Truls Månsson och Ylwa Wickberg mäter in fornlämningarna.

Dokumentation

Inmätningen gjordes löpande under fältarbetet med totalstation (se fig. 10). Inmätningen gjordes i referenssystem: RT90 2,5 gon väst. Konvertering till SWEREF 99 gjordes efter undersökningen av de undersökta ytorna och rapporterades in till FMIS.

Inmätning och dokumentation av fornlämningarna påbörjades i samband med matjordsavbaningen. Inmätningen kom att ta mer tid i anspråk än vad som var planerat inför undersökningen. Orsaken till detta var de många stenar och stenlyft som påträffades i område 1 (ca 2000 stycken). Vid förundersökningen hade det framkommit stenar i området, men det visade sig svårt att göra en riktig bedömning av deras antal och av hur lång tid inmätningen skulle ta. Beräknad tid för inmätning var tio arbetsdagar, men inmätningen tog mer än det dubbla (22 dagar). För att snabba på mätningen kom två totalstationer att användas i stället för en.

Undersökta lager och anläggningar beskrevs på kontextblanketter och/eller på handritningar (film). På kontextblanketten noterades uppgifter om delområde, objektnummer, undersökningsdatum, undersökare, ritningsnummer, undersökningsmetod, andel undersökt, fyndinsamlingsmetod, objekt typ, stratigrafi (matris), beskrivning och tolkning samt profilritning. De grävenheter som undersöktes i kulturlager och större anläggningar beskrevs på grävenhetsblanketter, där det noterades uppgifter om område, grävenhet, rutnummer, lagernummer, tjocklek, prover och beskrivning.

Dokumentationen lagrades i Intrasis. I systemet lagrades inmätningsdata, anläggningsdokumentation, grävenheter, uppgifter om prover och fynd.

Dokumentation av profiler eller andra konstruktionsdetaljer gjordes genom handritning och digitalt fotografi.

Rapportering

Sydsvensk Arkeologi har, förutom denna rapport, redovisa resultaten från den arkeologiska underökningen i en slutredovisning till Riksantikvarieämbetet (FMIS) och till Länsstyrelsen.

Inför rapportarbetet togs även en handlingsplan fram som godkändes av Länsstyrelsen. Denna rapport har, i enlighet med länsstyrelsens förfrågningsunderlag, kulturmiljösektorns aktörer som prioriterad målgrupp.

Eftersom resultaten från undersökningen har ett stort vetenskapligt värde kommer även dessa att presenteras i en artikel i ett vetenskapligt forum (Peer Review), vilket forum är ännu inte fastställt. Artikeln kommer att skrivas av Anders Edring och Anders Högberg, efter det att denna rapport godkänts av Länsstyrelsen och distribuerats.

Syftet med att producera en rapport och en separat vetenskaplig artikel är att nå en större spridning av de arkeologiska resultaten från undersökningen och bidra till en god kunskapsuppbyggnad, där nyvunnen kunskap når såväl forskare och myndigheter som allmänhet.

Resultaten planeras även att presenteras på ett forskarseminarium vid institutionen för Arkeologi och Antikens historia, Lunds Universitet.

Arkivering och magasinering

Under fältarbetet kom föremål och dokumentationsmaterial att förvaras i låsta redskapscontainers och materialet fördes successivt överföras till Sydsvensk Arkeologis kontor i Kristianstad. Det digitala dokumentationsmaterialet (Intrasis, digitala foton etc.) säkerhetskopierades löpande under fältarbetet och överfördes till Sydsvensk Arkeologis server och digitala arkiv.

Dokumentationsmaterialet, såväl digitalt som analogt, kommer efter avslutad rapportering att arkiverats vid Regionmuseets arkiv i Kristianstad, i enlighet med våra rutiner.

Fyndmaterialet kommer efter avslutad rapportering att fyndfördelas till och förvaras av Lund Universitets Historiska Museum.

Fig. 11. Vy över undersökningsområdet. Fotograferat från Nävlingeåsen i sydväst.

Förmedling

En pressvisning hölls den 31 maj av undersökningen. En artikel publicerades den 1 juni i Kristianstadsbladet.

Visning av den arkeologiska undersökningen erbjöds de närliggande skolorna i Skepparslöv, Vä och Öllsjö. Skepparslövsskola nappade på erbjudandet och Regionmuseets pedagog Helén Lilja genomförde fem visningar den 1 och 2 juni för 110 elever och lärare från årskurs 3–5. Kvällen den 2 juni genomfördes en även visning för allmänheten, varvid ett 30–tal besökare slöt upp.

En visning anordnades för grundkursen i Arkeologi vid Lunds Universitet den 25 maj.

Information om undersökningen fanns under hela fältperioden på Sydsvensk Arkeologis hemsida: www.sydsvenskarkeologi .se.

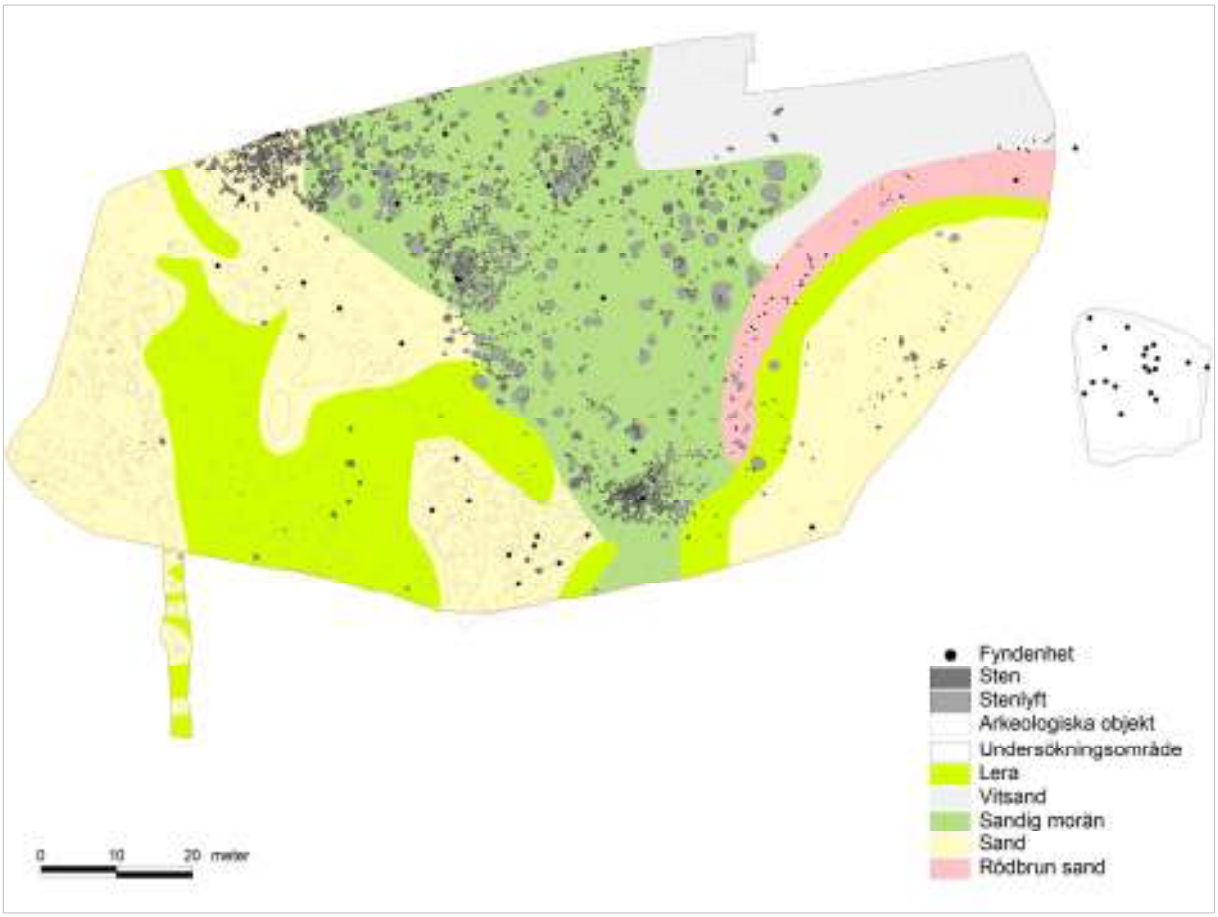

Fig. 12. Jordartsfördelning inom område 1.

Undersökningsresultat

Område 1

Område 1 låg i den norra delen av exploateringsområdet. Det utgör en del av Nävlingeåsens södra sluttning. Områdets topografi sluttade från ca.19 meter i norr till ca.15 meter i söder.

Området dominerades av sandjordar och sandig morän (se fig. 12). I den sydvästra delen fanns ett område med lera och i den östra delen ett stråk av lera som löpte kring en uttorkad våtmark. Som ett band kring leran och våtmarken fanns ett parti med rödaktig sand. Den del av våtmarken, där det fanns en bevarad lagersekvens, kom även att omfattas av undersökning och benämndes område 1:2 (se nedan).

Den centrala delen av området bestod av blockrik morän. I området fanns och inmättes ca 1700 stenar och ca 400 stenlyft. Norr om området finns en större ansamling med flera stora stenblock som placerats i åkerkanten, vilken visar att det skett omfattande stenröjning i området. Stenröjningen har med troligen ägt rum under 1800 – 1900-tal. Före de arkeologiska undersökningarna nyttjades de södra delarna av området som jordbruksmark. De blockrika delarna i norr låg i träda.

Område 1 – prioriteringar & metoder

Inför den arkeologiska undersökningen planerades en sammanlagd yta om ca 9 300 m^2 att avbanas och undersökas. Området bestod av två separata ytor; en större där det var planerat att öppna en yta på ca 8 800 m^2 (område 1) och en mindre på 500 m^2 (område 1:2). Vid undersökningen kom dessa områden att motsvara ca 7 600 m^2 respektive ca 300 m^2.

Inför underökningen gjordes en beräkning av det förväntade antalet anläggningar i området. Denna baserades på anläggningstätheten i utrednings- och förundersökningsschakten och landade på ca 220 arkeologiska objekt. Många anläggningar bedömdes vara stenlyft (bl.a. från megalitgravarna) och det bedömde inte att vara nödvändigt att gräva ut alla dessa. Det var beräknat att dokumentera (d.v.s. mäta in och besiktiga) 100 % av dessa anläggningar, men endast ca 25 % skulle undersökas (ca 55 st).

Efter matjordsavbaningen och inmätningen kunde det konstateras att det faktiska antalet anläggningar i området var ca 1000 stycken, samt ca 2000 stenar och stenlyft (se fig. 12). Det innebar främst att inmätningen tog mer tid i anspråk än vad som var beräknat i undersökningsplanen (se ovan ”Dokumentation”). Av de 1027 anläggningarna undersöktes mer än hälften dvs. 548 stycken.

Inför undersökningen fanns det kännedom om en megalitgrav i den centrala delen av området (eventuell runddös) och att det kunde finnas lämningar efter en megalitgrav i områdets norra del. Identifieringen av gravar och andra konstruktioner försvårades dock p.g.a. att området var mycket rikt på sten och stenlyft. Efter avbaningen av matjorden stod det klart att det fanns en megalitgrav centralt i området och en tidigare okänd megalitgrav i den södra delen av området. Däremot kunde vi inte fastställa någon megalitgrav i den norra delen av området, där det vid förundersökningen funnits indikationer på en megalitgrav.

Denna tredje megalitgrav framkom emellertid vid undersökningens slutskede. I den norra delen av området hade det vid förundersökningen konstaterats ett antal större stenar som var ställda på rad och som löpte in under en cykelväg. Dessa antogs vara spår efter en megalitgrav. Inför den arkeologiska slutundersökningen framhölls det att denna möjliga grav skulle tas fram och dokumenteras. Den skulle undersökas extensivt, men även intensivt i den händelse att det framkom spår efter en gravkammare. Efter schaktningen vid slutundersökningen framkom det i området fler stenar, men någon tydlig struktur och konstruktion fanns inte. I området mellan stenarna fanns vad som bedömdes vara ”steril” sand och spår av stolphål och ett par härdar. Vi

gjorde bedömningen att det inte fanns så mycket kvar av megalitgraven och därför gjordes bara en extensiv undersökning genom att stenar och anläggningar mättes in. I samband med att vi undersökte anläggningarna i området och med kunskap, från de andra megalitgravarna, om att det kan ha förekommit översandning i området, började vi gräva bort sanden mellan de större stenarna. Under ca 0,2-0,5 m sand framkom en stensamling som vid en kompletterande undersökning visade sig vara delar av en megalitgrav.

I den södra delen av området fanns ett större lager som tolkats som ett fossilt matjordslager, ett antal större gropar samt ett stort antal stolphål. Det stora antalet gropar och stolphål i den södra delen av område 1 hade inte förväntats inför undersökningen. I området framkom dessutom en oval lagerrest, med likheter med konstruktionen i svackan som fanns i område 2 (se nedan). För att kunna undersöka huruvida denna var en liknande konstruktion fick vi, efter samråd med Länsstyrelsen vid uppföljningsmötet, tillstånd att omfördela resurser från område 2 till förmån för område 1. Det innebar i praktiken att vi undersökte en mindre del av kulturlagret i område 2 och lade mer arbetsinsatser på de omfattande lämningarna inom område 1.

Arbetsinsatserna inom område 1 fördelades mellan megalitgravarna och de gropar och stolphål som fanns söder om gravarna utifrån en frågeställning som fokuserade på förändring, kontinuitet och kommunikation och mot ceremoniella praktiker i en komplex gravmiljö.

Undersökningen av de två megalitgravarna inleddes med handrensning och dokumentation. Syftet var att studera konstruktionerna, eventuella förändringar i form av ombyggnader och erhålla eventuellt fyndmaterial som kunde bidra till tolkningen av de ceremoniella praktikerna och till hur och om anläggningen nyttjats och förändrats under senare perioder. De stenar som fanns i området för megalitgravarna schaktades varsamt fram. Området kring konstruktionerna handrensades i syfte att få fram befintliga stenar, men även för att undersöka om det fanns stenlyft från borttagna stenkonstruktioner. Samtliga stenar, stenlyft och arkeologiska objekt mättes därefter in med totalstation.

Undersökningen av megalitgravarna kom att koncentreras till de centrala delarna av konstruktionerna; till området för eventuell gravkammare. Undersökningen av område 1 kom även att koncentreras till de många gropar och stolphål som fanns söder om megalitgravarna. Flera av dessa låg i rader och de kan tolkas som spår efter olika avgränsningar inom gravmiljön. En angelägen uppgift vid undersökningen av område 1 var att söka efter stolpkonstruktioner, grop- och stenformationer som kunde vara

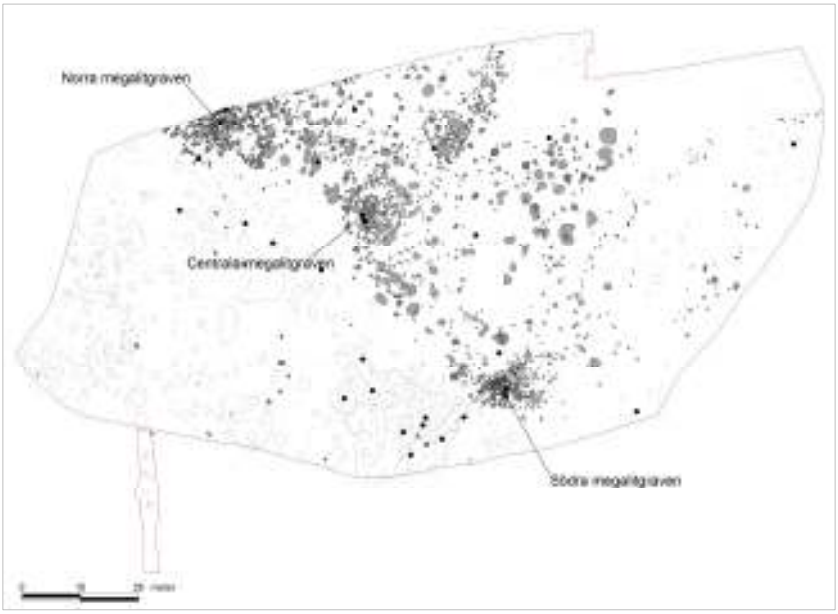

Fig. 13. Planritning som visar de tre megalitgravarna inom område 1.

spår efter byggnader, vägar, monument inom gravmiljön. Hur platsen var organiserad, med gränser, slutenhet eller öppenhet var del av undersökningens frågeställning. Därav gjordes ett strategiskt urval av de anläggningar som kom att undersökas.

Efter en extensiv undersökning av det fossila matjordslagret i södra delen schaktades detta bort med grävmaskin. Syftet var att undersöka om det förekom anläggningar under lagret, vilket var fallet. I området framkom flertalet stolphål och partier med kulturlager. Längst i söder påträffades ett lager som tolkades som vattenavsatt. Flera av dessa lämningar valdes att undersökas.

I den östra delen av område 1 påträffades spår av en äldre våtmark. De delar av våtmarken, där det fortfarande fanns en bevarad lagersekvens, låg utanför område 1. Denna äldre våtmark hade medtagit i undersökningsplanen och benämndes område 1:2. Syftet med att undersöka våtmarken var att fastställa om det fanns rituella nedläggelser eller depositioner och för provtagning av naturvetenskapliga analyser (se nedan ”Analyser”). Våtmarkslagret frilades med grävmaskin och dokumenterades, fynd och jordprover insamlades, varefter lagret skiktvis schaktades bort.

Megalitgravar

Tre megalitgravar framkom vid den arkeologiska undersökningen. Gravkonstruktionerna har utifrån deras geografiska läge benämnts den centrala, den södra och den norra megalitgraven (se fig. 13). Megalitgravarnas utformning baseras på iakttagelser och analyser gjorda vid undersökningen (se fig. 14 – 15).

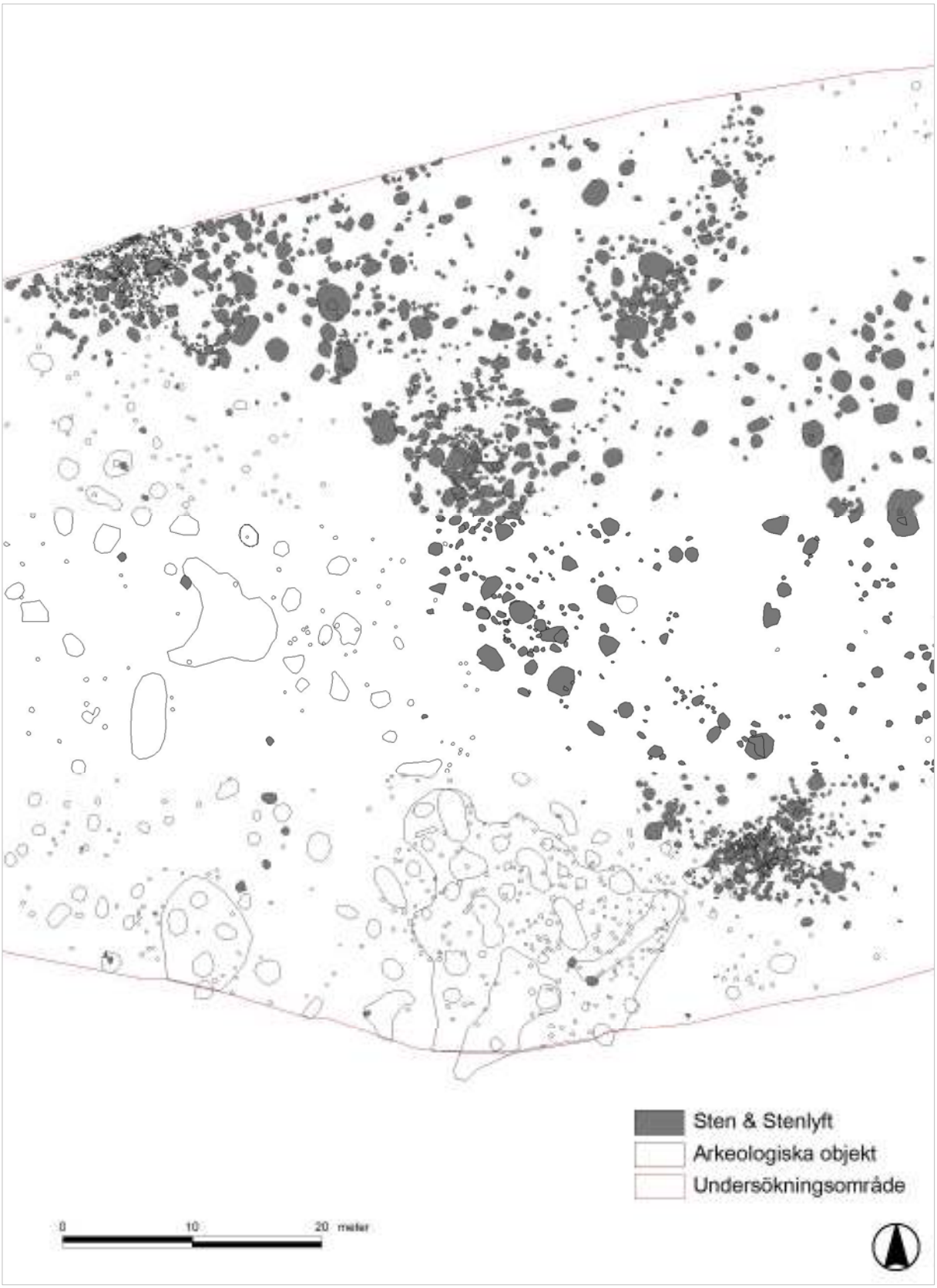

Fig. 14. Planritning över samtliga stenar, stenlyft och anläggningar i området för de tre megalitgravarna.

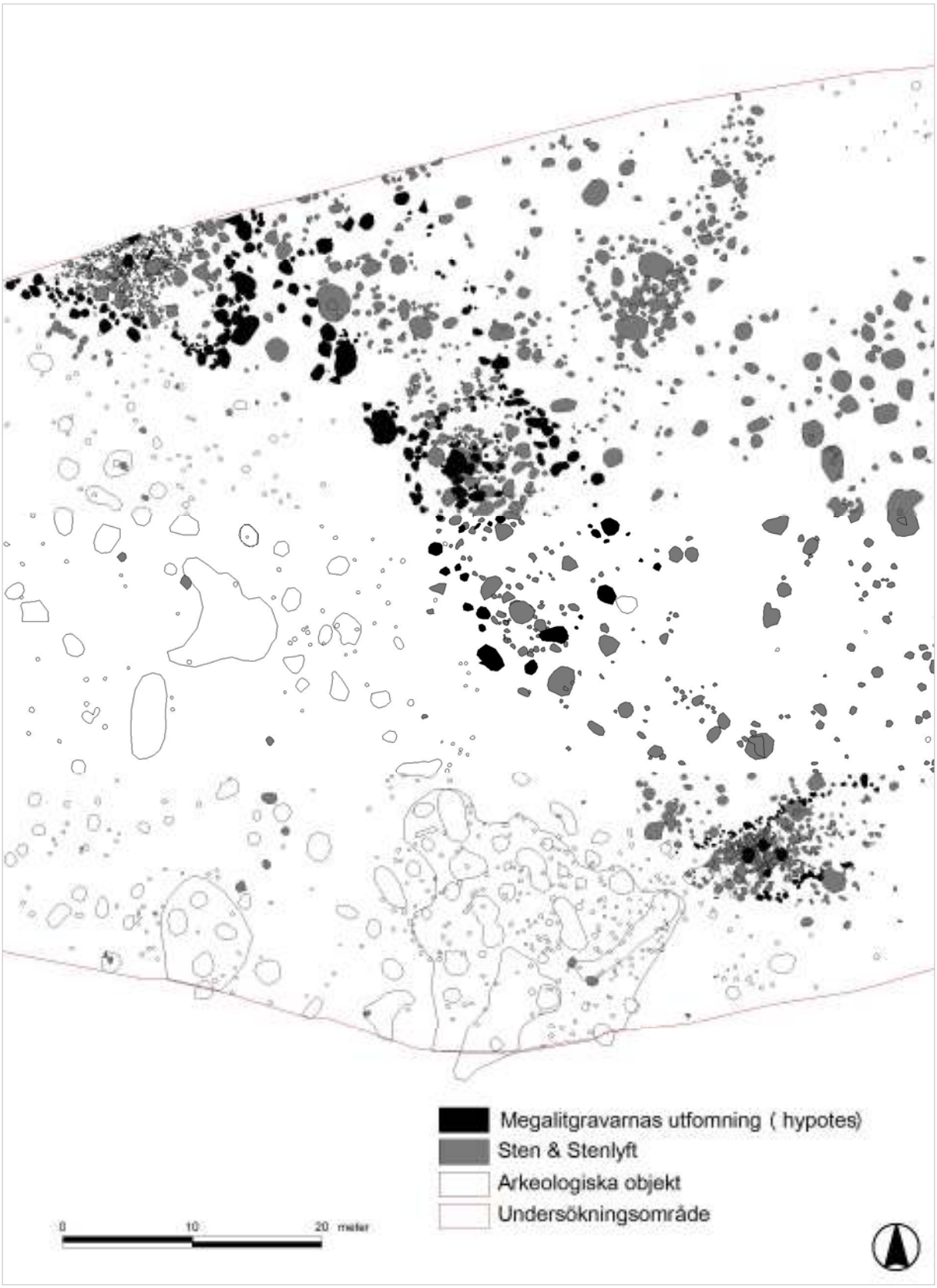

Fig. 15. Planritning över samtliga stenar, stenlyft och anläggningar i området för de tre megalitgravarna. De stenar som antas ingått i kantkedjor och i kammaren är markerade i svart.

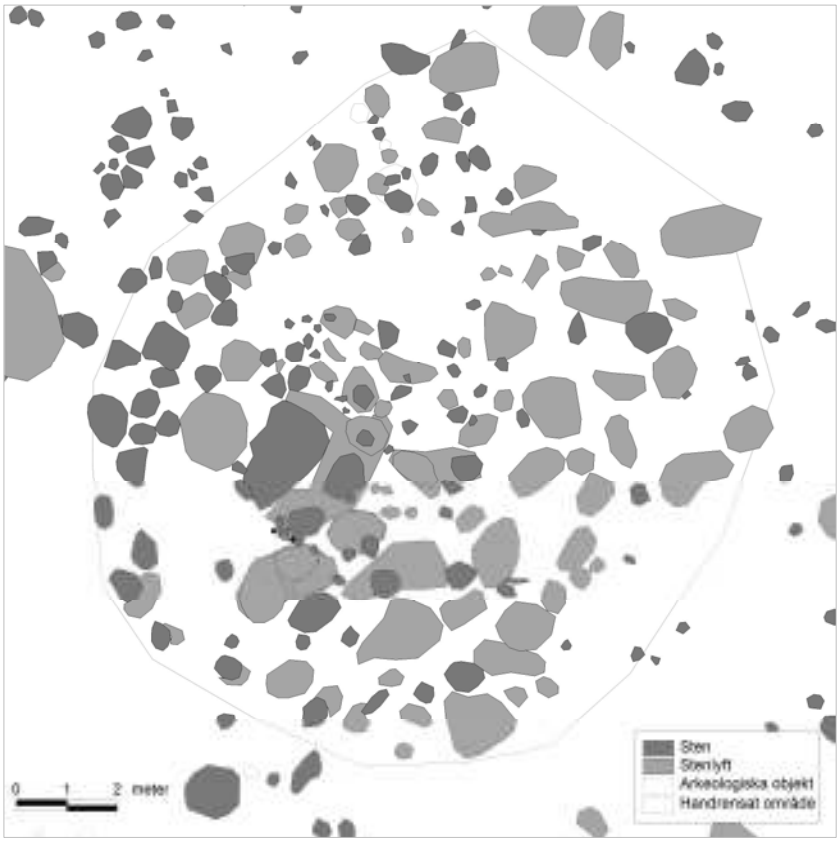

Fig. 16. Plan över de stenar och stenlyft som framkom efter handrensning av den centrala megalitgraven.

Centrala megalitgraven

Megalitgraven påträffades redan vid förundersökningen och kom då att friläggas från matjord. Vid förundersökningen tolkades konstruktionen som en runddös, utifrån en delvis bevarad kantkedja. I den centrala delen fanns ett större stenblock som uppvisade tydliga sprängskador.

Vid den arkeologiska slutundersökningen märktes området för megalitgraven ut med GPS. Detta underlättade identifieringen av graven och arbetet med att schakta och rensa fram konstruktionens stenar.

Undersökningen inleddes, efter matjordsavbaningen, med handrening i syfte att frilägga stenar från kvarvarande matjord samt för att identifiera bevarade konstruktionsdetaljer. Efter friläggandet inmättes samtliga stenar, stenlyft och anläggningar som framkommit (se fig. 16-18). Det konstaterades att det fanns flera stenlyft innanför kantkedjan, vilket till en början fick oss att ställa oss frågande kring om det verkligen rörde sig om en megalitgrav.

Fig. 17. (Överst) Fotografi över den centrala megalitgraven efter handrensning.

Fig. 18. Tony Björk och Ylwa Wickberg rensar området för den centrala megalitgraven.

Fig. 19. (Överst). Det markfasta stenblocket i den centrala megalitgraven.

Fig. 20. (Mellerst). Det stenlagda golvet i den centrala megalitgraven.

Fig. 21. (Nederst). Den stenskodda kammarstenen i den centrala megalitgraven.

Själva undersökningen kom att inriktas mot området där kammaren antogs vara belägen. Till en början tömdes stenlyften genom att jorden bortgrävdes med grävsked och sållades (3 mm maskstorlek).

Invid det stora stenblocket fanns en recent nedgrävning med en fyllning som innehöll skärvig sten. Denna tömdes, varpå det blev bekräftat att stenblocket var markfast (se fig. 19). Stenblocket placering inom konstruktionen gjorde att detta tidigt tolkades, antingen som ett nedfallet takblock, eller som en takbärande sten, varvid det förstnämnda nu var avfärdat. Strax väster om den nämnda nedgrävningen och invid det markfasta blocket fanns ett kompakt sandlager. Detta verkade inte vara påverkat av de skador som uppkommit i samband med stenröjning och sprängning. Lagret grävdes som en fri grävenhet (G29616) med grävsked och sållades. Lagret innehöll fem avslag av kristianstadsflinta, fyra fragment obrända ben, ett bränt ben samt en keramikskärva. Benmaterialet har genomgått en osteologisk analys, men har inte kunnat artbestämmas (se bilaga 1). Keramiken är en odekorerad mynningsskärva, vars datering inte har gått att fastställa närmare än till förhistorisk tid. Förutom dessa fynd påträffades endast ett par flintavslag och en kärna av kristianstadsflinta vid undersökningen av den centrala megalitgraven.

I området strax sydost om det markfasta stenblocket påträffades ett parti med mindre stenar, vilka tolkas som rester efter ett stenlagt golv (se fig. 20). Arbetet kom att koncentreras till att undersöka detta golv i syfte att påträffa spår efter gravläggning eller daterbart fyndmaterial, men inget av detta påträffades. Strax söder om det stenlagda golvet framkom ett stenlyft tillhörande en av de takbärande kammarstenarna. Detta stenlyft hade en skoning av flera mindre stenar (0,1–0,2 m stora) (se fig. 21).

Det stora markfasta stenblocket och fyra stenlyft tolkades som takbärande stenar. Deras placering visar att kammaren har haft en ingång i öster (se fig. 22).

Kring kammaren löpte en rund kantkedja med en diameter på ca 10 meter. Den västra delen var bäst bevarad med stenar ”In Situ”. Den östra delen av kantkedjan bestod av stenlyft. Inga fynd påträffades vid handreningen då stenarna frilades.

Vid efterbearbetningen noterades ett par större stenar i nordost om kantkedjan, vilket ledde fram till antagandet att det kan ha förekommit en yttre kantkedja. Det bör emellertid påtalas att detta inte upptäcktes vid fältundersökningen och att det i området fanns flera stenar och stenlyft, vilket tillsammans gör att den yttre kantkedjan skall betraktas som hypotetisk (se fig. 23).

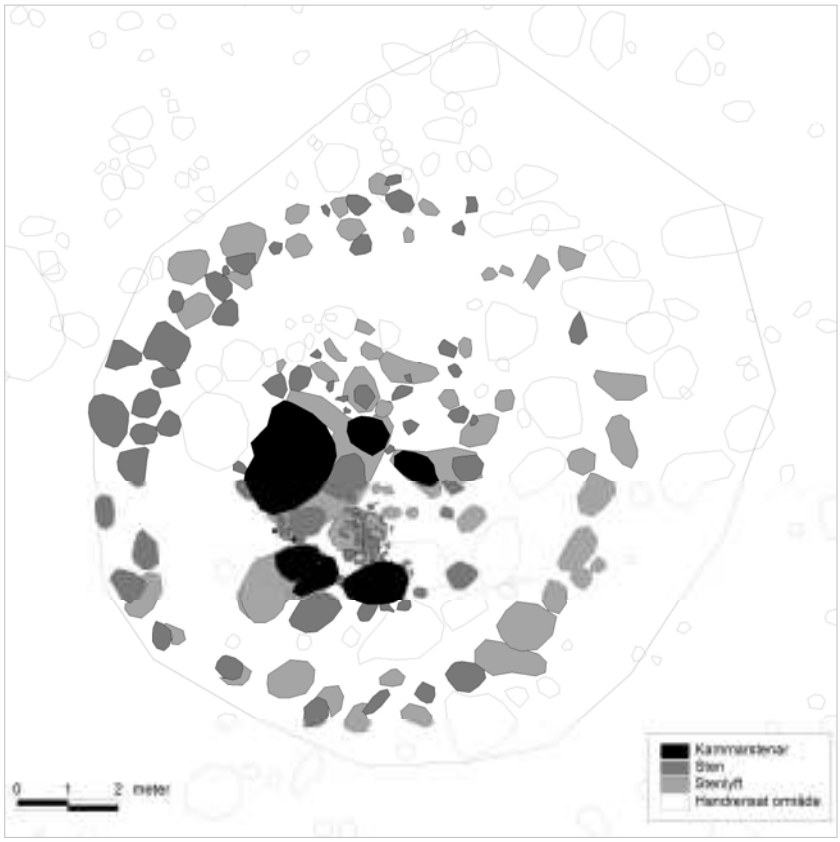

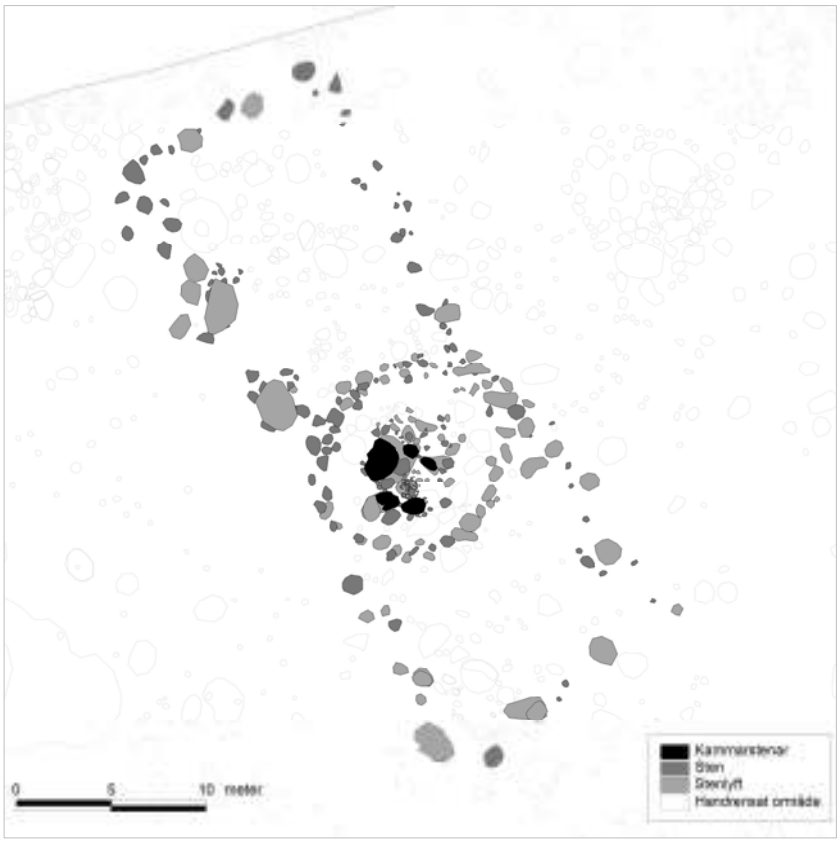

Fig. 22. (Överst) Planritning över den centrala megalitgraven med kammarstenarna markerade i svart.

Fig. 23. Tolkning av den yttre rektangulära kantkedjan kring den centrala megalitgraven.

Det som talar för en yttre kantkedja är dock att det finns en viss symmetri i hur stenarna är placerade och att liknade kantkedjor även har påträffats vid de båda andra megalitgravarna i området (se nedan).

Den yttre kantkedjan har en rektangulär form med en längd av ca 36 meter och en bredd av ca 12 meter. Den har en närmast nordsydlig riktning och följer i samma riktning som den höjdrygg varpå den är placerad. Kammaren och den runda kantkedjan är inte centralt placera i förhållande till den rektangulära yttre kedjan. Det finns andra exempel på dösar från såväl Skåne som Danmark där ett likande förhållande dokumenterats (se Andersen 1997 s. 95. fig. 124; Andersson & Wallebom 2011).

Den centrala megalitgraven tolkas som en dös med en inre rund kantkedja och en yttre rektangulär kantkedja. Möjligen ser vi flera faser i gravkonstruktionens utveckling där t.ex. den yttre kantkedjan kan ha tillkommit efter det att gravkammaren och den inre kedjan anlagts. Fyndmaterialet har inte gett något underlag för en datering och därmed har olika aktivitetsfaser inte kunnat bekräftas. Det osteologiska materialet har inte kunnat bekräfta den tolkning som föreslagits ovan.

Södra megalitgraven

Den södra megalitgraven låg vid foten av sluttningen, ca 20 meter söder om den centrala megalitgraven. De schakt som öppnades vid förundersökningen låg endast ett par meter norr om megalitgraven och den var helt okänd före undersökningen. Vid matjordsavbaningen urskilde den sig direkt genom att det fanns ett flertal stenar koncentrerade till platsen (se fig. 24).

Arbetet med att undersöka graven inleddes med en handrening, varvid alla framkomna stenar, stenlyft och anläggningar mättes in med totalstation (se fig. 25). Undersökningen kom att inriktas mot området för en eventuell kammare, vilket inledningsvis var svårt att fastställa.

I den västra delen fanns tre mindre kulturlagerfläckar. Dessa undersöktes i sin helhet och jorden sållades (3 mm sållstorlek). Lagret längst i väster (AL24065), hade ett djup av ca 0,1-0,15 meter och i botten av svackan/gropen fanns ett antal stenar (se fig. 26). Dessa bildade en oval form. Lagret kan tolkas som ett stenlyft där stenarna i botten utgjort skoningar. I fyllningen påträffades ett avslag av kristianstadsflinta och två förhistoriska keramikskärvor.

Lager 19166 låg strax öster lager 24065. Det utgjordes av ett tunt lager av flammig sand som överlagrade tre stolphål. Inga fynd påträffades i lagret. Stolphålen hade ett djup som varierade mellan 0,08-0,15 meter. En dryg meter öster om stolphålen finns

Fig. 24. Fotografi över den södra megalitgraven efter handrensning.

ytterligare två stolphål som undersöktes. I AS29931 insamlades ett jordprov som floterades för makrofossil. I jordprovet fanns 25 bitar kol av tall samt två bitar av obestämd art. En dryg meter norr om AS29931 låg AS18828 vars jordprov även floterades för makrofossil och skickades på analys. I provet fanns kol från hassel som skickades för ^{14}C analys. Analysen gav en datering till 4 110±30 BP (kalibrerad med 2Σ: 2 870 – 2 570 f. Kr. dvs. slutet av MNA och första halvan av MNB).

Det tredje kulturlagret utgjordes av ett sotigt lager 0,1 m tjock lager vari det påträffades ett flintavslag samt skärvig sten (AL19144). I botten av lagret framkom en sten.

Efter undersökning av kulturlagren framgick det att kammaren inte fanns i denna del av konstruktionen. Arbetet kom därför att inriktas mot ett område ett par meter österut kring en av de större stenarna (AK31067). Söder om stenen fanns flera stenlyft som tömdes på sin fyllning. Ett av dessa hade en skoning av 0,15 – 0,3 meter stora stenar (AQ30101). Denna tolkades som en möjlig plats för ett takbärande block. Cirka 1,5 meter sydväst om detta återfanns ytterligare ett stenlyft, vars placering tyder på att det var ännu en av de takbärande stenarna (AQ24222).

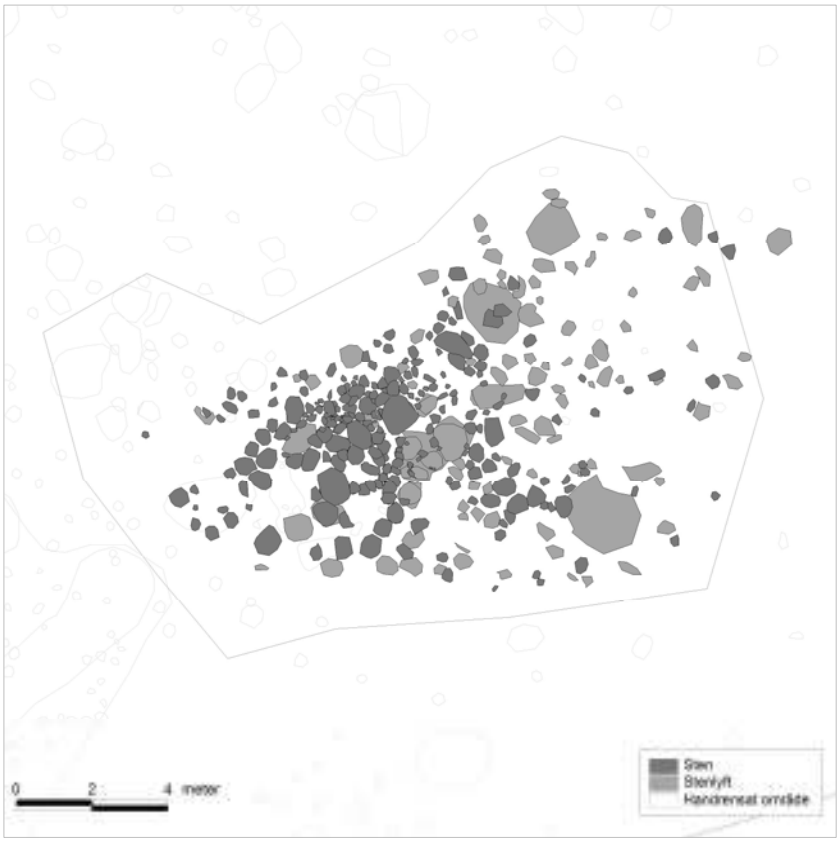

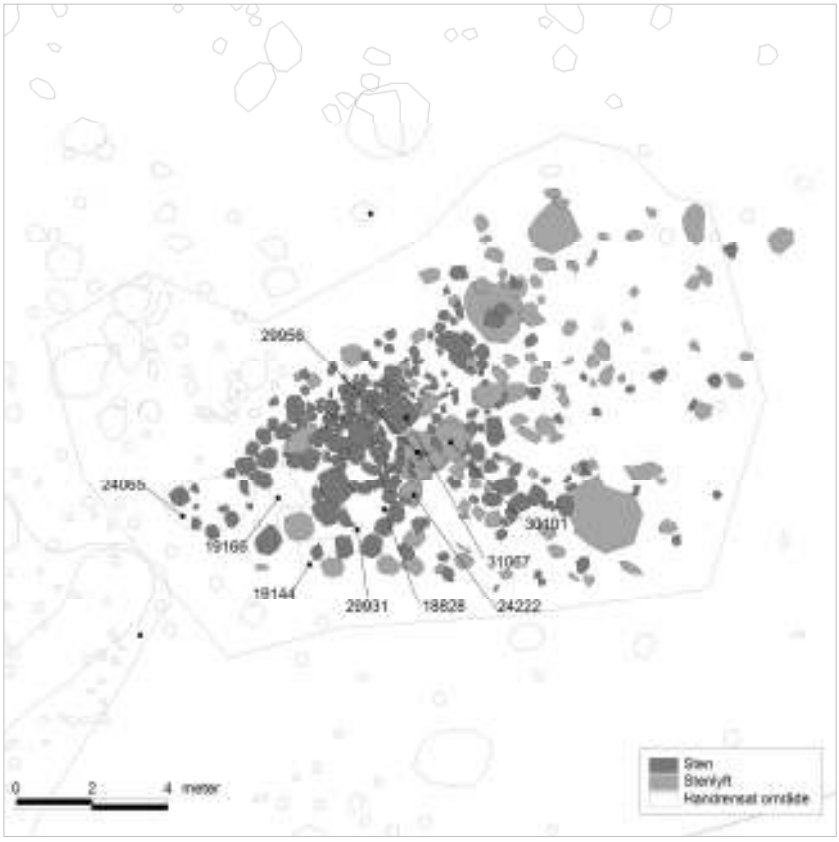

Fig. 25. (överst) Planritning över stenar och stenlyft tillhörande den södra megalitgraven.

Fig. 26. Planritning över den södra megalitgraven med i texten omnämnda lager och anläggningar. Notera läget för stolphålet 18828 varifrån träkol ^{14}C daterades till 2 870 – 2 570 f. Kr.

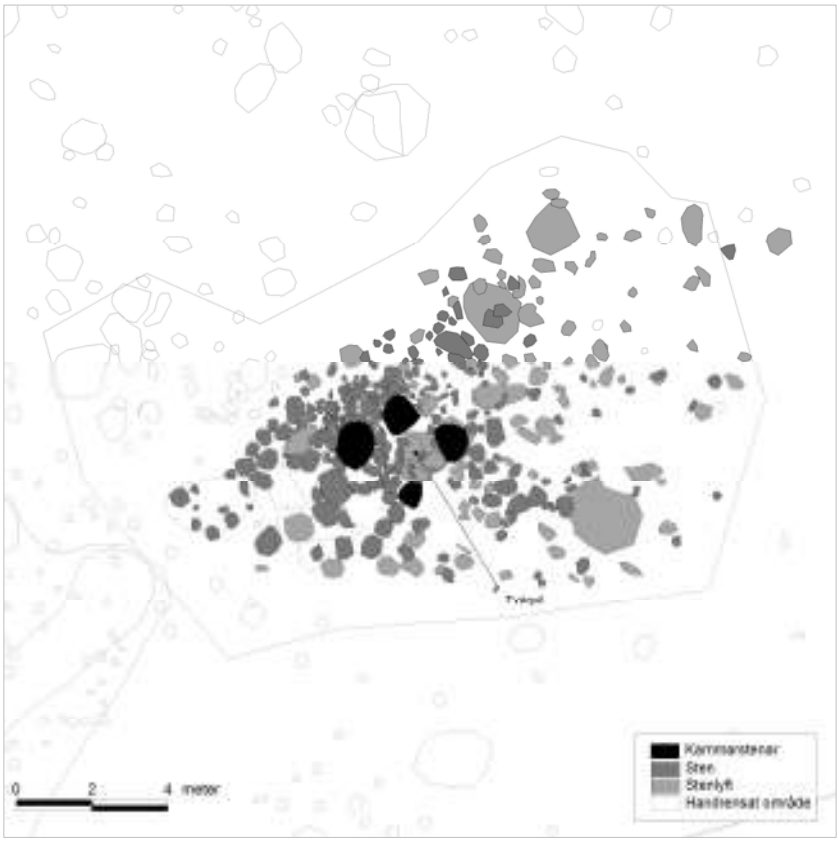

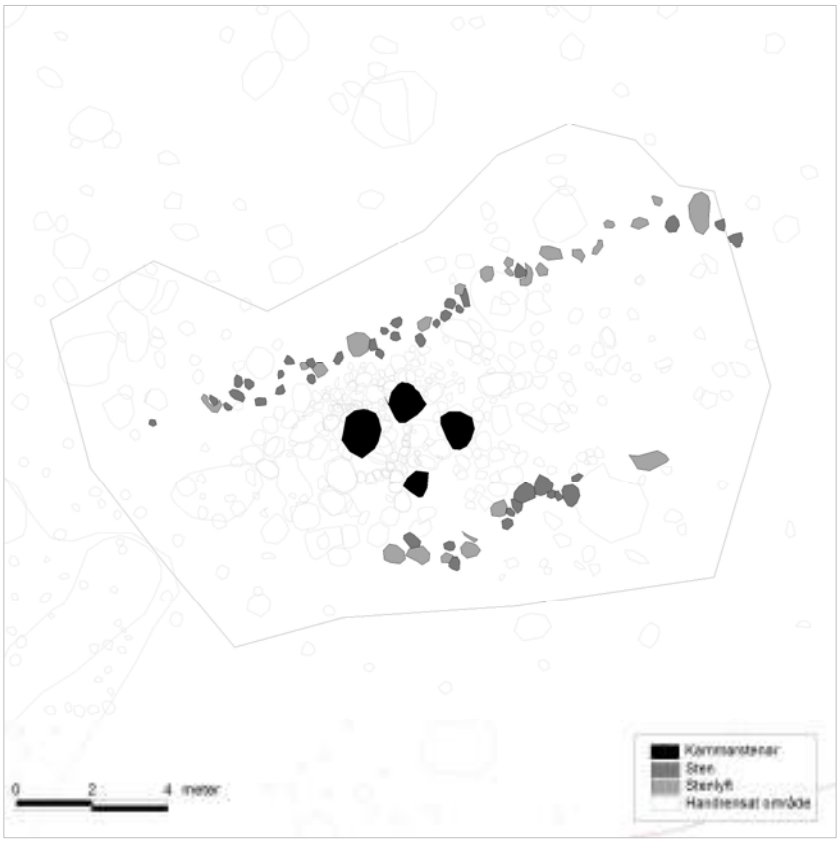

Fig. 27. (Överst) Planritning över kammarstenarnas läge i den södra megalitgraven.

Fig. 28. Planritning över den rektangulära kantkedjan i den södra megalitgraven.

Området mellan dessa nämnda stenar undersöktes och det visade sig finnas flera stenar under sanden. I detta område, som troligtvis utgjort platsen för kammaren, påträffades en tvärpil (FF29956). När sanden avlägsnats framkom flera stenar som närmast bildade en rad som löpte in mot kammaren i nordsydlig riktning. I anslutning till denna framkom ytterligare stenar i rad som löpte västerut. Mer sand flyttades och flera lager med sten inmättes och lyftes undan. Mot vad som föreföll vara botten framkom en stenskoning till ett takbärande stenblock. Undersökningen har visat att det funnits åtminstone fyra takbärande stenar (se fig. 27). Någon ingång har inte kunnat fastställas, men enligt kammarstenarnas placering bör den ha legat antingen i sydväst eller i sydost.

I den norra delen av konstruktionen fanns rester av en kantkedja av sten. Denna var delvis bevarad i söder och i öster, men saknades helt i väst. Kantkedjan har bildat en rektangulär konstruktion med en närmast öst/västlig riktning (se fig. 28). Längden har uppskattats till ca 16 meter och bredden har fastställts till sex meter.

Den södra megalitgraven tolkas som en dös med en rektangulär kantkedja (långdös). Inget osteologiskt material har framkommit som hade kunnat styrka denna tolkning. Det fyndmaterial som emellertid påträffats ger ingen bra datering av konstruktionen, även om tvärpilen från kammaren bekräftar en neolitisk datering. Dateringen av träkolet från ett stolphål inom konstruktionen till perioden 2 870 – 2 570 f. Kr. är en datering som inte samstämmer med dateringen då konstruktionen bör ha uppförts (förslagsvis någon gång under perioden TN II – MNA II). Förekomsten av aktiviteter under senare perioder är dock inget som talar emot den ovan gjorda tolkningen.

Norra megalitgraven

Vid undersökningens slutskede framkom lämningar av en översandad megalitgrav i den norra delen av området. Vid förundersökningen hade det konstaterats ett antal större stenar som var ställda på rad och som löpte in under en cykelväg. Dessa antogs vara spår efter en megalitgrav.

Inför den arkeologiska slutundersökningen framhölls det att denna möjliga grav skulle tas fram och dokumenteras. Den skulle undersökas extensivt, men även intensivt i den händelse att det framkom spår efter en gravkammare. Efter schaktningen vid slutundersökningen framkom det i området fler stenar, men någon tydlig struktur och konstruktion kunde inte fastställas. I området mellan stenarna fanns vad som bedömdes vara ”steril” sand och spår av stolphål och ett par härdar. Vi gjorde bedömningen att det inte fanns så mycket kvar av megalitgraven och

Fig. 29. Fotografi över den framrensade norra megalitgraven.

därför gjordes bara en extensiv undersökning genom att stenar och anläggningar mättes in.

Vid undersökningen av den södra megalitgraven insåg vi att det fanns delar av graven som var nedgrävda och som täcktes av vad vi först trodde var ”steril” sand. I samband med att vi undersökte anläggningarna i området för den nu aktuella megalitgraven och med kunskapen om att det kan ha förekommit översandning i området, började vi gräva bort sanden mellan de större stenarna. Under ca 0,2-0,5 m sand framkom en stensamling som utgjorde delar av en megalitgrav.

Eftersom megalitgraven påträffades näst sista dagen av undersökningen kontaktades Länsstyrelsen och exploatören, vilka båda gav tillstånd till en veckas förlängning av undersökningen. Syftet med den kompletterande undersökningen var att fastställa megalitgravens konstruktion och typ samt undersöka eventuella delar av en gravkammare.

Eftersom det fanns mycket flygsand i området arbetades det parallellt med grävmaskin och handrensning för att frilägga stenkonstruktionen. Som nämnts tidigare löpte megalitgraven in under en cykelväg och det var tveksamt om någon kammare skulle finns inom det området som var tillgängligt (se fig. 29).

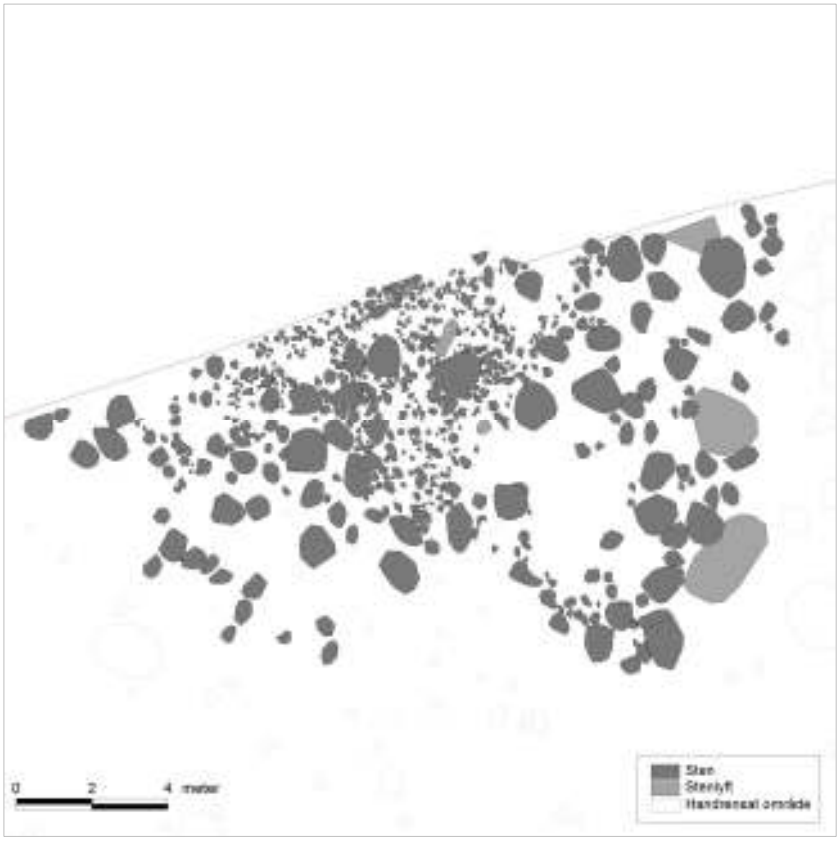

Fig. 30. (Överst) Planritning över den norra megalitgraven.

Fig. 31. Fotografi över den stenpackningen och den flata stenhäll som påträffades i den norra megalitgraven.

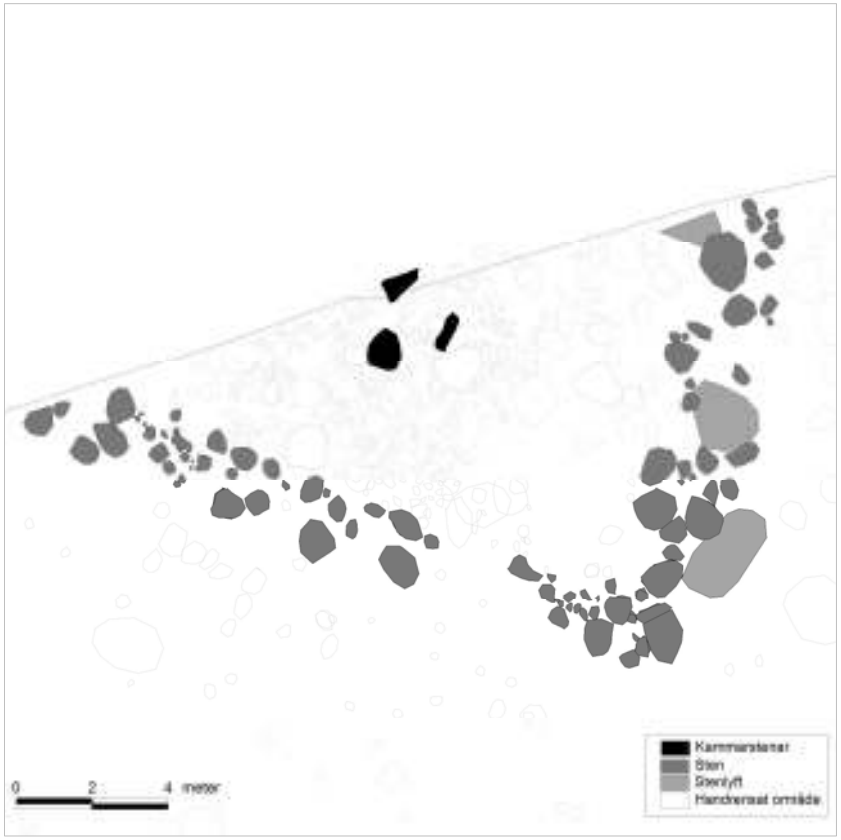

Fig. 32. (Överst) Fotografi som visar översandningen av den norra megalitgraven. I sektionen mot schaktkanten syns stenlyftet från en av kammarstenarna.

Fig. 33. Planritning som visar kammarstenar och den rektangulära kantedjan i den norra megalitgraven.

De centrala delarna dominerades av mindre stenar (ca 0,1–0,3 meter stora) (se fig. 30). I detta område fanns dock ett par större stenar. En av dessa var mer iögonfallande och det rörde sig om en närmast flat stenhäll med en storlek av ca 1 x 1,3 meter (se fig. 31). Efter det att konstruktionen frilagts och inmätning gjorts kom arbetet att koncentreras kring den flata stenhällen. Det framgick tydligt att den inte låg på sin ursprungliga plats, varvid undersökning företogs av området strax norr om denna. Där påträffades ett stenlyft (AQ35976) som till sin form överensstämde med nämnda sten. Detta antogs också vara platsen för en av de takbärande stenarna.

Platsen för en eventuell kammare hade påträffats och en undersökning företogs av området mellan stenlyftet och en större sten som även den antogs vara en takbärande sten (AK31967). Inga fynd eller spår av begravningar påträffades i området för kammaren. Däremot framkom in mot schaktkanten ett stenlyft efter en tredje takbärande sten (AQ35965) (se fig. 32). Den norra megalitgraven har liksom de båda andra megalitgravarna en rektangulär kantkedja. Eftersom konstruktionen sträcker sig utanför undersökningsområdet är endast delar av den södra och den östra delen av kantkedjan dokumenterad (se fig. 33). En uppskattning är att kantkedjan haft en längd på minst 20 meter och en bredd på ca 13 meter.

Den norra megalitgraven tolkas som en dös med en rektangulär kantkedja (långdös). Inget osteologiskt material har framkommit som hade kunnat styrka denna tolkning. Det enda fynd som hittades inom konstruktionen var ett avslag av kristianstadsflinta. Något övrigt daterbart material påträffades inte.

Fossil matjord och våtmarkslager

Vid förundersökningen påträffats ett ca 950 m^2 stort lager i den sydvästra delen av området. Lagret tolkades som rester efter högfyllning, fossil matjord, kulturlager m.m. som ackumulerats i en naturlig svacka i terrängen. Vid undersökningen skulle detta lager undersökas extensivt.

Vid matjordsavbaningen beslutades dock att stora delar av lagret skulle schaktas bort direkt, fynd mätas in och insamlas. I den södra delen av område 1, strax väster om den södra megalitgraven, hade lagret en mörkare färg och en del fynd påträffades. Ett område på ca 300 m^2 av lagret (AL15834) sparades i syfte att undersöka delar av detta genom rutgrävning (se fig. 34).

I lagret påträffades ett antal lösfynd av flintavslag av kristianstadsflinta och senon/danien flinta. Två kvadratmeterstora rutor undersöktes i lagret. Dessa placerades central inom lagret. I den västra av rutorna påträffades sex keramikskärvor och nio flint-

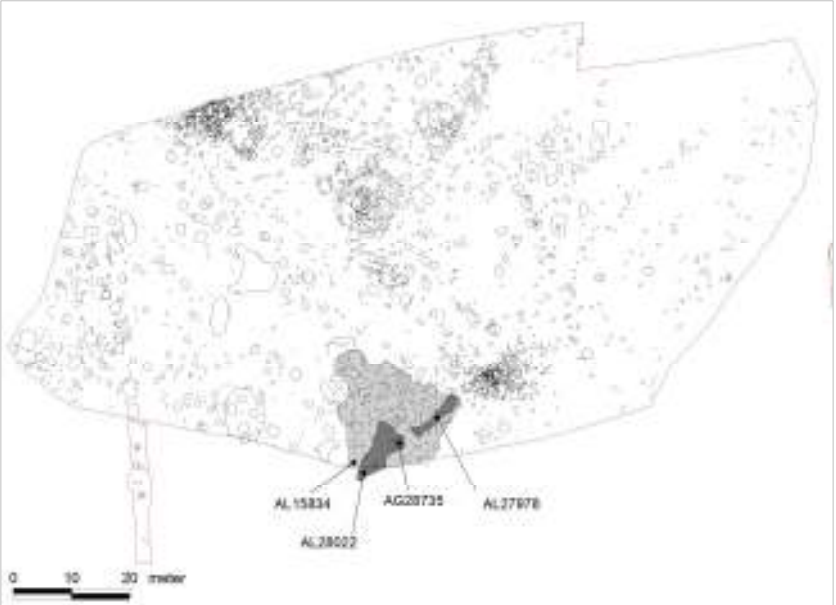

Fig. 34. Planritning över område 1 med det fossila matjordslagret och våtmarkslager.

avslag. En av skärvorna var en del av en krage från en kragflaska, vilka generellt kan dateras till tidigneolitikum, TN I – II (Stilborg 2002). Den östra av rutorna innehöll ett fåtal fynd i form av en keramikskärva, ett par flintavslag samt en bit bränt ben (benet var obestämbart, se bilaga 1).

Efter undersökning av de båda kvadratmeterstora rutorna schaktades lagret bort med grävmaskin. Under lagret framkom ett mycket stort antal stolphål och gropar. I den södra delen framkom ett mörkare lager som tolkades som vattenavsatt (AL28022), och i den östra delen framkom ett avlångt kulturlager (AL27978) (se nedan ”Mot våtmarken”). Två kvadratmeterstora rutor undersöktes i det södra vattenavsatta lagret, varvid tre flintavslag påträffades. I ytan av lagret påträffades en keramikskärva av förhistorisk datering. Jordprover insamlades från lagret som sedan schaktades bort med grävmaskin. Under lagret framkom ytterligare stolphål samt två gropar. Den norra gropen (AG28735) undersöktes och den hade en diameter på ca två meter och ett djup av 0,3 meter. Inga fynd påträffades dock i anläggningen.

En pollenanalys genomfördes av jorden från det vattenavsatta lagret, men inga pollen påträffades (se nedan ”Analyser”).

Ett stort antal av de stolphål och gropar som framkom i området under och kring det fossila matjordslagret kom att undersökas. Syftet med detta var att erhålla fyndmaterial för datering och för att fastställa vilka aktiviteter som ägt rum på platsen. I enlighet med formulerad frågeställning inför undersökningen var det viktigt att förstå vad dessa anläggningar hade haft för funktion inom gravmiljön.

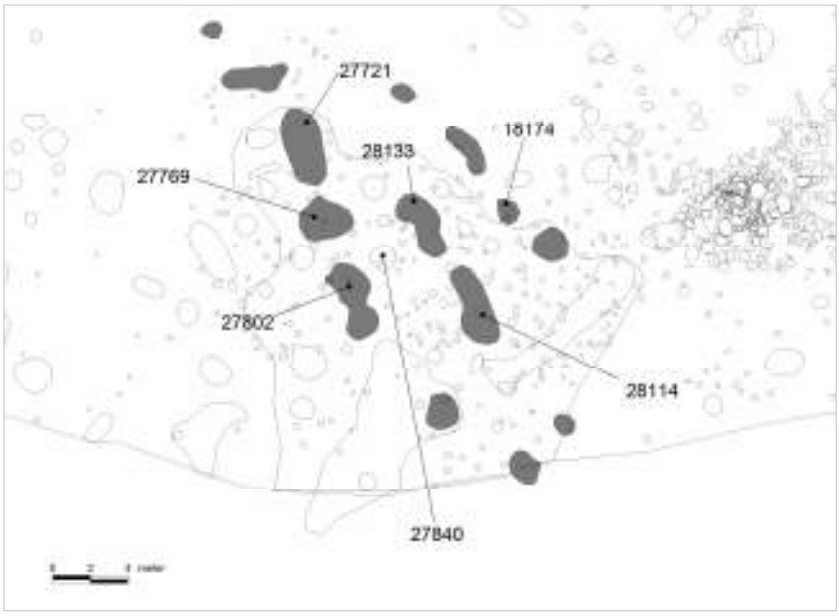

Fig. 35. Planritning som visar de ovala gropar som löpte i nordsydlig riktning i området för den fossila matjorden.

Förutom det ovan nämnda vattenavsatta lagret och det avlånga kulturlagret påträffades fynd främst i de stora oval gropar som löpte i nord sydlig riktning genom området (se fig. 35). Under den norra delen av det fossila matjordslagret påträffades en oval grop med en längd av ca fyra meter och en bredd av ca två meter (AG27721). Gropen undersöktes genom handgrävning med grävsked och den var 0,36 meter djup. I fyllningen fanns en förhistorisk mynningskärva och i ytan framkom en likande skärva.

En meter söderut fanns ännu en oval grop (AG27769). I ytan av gropen påträffades ett lösfynd av en keramikskärva tillhörande skuldran till en trattbägare med vertikal snördekor, vilken typologiskt kan dateras till tidigneolitikum (se fig. 36). Gropen, som hade en diameter på ca 2,6 meter, grävdes till hälften med spade och jorden sållades. Fyllningen utgjordes av något humös brungrå sand och i denna påträffades en bränd flintskrapa och ett mikrospån av senonflinta samt sju flintavslag av kristianstadsflinta. Centralt i gropen fanns ett stolphål (AS29571) med en diameter på 0,24 m och ett djup av 0,4 meter. Stolphålet skar fyllningen i gropen, men det gick inte att fastställa huruvida stolpen var yngre eller äldre än själva gropen.

Cirka 1,5 meter söder om ovan nämnda grop undersöktes ytterligare en avlång grop (AG27802). Gropen grävdes till hälften med grävsked varvid det avslöjades att anläggningen egentligen bestod av två gropar. Fyllningen utgjordes av mörk gråbrun kulturjord och mot botten fick denna en alltmer grå ton och en slammad, vattenavsatt karaktär. Ett fynd av ett avslag av kristianstadsflinta påträffades i fyllningen. I botten i norra gropen framkom ett stolphål (AS32916). Stolphålet undersökte till hälften och det hade en diameter på 0,23 meter och ett djup av 0,25 meter.

Tre meter öster om dessa gropar undersöktes grop 28133. Även denna hade en avlång form uträckt i nordsydlig riktning. Gropen utgjordes av en 0,4 meter djup grop i den södra delen och av en 0,1 meter djup grop i den norra delen. I norr framkom två stolphål i botten av gropen. En meter åt söder fanns ännu en oval grop (AG28114). Denna kom inte att undersökas.

Ett par gropar till med stolphål i botten undersöktes i området. I grop 27840 framkom ett stolphål med en diameter på 0,36 meter och ett djup på 0,34 meter. I grop 18174, strax utanför det fossila matjordslagret, påträffades två stolphål med djup av 0,24 respektive 0,28 meter. I ett av dessa påträffades flintavslag av såväl kristianstadsflinta som senonflinta.

Fig. 36. Fotografi över den snördekorerade skärvan från AG27769). Skärvan är ca 7 cm lång och ca 4 cm bred.

Förutom de ovan nämnda groparna med stolphål fanns det ett stort antal stolphål i området. Det finns tendenser till att vissa av dess stolphål ligger i rader, men ingen konstruktion har kunnat fastställas. Groparna med stolphål var inte heller placerade på sådan sätt att de kunde tillskrivas en och en samma konstruktion.

Mot våtmarken

Ett par meter väster om den södra megalitgraven, under det ovan nämnda fossila matjordslagret (AL15834), framkom efter schaktning ett långsmalt kulturlager (AL27978). Lagret kontrasterade tydligt mot den ljusa sanden och det hade en längd av ca tio meter och en bredd som varierade mellan 1 – 2 meter (se fig. 37). I den västra delen avslutades lagret av två stenar, båda med en diameter på ca en meter. Det bör i sammanhanget nämnas att det inte fanns några andra stenar i denna del av undersökningsområdet.

Undersökningen av kulturlagret utfördes genom rutgrävning. Nio kvadratmeterstora rutor undersöktes och anläggningen sektioner dokumenterades. Lagret bestod av mörk brungrå sand med enstaka kol- och sotinslag. I lagret påträffades 21 keramikskärvor och sex flintavslag. Tre av keramikskärvorna är dekorerade med snörintryck i horisontella rader, vilka typologiskt kan dateras till tidigneolitikum.

Vid undersökningen konstaterades att kulturlagret bestod av tre sammanhängande gropar (se fig. 38). Längs i nordost fanns en större oval grop, följt av två mindre. Djupaste var gropen i norr

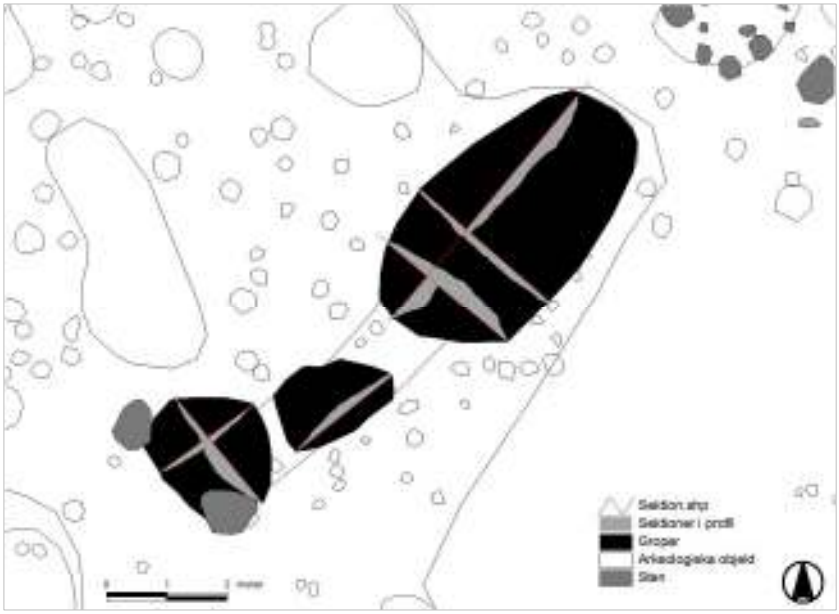

Fig. 37. (Överst) Fotografi över avlångt lager väster om den södra megalitgraven.

Fig. 38. Planritning över gropar och upprättade sektioner i profil.

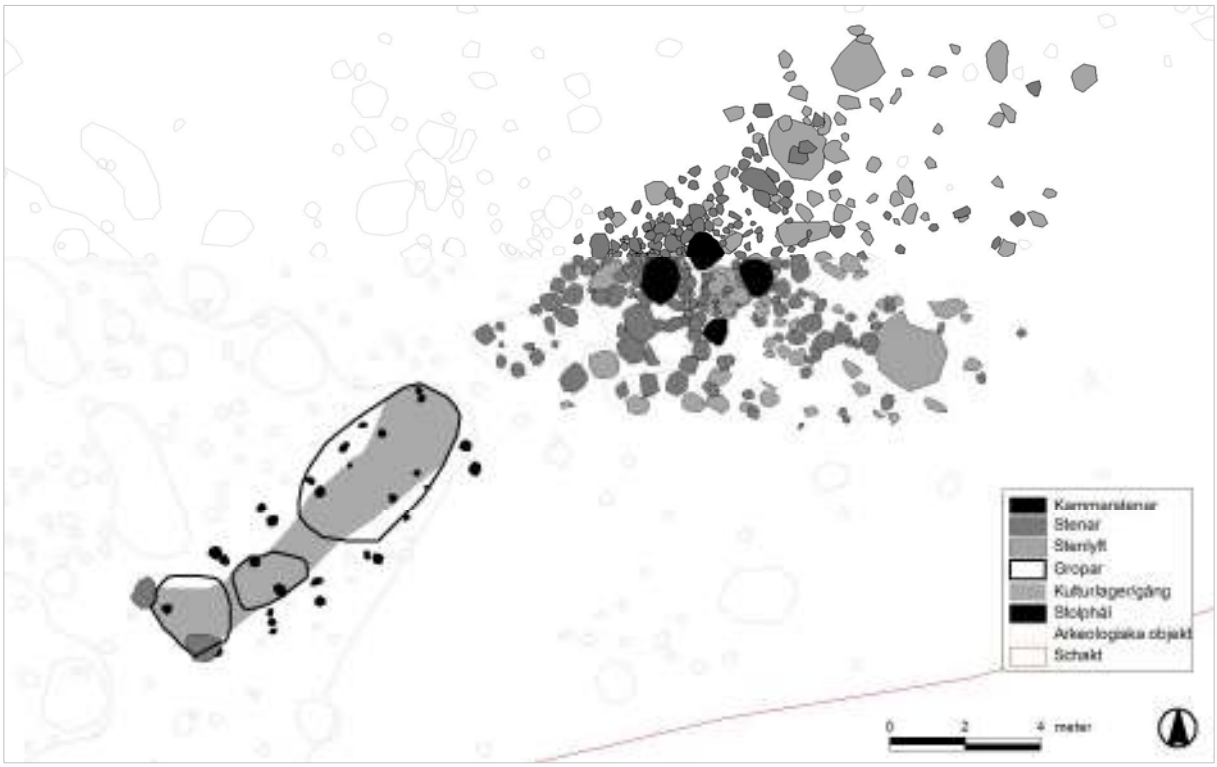

Fig. 39. Planritning över de parställda stolphålen och gången mot våtmarken i förhållande till den södra megalitgraven.

som mätte 0,28 meter och det var i denna del som den dekorerade keramiken påträffades. Lagret var endast ett par centimeter tjock mellan groparna, men det bör påtalas att delar av lagret togs bort i samband med att det ovanliggande fossila matjordslagret schaktades bort. En möjlighet är att de tre groparna i själva verket är naturliga svackor vari kulturlager avsatts.

I anslutning till kulturlagret/groparna fanns ett flertal stolphål. Vid undersökningen noterades att flera av dessa var placerade parvis. Dessa parvis ställda stolpar bildar två rader som löpte ned mot våtmarken (AL28022). Två av stolparna dokumenterades i en av sektionerna och där framgår det tydligt att de skär fyllningen i den norra gropen/svackan. Utifrån stratigrafin är det dock inte möjligt att avgöra huruvida stolphålsraderna är äldre, samtida eller yngre än fyllningen i groparna/svackorna.

En tolkning som kan göras är att de två större stenarna avgränsar konstruktionen och tillsammans med stolphålsraderna bildar dessa en gång som leder från den södra megalitgraven ned mot våtmarken (se fig. 39). Det innebär att kulturlager kan ha avsatts mellan stolphålsraderna när den har fungerat som färdväg.

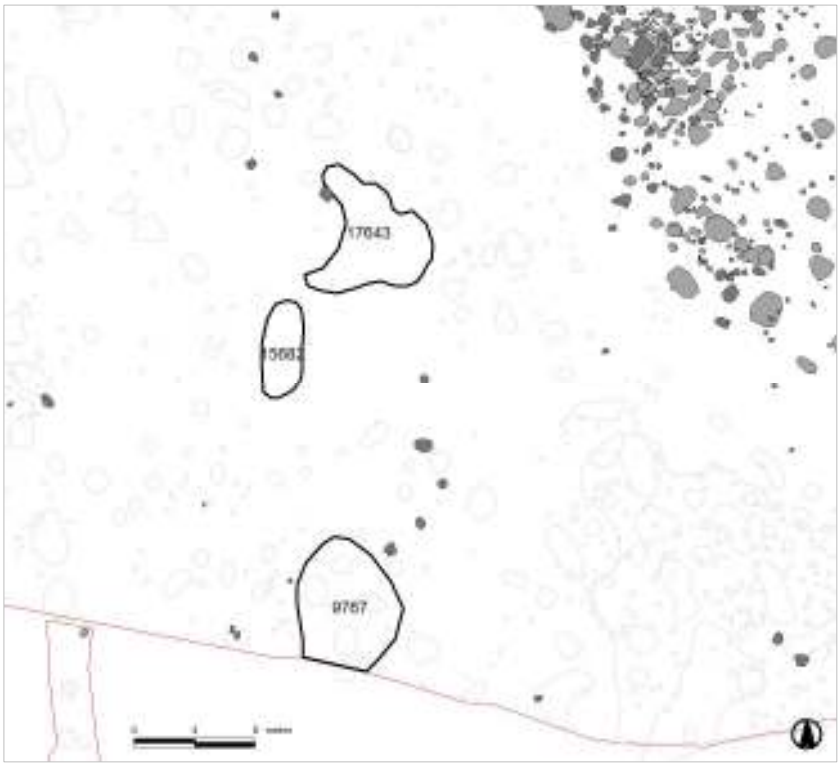

Fig. 40. Planritning över undersökta lager i område 1.

Kulturlager och matjordscolluvie

Ett 15–tal meter väster om det fossila matjordslagret påträffades en ca 45 m^2 stort kulturlager (AL9767). Lagret hade en distinkt oval form vilket skiljde sig från övriga lager i område 1 (se fig. 40). I område 2 hade det däremot framkommit ett lager med en liknande form och med ett rikt fyndmaterial. För att undersöka huruvida det ovala kulturlagret var av samma karaktär undersöktes tre kvadratmeterstora rutor i den centrala delen av lagret. Lagret hade en tjocklek som varierade mellan ca 0,2 – 0,3 meter och ett fyndmaterial som utgjordes av ett par obestämbara benfragment, ett tiotal odekorerade keramikskärvor samt ett 30-tal flintavslag, främst av kristianstadsflinta. Det mest iögonfallande fyndet från lagret var en slipad tvärpil av senonflinta.

Efter undersökningen av lagret schaktades detta bort med grävmaskin. Under lagret framkom fyra gropar vars diameter varierade mellan 1,3 – 2 meter. Tre av dessa gropar undersöktes. Fyllningen i groparna var mycket mörk och sot- och kolfragment fanns i en av groparna, i vilken det påträffades två avslag av kristianstadsflinta.

Under lagret och kring detta fanns ett antal stolphål, men någon konstruktion kunde inte fastställas.

Efter undersökningen framgick det tydligt att lagret var av en helt annan karaktär än det som påträffades i område 2. Lagret i område 1 innehöll få fynd, och dess sammansättning tyder på att det är ett kulturlager som avsatts i en naturlig svacka.

Ett tiotal meter norr om ovan nämnda kulturlager påträffades och undersöktes ett 15 m^2 stort ovalt lager (AL15682) (se fig. 38). Lagret tolkades vid inmätningen som ett kulturlager och för att fastställa dess karaktär grävdes ett 0,6 m brett schakt genom lagret med spade. Lagret var som djupast i dess centrala delar med 0,16 m. Lagret utgjordes av brungrå sand och det innehöll inga fynd och det tolkades som matjordscolluvie. En tolkning är att det varit en naturlig svacka som fyllts med fossil matjord.

Strax i norr påträffades ytterligare ett lager som tolkades som matjordscolluvie (AL17643) (se fig. 38). En kvadratmeterstor ruta undersöktes i lagret, varvid det påträffades ett avslag av kristianstadsflinta.

Gropar i rader

I den västra delen av område 1 påträffades ett stort antal gropar och stolphål. I samband med matjordsavbaningen noterades att flera av groparna hade en oval avlång form. Efter inmätning framgick det tydligt att dessa var placerade i en rad med en nordsydlig riktning. I ett försök att följa dessa gropar utanför exploateringsområdet grävdes ett sökschakt med grävmaskin söderut, varvid ytterligare gropar framkom.

I den södra delen av område 1 påträffades grop 9096 (se fig. 41). Gropen hade en storlek av 2 x 2,8 meter. Gropen undersöktes till hälften med skärslev. Fyllningen utgjordes av brun sandig humus och mot botten av gropen påträffades flera kolfragment som insamlades. I fyllningen insamlades även ett jordprov. Vedarts- och makrofossilanalysen visade på flera kolbitar av tall. En ^{14}C datering genomfördes på kolet, vilket daterades till 7 906±98 BP (kalibrerad med 2Σ: 7 100 – 6 500 f. Kr. dvs. tidig mesolitikum).

Drygt tio meter åt norr påträffades grop 9176, som utgjordes av en oval grop med en storlek av 2 x 3 meter. Gropen undersöktes till hälften med skärslev. Gropen var djupare i den norra delen, där djupet uppmättes till 0,26 meter. Gropens södra del slöt an mot en markfast sten. Fyllningen utgjordes av gråbrun sand och i denna påträffades en mindre keramikskärva samt ett avslag av kristianstadsflinta. I botten av gropen, i dess södra del, påträffades ett 0,12 meter djup stolphål.

Flera stolphål fanns i anslutning till gropen, vilka undersöktes, men gav inget daterande fyndmaterial. Inget samband mellan gropen och stolphålen har kunnat styrkas.

En meter norr om AG8242 påträffades nästa oval grop (AG8259). Vid undersökningen framgick det att denna utgjordes av en grop (AG 29806) samt två stolphål (AS29790 & 29798).

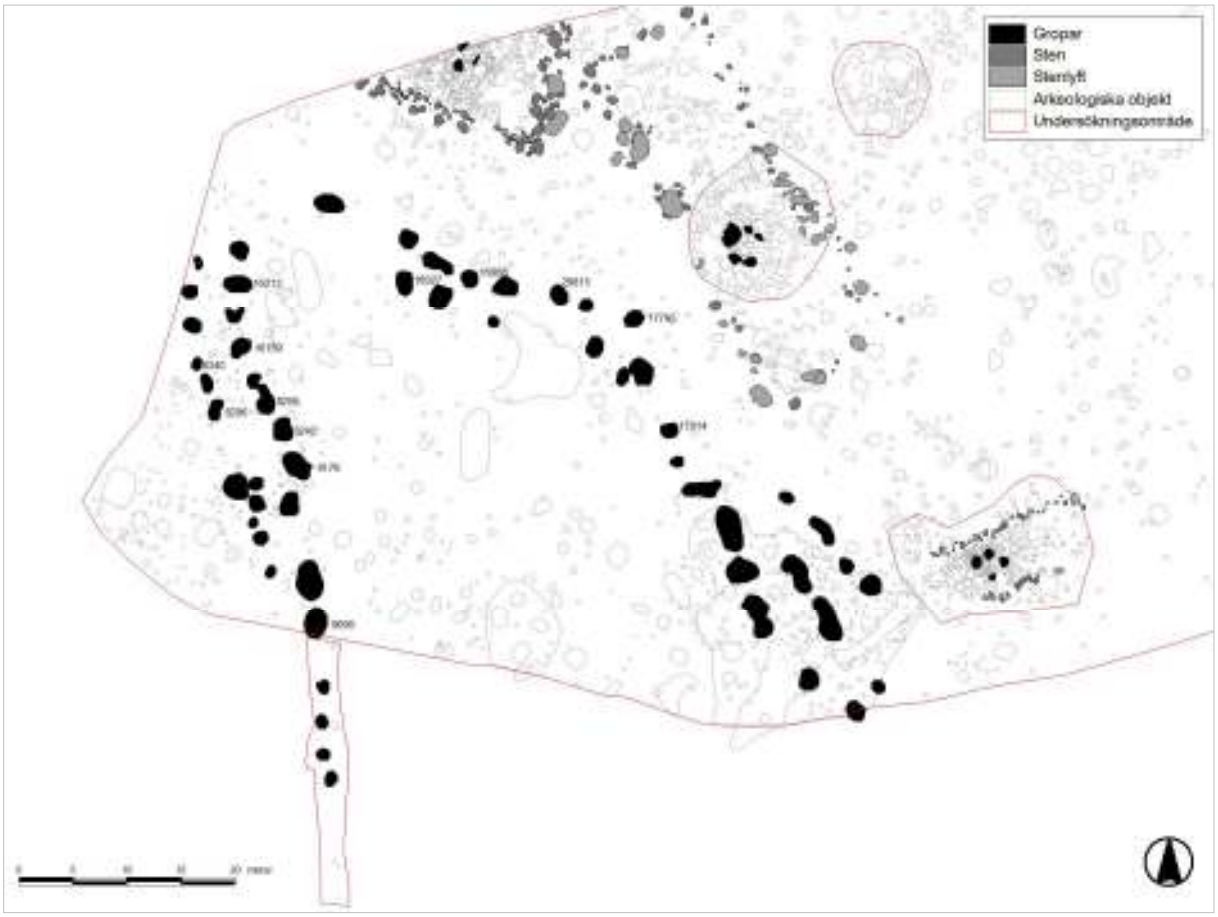

Fig. 41. Planritning över gropar i den västra delen av område 1. Notera hur groparna följer längs med långsidorna av den norra och den centrala megalitgraven.

Gropen hade en storlek av 1,3 x 1,6 meter och ett djup av 0,26 meter. Stolphålen hade ett djup av 0,11 – 0,18 meter. Inga fynd påträffades vare sig i gropen eller i stolphålen.

Ytterligare ca fyra meter norr om föregående grop undersöktes grop 16159. Denna var en 1,5 x 2 meter stor grop vars fyllnings utgjordes av brungrå sand, men som var något lerig i den östra delen. I botten av gropen påträffades och undersöktes två stolphål. Inga av dessa anläggningar innehöll några fynd.

Ännu en oval grop undersöktes i raden av gropar. Grop 16213 hade en storlek av 1,4 x 2,5 meter och ett djup av 0,18 meter. Fyllningen utgjordes av gråbrun sand och i botten av gropens östra del påträffades ett stolphål (ej inmätt). Inga fynd påträffades i gropen eller i stolphålet.

De ovan beskrivna groparna utgör några exempel på de gropar som har bedömts ingå i den rad som löper genom området i nordsydlig riktning. Sammanfattningsvis kan det konstateras att de har en svagt rundad botten, en fyllning som utgjordes av gråbrun sand och innehöll få fynd. En del av groparna har stolphål i botten.

Efter inmätning noterades att det fanns en möjlig yttre rad av gropar strax väster om den omnämnda. Dessa gropar verkade följa den inre gropraden på ett avstånd av ca 2,5 meter. Dessa yttre gropar uppvisade likheter med de ovan beskrivna (t.ex. AG9062, 9072 & 29982), men några var så pass grunda att de kom att avskrivas som anläggningar (AG8296 & 8340). Denna förmodade yttre rad var således sämre bevarad. Det som talar för att dessa groprader har ett samband är att de verkar följa varandra. Inte minst i den norra delen.

Vid efterbearbetningen noterades att raderna med gropar viker av och fortsätter söderut ned mot området för det fossila matjordslagret och våtmarken. En del av dessa gropar har redan beskrivits under detta avsnitt (se ovan ”Fossil matjord och våtmarkslager”).

I den nordöstra delen av området undersöktes några av dessa gropar (AG16927, 16968, 29815, 17795 & 17914). Endast AG16927 innehöll fynd och i form av ett avslag av kristianstadsflinta. Fyllningen i dessa gropar utgjordes av brun sand och de var svagt rundade i profil. Ett par av groparna hade stolphål i botten.

En tolkning, som tydligt framgått av ovanförda genomgång, baseras på att groparna medvetet anlagts i rader. Det som talar för detta är den symmetri som finns i avståndet mellan de två raderna och hur dess båda rader närmast följer varandra formmässigt. Även groparnas placering i närmast i par i den nordvästra delen talar för att det troligen finns ett samband mellan dessa rader. Groparna i den östra raden är grävda i sluttningen direkt nedanför megalitgravarna och det finns en tendens till att groparna följer längs sidorna av den norra och den centrala megalitgravens kantkedjor (se fig. 39). Vid en studie av jordarterna i området framgår det även att groparna grävt i sandjord, medan området som finns innanför groparna främst består av lera.

Det bör dock i detta sammanhang påtalas att det finns ett antal andra gropar i området som inte ingår i detta system, såväl innanför gropraderna som utanför dessa. De anläggningar som prioriterades vid undersökningen av område 1 var, förutom megalitgravarna, de gropar som ingått i ovannämnda rader och de anläggningar som påträffades under det fossila matjordslagret. Flera anläggningar undersöktes även i den västra delen av området. I denna del påträffades ett flertal gropar och stolphål. Fyndmaterialet från dessa anläggningar var mycket sparsamt. Den anläggning som innehöll flest fynd var grop 8351 som utgjordes av en 1,9 x 2,7 meter stor grop. Gropen hade ett djup av ca 0,4 meter och i fyllningen påträffades fyra avslag av kristianstadsflinta samt en förhistorisk keramikskärva.

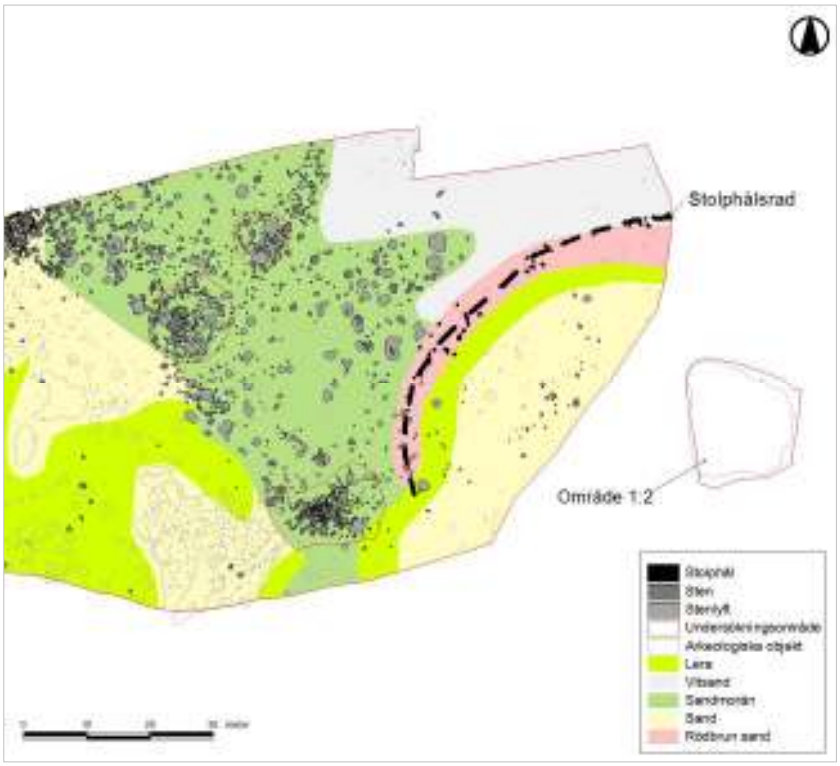

Fig. 42. Planritning som visar stolphålsraden som omger våtmarken i den östra delen av område 1.

Denna anläggning visar tydligt hur sparsamt med fynd det fanns i områdets anläggningar. Dateringen av träkolet som påträffades i en av groparna gav en datering till 7 100 – 6 500 f. Kr. Denna datering samstämmer inte med den förslagna tolkningen, att groparna har ett samband med de neolitiska aktiviteterna i området (se ”Analyser”).

En avgränsning av våtmarken

I den östra delen av område 1 fanns ett stråk av lera som löpte kring en uttorkad våtmark (se fig. 42). Som ett band kring leran och våtmarken fanns ett parti med rödaktig sand. Inom sanden, som löpte i halvmånform kring den utdikade våtmarken, fanns flera stolphål. Fem av stolphålen undersöktes och de hade ett djup som varierade mellan 0,11 – 0,2 meter. Tre av stolphålen hade en sotig fyllning med inslag av träkol. En vedartsanalys gjordes av träkolet från stolphål 23345, vilken visade på kol av tall. En ^{14}C analys genomfördes av kolet, vilken gav en datering till 7 319±65 BP (kalibrerad med 2Σ: 6 370 – 6 050 f. Kr. dvs. mellan mesolitikum).

Det fanns få andra anläggningar i denna del av området och det faktum att stolphålen följde längs kanten av våtmarken tyder på att de kan ha fungerade som en avgränsning av densamma.

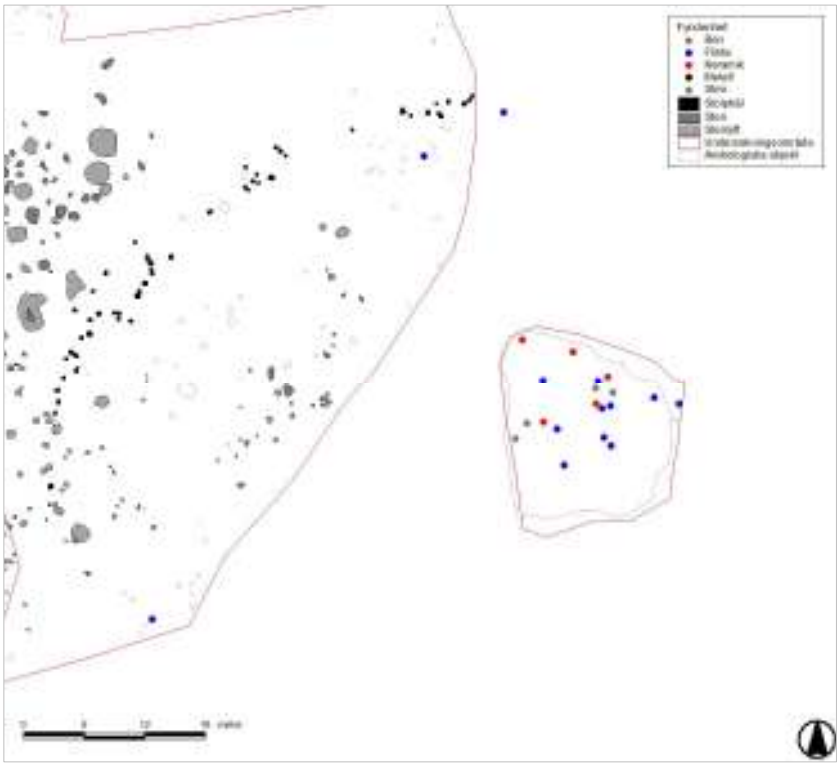

Fig. 43. Planritning över område 1:2.

Område 1:2

Område 1:2 utgjorde den del av ovan beskrivna våtmarken, där det fanns en bevarad lagersekvens. Dessa delar av våtmarken låg drygt tio meter öster om område 1 (se fig. 43).

Vid undersökningen kom ca 300 m^2 av våtmarken att friläggas. Detta motsvarade den yta var det fanns lager som bedömdes som vattenavsatta. Våtmarkslagren schaktades varsamt fram med grävmaskin och i ytan av lagret påträffades keramik och flinta.

Efter friläggandet av lagret inmättes detta och ett 1,8 meter brett djupschakt öppnades i östvästlig riktning. Lagersekvensen dokumenterades genom sektionsritning och jordprover för en pollenanalys insamlades från de två lager som visuellt kunde observeras. Överst fanns ett lager av brun sand med tjocklek av ca 0,25 meter. Det undre lagret utgjordes av gråbrun kompakt lerig sand och hade en tjocklek av ca 0,1 meter. Den pollenanalys som genomfördes av lager 2 visade inte på något pollen.

Efter dokumentation och provtagning schaktades lagren helt bort och fynd insamlades. Fyndmaterialet bestod av sex keramikskärvor, åtta flintavslag, en skrapa samt en del av en bränd flintyxa. Ingen av keramikskärvorna var dekorerade och de kunde inte dateras närmare än till förhistorisk tid.

Förekomsten av en del från en bränd flintyxa kan tolkas som att det förekommit rituella aktiviteter i och i anslutning till våtmar-

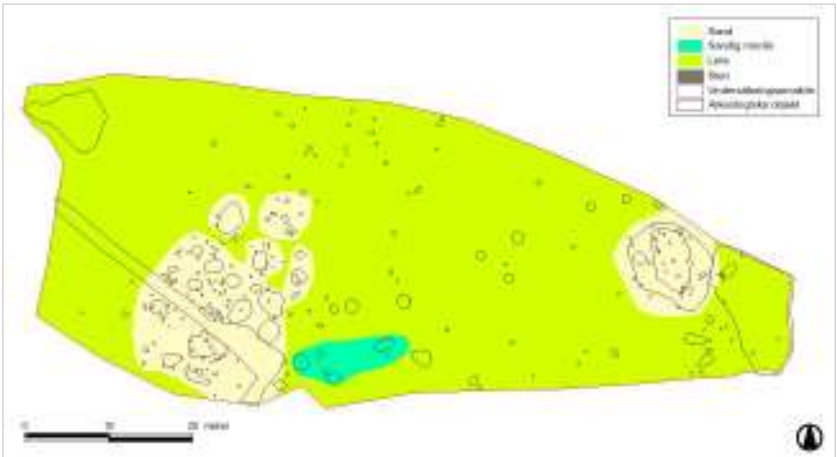

Fig. 44. Planritning över jordarter och anläggningar inom område 2. Notera koncentrationen av anläggningar till områden med sand.

ken. Med tanke på den begränsade andelen fynden i område 1 kan möjligen även de sporadiskt förekommande fynden av keramik och flintavslag tolkas som spår efter rituella aktiviteter.

Område 2

Område 2 låg i den sydvästra delen av exploateringsområdet; cirka 60 meter söder om område 1. Topografi var tämligen plan med ca 17,5 meter i längst i väst till ca 16,5 meter längst i öst (RH70).

Området dominerades av lera, men det fanns ett par större partier av sand och sandig morän. Det var främst inom de sandiga partierna som det förekom anläggningar (se fig. 44).

I den östra delen låg ett 1 x 1,5 meter stort markfast stenblock, men i övrigt fanns det få stenar i området.

Före de arkeologiska undersökningarna användes området som jordbruksmark.

Område 2 – prioriteringar & metoder

Inför undersökningen av område 2 planerades en sammanlagd yta om ca 3 000 m^2 att avbanas och undersökas. Vid undersökningen kom slutligen ett område av ca 2 600 m^2 att friläggas. Ett område mellan undersökningsytan och det bostadsområde som fanns i söder lämnades kvar orört, eftersom det låg mycket nära en av villatomterna och det användes flitigt som promenadstig för boende i området.

Efter avbaning av matjorden uppmärksammades att det under perioden mellan förundersökning och undersökning grävts ned en avloppsledning genom området. Det var tydligt att den grävts rakt genom en del anläggningar, medan andra med stor sannolikhet helt grävts bort.

Inför undersökningen förväntades ca 375 arkeologiska objekt inom området. Cirka 25 %, d.v.s. ca 90 av dessa skulle undersö-

kas. Det faktiska antalet anläggningar som påträffades vid undersökningen var 285, varav 125 stycken kom att undersökas (ca 44 %).

Vid förundersökningen hade det påträffats ett ca 180 m^2 stort kulturlager i den östra delen av området. Detta lager skulle intensivundersökas, dvs. ett urval rutor grävas för hand och jorden sållas. Syftet med att undersöka lagret var att erhålla fyndmaterial som troligen kunde kopplas till bebyggelsen i området. Fyndmaterialet bedömdes vara av stort intresse för datering och funktionsanalys, dvs. väsentligt för förståelsen av bebyggelsen och dess koppling till gravområdet. Lagret bedömdes som ganska tunt och ca 20 % av lagret skulle undersökas (ca 40 m^2).

Efter avbaning och inmätning kunde det konstateras att kulturlagret i själva verket bestod av två lager; ett på ca 100 m^2 och ett rundovalt lager på ca 70 m^2. Ett par kvadratmeterstora rutor öppnades i det större av lagren, men det gav ett sparsamt fyndmaterial. Arbetet kom att koncentreras till det rundovala lagret, där undersökningen av 18 kvadratmeterstora rutor gav ett för undersökningen rikt fyndmaterial.

Parallellt med detta arbete undersöktes den koncentration av gropar som efter förundersökningen tolkades som mindre grophus i den västra delen av området. Groparna grävdes för hand med skärslev och jorden sållades. Arbetet inriktades mot att försöka fastställa deras funktion och datering. Vid undersökningen framkom kraftiga stolphål i botten av groparna.

Inför undersökningen var en av frågeställningarna kopplad till ett eventuellt samband mellan lämningarna inom område 2 och 3 och det neolitiska gravområdet inom område 1. I samband med uppföljningsmötet med Länsstyrelsen framhölls vikten av att koncentrera insatserna till att undersöka dessa gropar med stolphål för att förstå hur dessa förhöll sig till gravmiljön. Detta innebar att en högre andel anläggningar undersöktes inom område 2 än vad som var beräknat inför undersökningen (se ovan). Detta skedde på bekostnad av andelen undersökt kulturlager.

I väster avgränsades undersökningsområdet av en svacka med vattenavsatta lager. Syftet med att undersöka denna svacka var att fastställa om det fanns rituella nedläggelser eller depositioner och för provtagning av naturvetenskapliga analyser. Våtmarkslagren undersöktes extensivt genom schaktning med grävmaskin; lagersekvensen dokumenterades samt fynd och prover för makro och pollen insamlades.

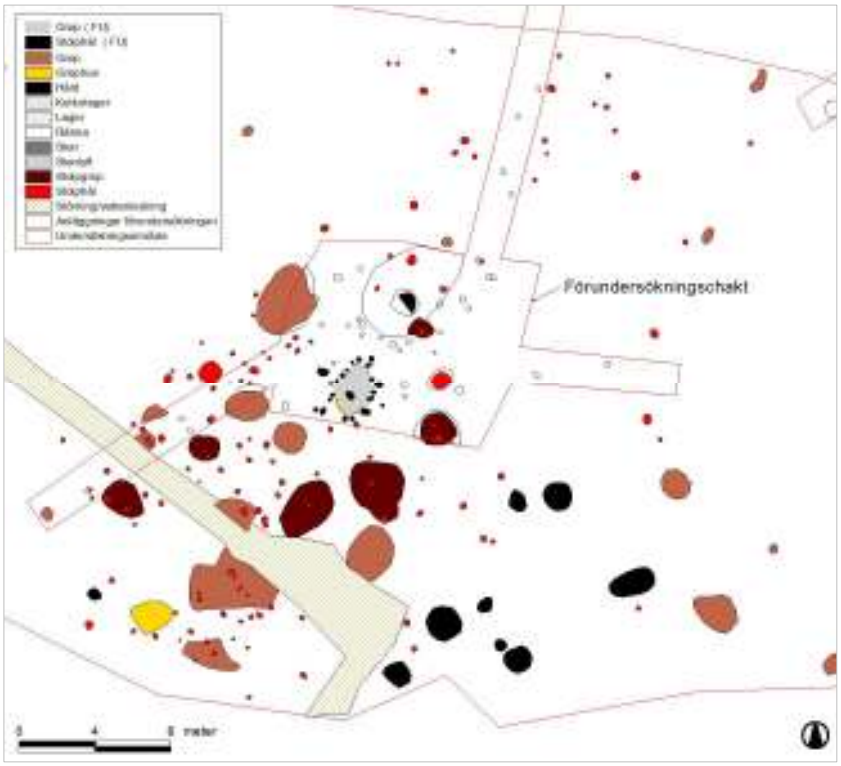

Fig. 45. Plan över koncentration av anläggningar i område 2.

Stolpkonstruktioner och stolpgropar

I den centrala delen av område 2 fanns en koncentration av ett antal större gropar, flera med en diameter på över två meter. I området fanns även ett förhållandevis stort antal stolphål. Anläggningarna var samlade till ett område med sand, vilket avgränsades av lera, som annars dominerade i område 2 (se fig. 44 & 45).

Som nämnts i den inledande texten, tolkades dessa anläggningar först som grophus. Ett av dessa undersöktes vid förundersökningen och beskrevs enligt följande i rapporten: *Grophuset bestod av en nedgrävning med en storlek av 2,8 x 2 meter som kantades av stolphål. I den södra delen av huset fanns inga stolphål, vilket kan tolkas som spår efter en ingång. En kvadratmeterstor ruta undersöktes i nedgrävningen. Fyllningen var av gråbrun sand med inslag av sot och den innehöll fynd av senon/danien flinta, kristianstadsflinta och förhistorisk keramik. Ett avslag var slipat och en keramikskärva hade en dekor av små gropar. Dessa båda fynd talar för en neolitisk datering (tidig/mellanneolitikum). Nedgrävningen var som djupast 0,5 m och i botten framkom ett stolphål. Stolphålet undersöktes, men inga fynd påträffades (Edring 2009 s. 16 f.)*(se fig. 45 & 46).

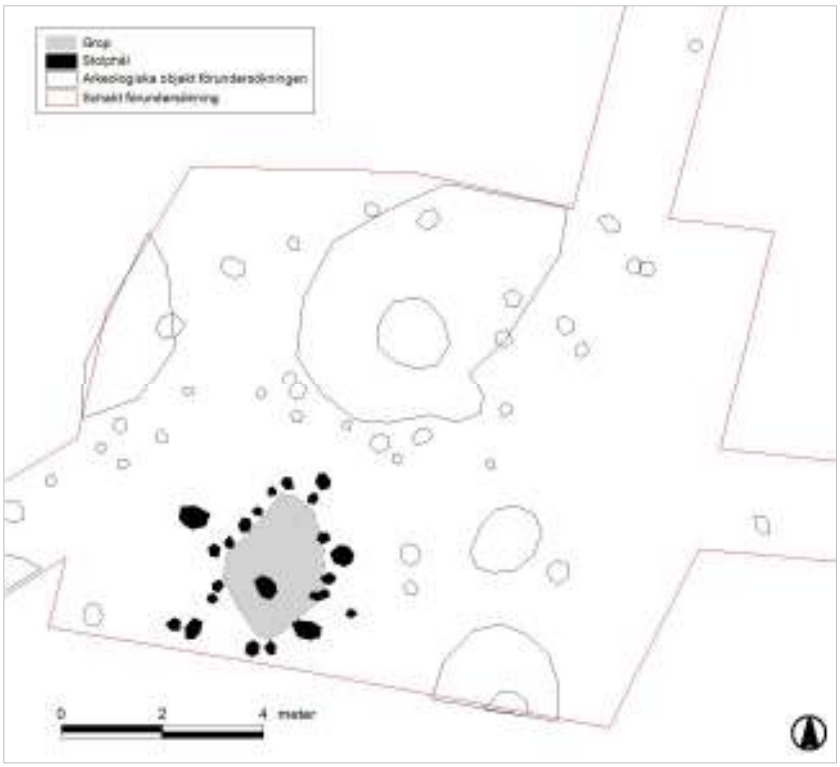

Fig. 46. Planritning av det s.k. ”grophuset” från förundersökningen. För att se dess läge i förhållande till anläggningarna från slutundersökningen se fig. 43.

En liknande anläggning med flera intilliggande stolphål påträffades vid undersökningen ca tio meter sydost om den ovannämnda. Anläggningen 5763 var en oval nedgrävning med en storlek av 1,7 x 2,3 meter (se fig. 47). Anläggningen delades in i fyra grävenheter och undersöktes genom handgrävning och fyllningen sållades. Den södra delen undersöktes först, varefter den tvärgående sektionen dokumenterades. I sektionen noterades två fyllningar, varav övervägande del utgjordes av en gråsvart sand. Fyndmaterialet i fyllningarna bestod av keramik och flinta. Av åtta keramikskärvor har en av dem vertikalt och horisontellt löpande snördekor, som typologiskt dateras till tidigneolitikum. Flintmaterialet består av fyra bitar kristianstadsflinta, en bit sydskandinavisk senonflinta och ett slipat avslag av kristianstadsflinta. Det slipade avslaget är från en egg på en slipad yxa eller mejsel (se ”Analys av sten- och flintmaterial”).

I botten i den södra delen av anläggningen framkom två mindre anläggningar (A12151 & 12988). Dessa undersöktes varefter 12151 tolkades som en mindre grop med ett djup av 0,2 meter. A12988 var ett stolphål efter en spetsig påle som slagits ner genom sanden och ned i den underliggande leran (se fig. 48). Fyllningen i stolphålet var svart sotig sand med inslag av kolfragment. Inga fynd påträffades i dessa båda anläggningar. I fyllningen till nedgrävningen från A5763 insamlades ett jordprov och ett kolprov som vid analys visade sig innehålla kol från ask och från tall. En ^{14}C analys genomfördes av träkolet från ask, vilken gav en datering till 3 630 – 3 360 f. Kr.

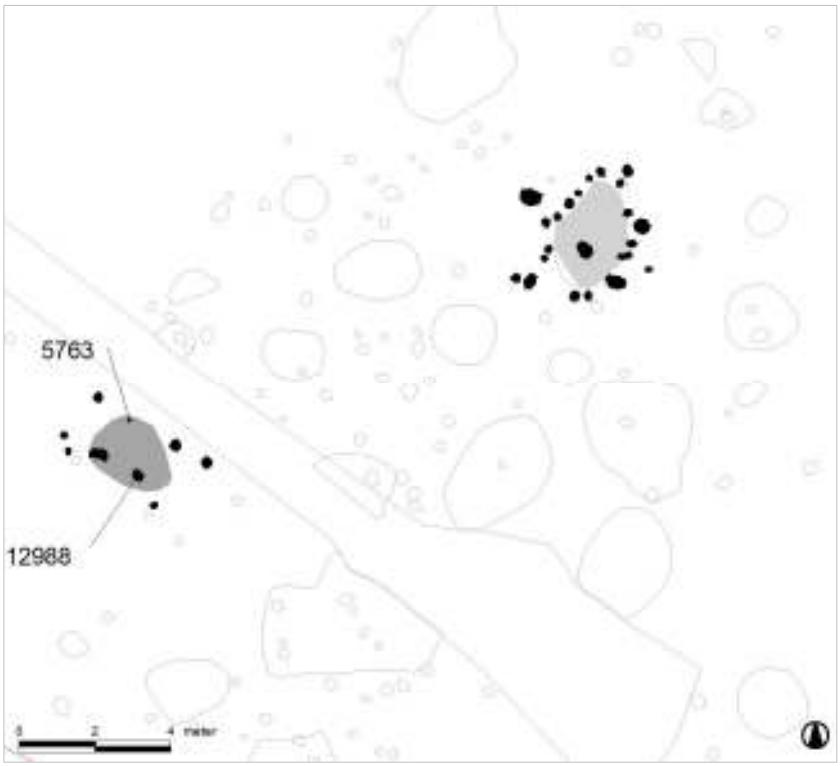

Fig. 47. Planritning över anläggning 5763 och det s.k. ”grophuset” från förundersökningen.

I stolphålet 12988 insamlades ett jordprov som innehöll kol från tall och ask. Träkolet från ask ^{14}C analyserades och gav en datering till 7 750 – 7 580 f. Kr. Kring anläggningen fanns sex stolphål som bildade en närmast rektangulär formation (se fig. 45). Inga fynd påträffades i stolphålen, vars djup varierade mellan 0,06 – 0,18 meter.

Det ovan beskrivna grophuset från förundersökningen (då 1019) kom inte att undersökas vid slutundersökningen (nu 6196). Orsaken till detta vara att arbetsinsatserna valdes att läggas på övriga anläggningar i området med motiveringen att anläggningen tidigare undersökts. De båda anläggningarna eller snarare konstruktionerna har emellertid en liknande utformning. De är båda över två meter stora nedgrävningar vari det funnits en djupt nedgrävd stolpe. Djupet på stolphålen och det faktum att A12988 varit spetsad och slagits ned djup i den underliggande leran tyder på att det varit kraftiga stolpar med ansenlig höjd. I sammanhanget bör det nämnas att stolparna först upptäcktes i botten av nedgrävningen. Nedgrävningarna kan ha gjorts för att kunna resa stolparna, vilket gör att bedömningen av deras djup även måste inkludera djupet på själva nedgrävningen. I sådant fall har A12988 ett djup av minst 0,5 meter och stolphålet i 1019 minst 0,7 meter. Kring de båda nedgrävningarna fanns det flera stolphål. Skillnaden dem emellan är att 1019 har kringgärdats av betydligt fler stolpar. Flera av stolphålen kring 1019 återfanns inte vid slutundersökningen, men de har tagits med i denna re-

dovisning. Fyndmaterialet i de båda nedgrävningarna är av likartat slag bl.a. innehåller de båda tidigneolitisk keramik.

Förutom de båda stolpkonstruktionerna fanns det ett antal stora gropar med stolphål i botten. Anläggning 6159 låg drygt två meter söder om 1019 och var en 2,8 x 3,5 meter stor grop (se fig. 49). Den norra delen undersöktes. Fyllningen i gropen utgjordes av gråsvart sand. Nedgrävningen för gropen var som djupast ca 0,4 meter och i botten, invid sektionen, framkom ett stolphål. Detta var inte synligt genom gropens fyllning. Stolphålet 22108 undersöktes och det hade ett djup av 0,34 meter. Dess form visade att stolpen varit spetsad. Till skillnad från den spetsade stolpen i 12988 har 22108 inte drivits ned i den underliggande leran. Men gropen kan ha grävts för att kunna resa stolpen, vilket gör att stolpen varit nedgrävd minst 0,7 meter i marken. Inga fynd påträffades i stolphålets fyllning, men däremot framkom ett rikt material i gropens fyllning. Bland fynden finns 62 keramikskärvor, varav fem har dekor. Tre av skärvorna har snördekor och de övriga två har en otydlig dekor som skulle kunna utgöra antingen snördekor eller mindre gropar (se fig. 50). De dekorerade skärvorna är mynningskärvor och delar av en skuldra, vilka varit delar av trattbägare.

Fig. 48. (Överst). Fotografi över den spetsiga stolpen 12988.

Fig. 50. Snördekorerade skärvor från anläggning 6159. Den större skärvan är ca 4 cm lång och 2,5 cm bred.

Stenmaterialet utgjordes av 74 bitar kristianstadsflinta, 15 bitar sydskandinavisk senonflinta, tre bergartsavslag, en bit bergart, en avslagskärna i kristianstadsflinta, en avslagskärna i senonflinta, en bit senonflinta som har några få avspaltningsärr, fem slipade flintbitar i senonflinta och tre röda platta stenar som är tillhuggna men som inte är formade som redskap och inte är restprodukter av redskapstillverkning (se ”Analys av sten- och flintmaterial”).

Ett jordprov insamlades från fyllningen i grop 6159 och provet visade vid makrofossilanalysen innehålla träkol från björk och obestämt kol. Provet av björk skickades för ^{14}C analys och gav en datering till 3 770 – 3 640 f. Kr. Ett jordprov analyserades även från fyllningen i stolphålet 22108. Analysen visade att det förekom kol av hassel, ek och björk. Förutom träkol fanns det makrofossil av naket korn, obestämt korn, fragmenterad säd samt skaldelar av hasselnöt (se nedan ”Analyser”). Det nakna kornet skickades för ^{14}C analys och gav en datering till 3 640 – 3 370 f. Kr.

En meter söder om 6159 fanns en liknande anläggning, 6139. Anläggningen var en oval grop med en storlek av 2,2 x 3,4 meter. Den norra delen av anläggningen undersöktes och den hade ett djup av 0,4 meter med en fyllning av gråsvart sand. I fyllningen påträffades 45 keramikskärvor, varav en mynningsskärva med snördekor och en mynningsskärva med en enkel rad av

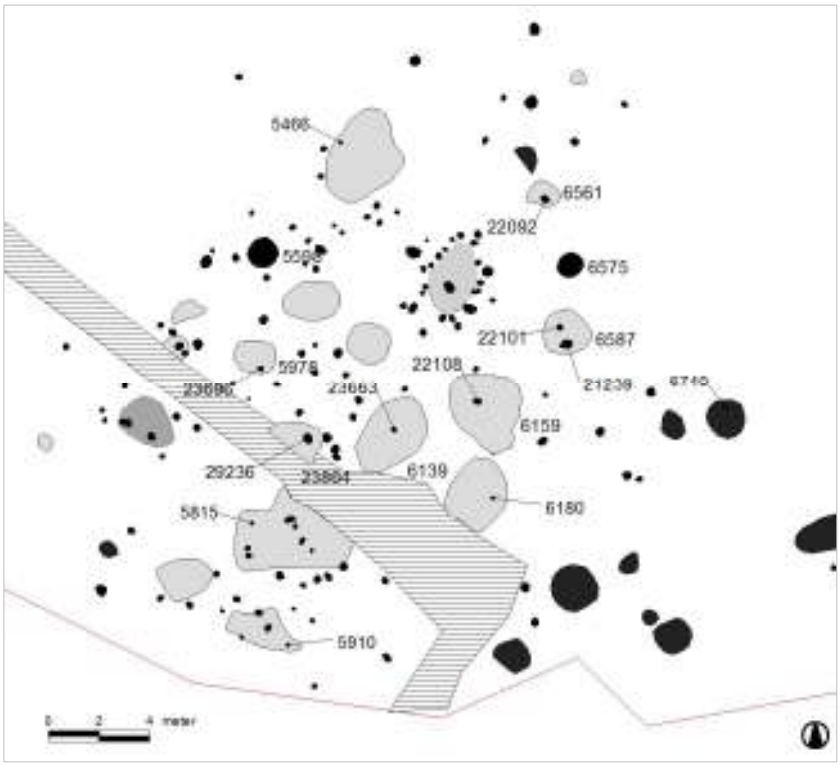

Fig. 49. Planritning över koncentration av stora gropar och övriga anläggningar i område 2.

rörbensintryck (se fig. 51). I materialet finns även en ca 5 cm stor odekorerad mynningsskärva med en utåtsvängd mynning. Denna och den snördekorerade skärvan kommer från två olika trattbägare, där åtminstone den snördekorerade skärvan typologiskt dateras till tidigneolitikum. Det finns även två tjocka odekorerade skärvor som kan vara från en lerskiva eller ett lock.

Stenmaterialet innehåller 30 bitar kristianstadsflinta, nio bitar sydskandinavisk senonflinta och en röd platt sten som är tillhuggen men som inte är formad som ett redskap och inte är en restprodukt av redskapstillverkning. Av de 30 bitarna kristianstadsflinta är 14 brända och en är ej slagen. Av de nio bitarna senonflinta är en bränd (se ”Analys av sten- och flintmaterial”).

I botten av gropen, i dess centrala del, påträffades ett stolphål (AS23663). Stolphålet var endast 0,06 meter djupt, men med tanke på ovanförda resonemang kring groparna har stolphålet varit nedgrävt minst 0,4 meter under marknivån. I fyllningen påträffades en del av en skrapa av kristianstadsflinta.

Ett jordprov analyserades från fyllningen i stolphålet 23663. Analysen visade att det förekom kol av hassel, vide och av typ rönn. Förutom träkol fanns det makrofossil av en kärna av skalkorn (se nedan ”Analyser”). Skalkornet skickades för ^{14}C analys och gav en datering till 1670 – 1950 e. Kr.

En dryg meter sydväst om 6139 låg anläggning 23864, vilken var en grop med diameter på ca två meter. Gropens södra delar var bortgrävda av den VA-ledning som nedgrävts i området i

perioden mellan förundersökning och undersökning. Den norra delen av gropen undersöktes och den hade ett djup av 0,24 meter. I botten av gropen framkom ett stolphål (AS29236). Stolphålet hade ett djup av 0,2 meter. Med gropens djup var stolpen nedgrävt minst 0,44 meter under marknivån. Inga fynd påträffades vare sig i gropen eller i stolphålet.

Två meter nordväst om ovannämnda grop låg grop 5978. Gropen hade en diameter på 1,94 meter och den södra delen undersöktes. Fyllningen utgjordes av svartgrå sand och den hade ett djup av 0,28 meter. I fyllningen påträffades en odekorerad förhistorisk keramikskärva samt sju bitar av kristianstadsflinta. Två av flintorna var brända (se ”Analys av sten- och flintmaterial”). I botten av gropens sydöstra hörn framkom ett stolphål (AS23696). Stolphålet hade ett djup av 0,2 meter.

Cirka två meter norr om 6159 låg en grop 6587. Gropen hade en diameter på ca två meter. I gropen, som hade ett djup av ca 0,3 meter, framkom två förhistoriska keramikskärvor samt ett tiotal flintavslag, två av senonflinta. Fem av bitarna av kristianstadsflinta var brända (se ”Analys av sten- och flintmaterial”). I botten av gropen framkom två stolphål. Det södra stolphålet (AS21239), hade ett djup av 0,18 meter och det norra (AS22101) ett djup av 0,3 meter. Invid AS22101 fanns en sten som troligen fungera som stötta (se fig. 52).

En dryg meter norr om 6587 fanns en anläggning som först inmättes som en grop, men som vid undersökningen omtolkades till ett stolphål (A6575). Stolphålet var i det närmast runt med en diameter av ca 1 meter. Stolphålets södra halva undersöktes och det hade ett djup av 0,3 meter. I dess fyllning påträffades två odekorerade keramikskärvor. Ett jordprov insamlades från fyllningen av A6575 och provet visade vid en makrofossilanalys innehålla kol från björk. Provet skickades för ^{14}C analys och gav en datering till 4 460 – 4 270 f. Kr.

En liknande anläggning påträffades drygt tio meter åt väster. Denna anläggning inmättes också först som en grop, men kom att omtolkas till ett stolphål (A5598). Stolphålet hade en diameter på drygt en meter. Undersökningen koncentrerades till dess södra del. Inga fynd hittades i anläggningen som hade ett djup av 0,4 meter. Ett jordprov insamlades från fyllningen av A5598 och provet innehöll kol från tall.

Ytterligare en grop med stolphål fanns i området. Grop 6561 låg ca två meter nordväst om stolphål 6575. Gropen hade en storlek av 1 x 1,4 meter. Den södra halvan av anläggningen undersöktes och i fyllningen påträffades fem odekorerade keramikskärvor, ett bränt flintavslag samt en platt röd sten (se ”Analys av sten-

Fig. 51. (Överst). Dekorerad keramik från anläggning 6139. Skärvorna är ca 2 cm stora.

Fig. 52. Fotografi över den stenskodda stolpen 22101.

och flintmaterial”). Gropen hade ett djup av ca 0,3 meter och i botten påträffades ett stolphål (AS22092). Invid stolphålet låg en sten som tolkades som en stenskoning till stolpen. Stolphålet hade ett djup av 0,14 meter, men tillsammans med gropen har det varit nedgrävt minst 0,4 meter i marken. Ett jordprov analyserades även från fyllningen i stolphålet 22092. Analysen visade att det förekom kol av ek och björk. Förutom träkol fanns det makrofossil av en kärna av skalkorn (se nedan ”Analyser”). Skalkornet skickades för ^{14}C analys, men provet löstes upp och gick inte att analysera.

I den norra delen av stolpgropsformationen låg en 2,7 x 3,8 meter stor anläggning (A5466). Den västra delen av gropen undersöktes, varvid dess djup fastställdes till ca 0,3 meter. I fyllningen, som utgjordes av brungrå sand, påträffades fyra odekorerade keramikskärvor och ett trettiotal avslag av Kristianstads- och senonflinta samt en bit bränt ben (ej artbestämd). Ett av avslagen är slipat och härrör från en eggdel till en yxa eller mejsel (se ”Analys av sten- och flintmaterial”). Även den östra delen av gropen tömdes på sin fyllning i syfte att undersöka om det fanns stolphål i botten. Inga stolphål fanns i botten av anläggningen, men det kan inte uteslutas att det kan ha funnits stolphål inom gropen. I sådant fall har dessa inte varit nedgrävda djupare än själva gropen och de har inte varit synliga i gropens fyllning.

De ovan beskrivna stolpgroparna är placerade så att de bildar en rundoval halvcirkel med en diameter på ca 12 meter (se fig. 53). Innanför stolpcirkeln fanns flera stolphål. Dessa är ställda så att de närmast bildar en inre cirkel strax innanför stolpgropsformationen (se fig. 54). Neolitiska stolpkonstruktioner, där stolpar varit placerade i cirkelformationer, är närmast kända från nordöstra Skåne och från Bornholm (Edring 2005, Nielsen 1999). Stolpcirklar eller sk. ”Timbre Circles” är ett fenomen som annars förekommer på kontinenten bl.a. i norra Tyskland och i Holland (se Gibson 2005), men de är framförallt kända från de Brittiska öarna (se Thomas 1999 s. 54 ff.). Utan att närmare gå in på tolkningen av vad stolpformationen och de båda stolpkonstruktionerna i Öllsjö representerar kan det konstateras att de bör ses som en del av det neolitiska gravfältet. Dessa frågor kommer närmare att behandlas i syntesavsnittet.

Förutom stolpkonstruktionerna undersöktes ett antal anläggningar i området kring dessa. Områdets speciella karaktär medförde att det blev prioriterat vid undersökningen.

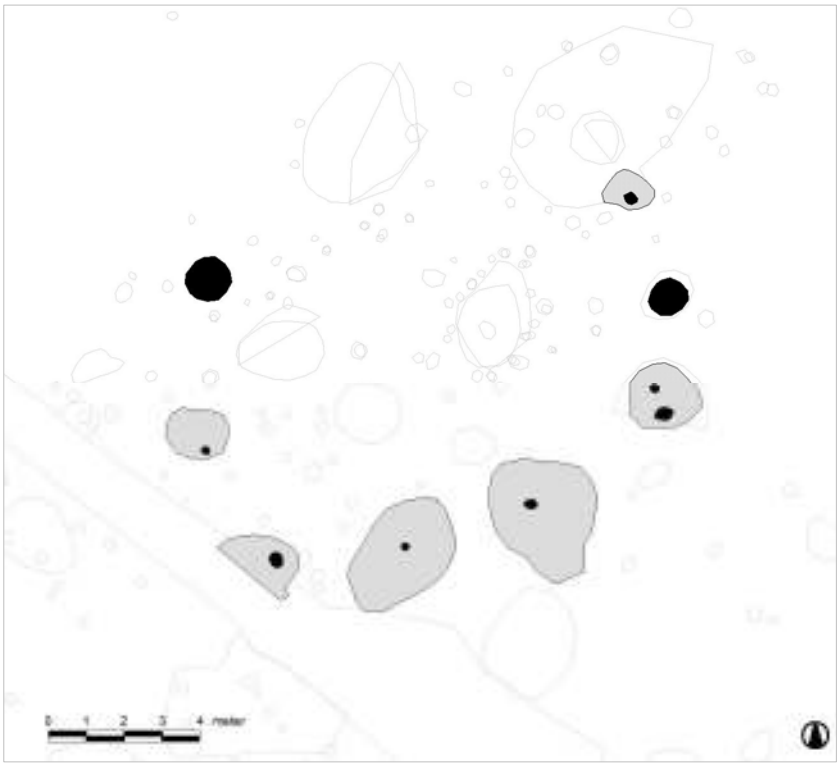

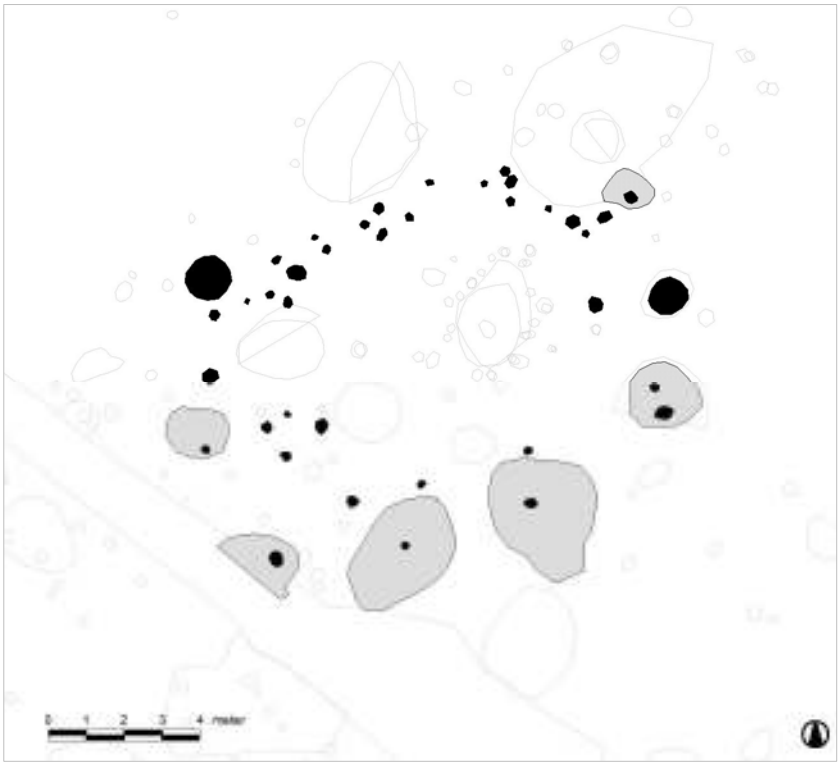

Fig. 53. (Överst). Planritning över stolpgroparna placerade i en halvcirkel. På planen visas anläggningar från både förundersökning och slutundersökning.

Fig. 54. Planritning över stolpgroparna och de stolphål som närmast bildar en inre cirkel. På planen visas anläggningar från både förundersökning och slutundersökning.

Fig. 55. (Överst). Del av lerskiva med streckdekor från anläggning 5815. Lerskivefragmentet är ca 3 cm stort.

Fig. 56. Keramik med snördekor och rörbensdekor från anläggning 5815. Skärvorna är ca 2 cm stora.

En anläggning som låg strax söder om stolpgropsformationen var 5815 (se fig. 49). Den var en grop med en storlek av 3,2 x 4,7 meter. Dess norra del var förstörd av den tidigare beskrivna vattenledningen. Underökningen genomfördes av den södra halvan som handgrävdes och sållades. Anläggningen hade flera fyllningar och kan beskrivas som två gropar; en västlig och en östlig. Centralt och mellan groparna fanns ett stolphål (AS29204). Stolphålet, som hade ett djup av 0,26 meter, skar lagret som täckte de båda groparna. Fyndmaterialet var som rikast i den västra delen (den västra gropen). Bland fyndmaterialet fanns ca 100 keramikskärvor och ett lika stort antal flintor. Övervägande delen av flintmaterialet var av kristianstadsflinta, men det förkom även avslag av senonflinta. I materialet fanns tre slipade fragment samt en tvärpil. Bland keramikskärvorna fanns en del av en lerskiva med streckdekor längs kanten, tre skärvor med snördekor samt en skärva med rörbensintryck (se fig. 55 & 56). Den snördekorerade keramiken kan typologiskt dateras till tidigneolitikum.

Norr om 5815 fanns en oval grop (6180) med en diameter på ca 2,7 meter (se fig. 47). Den östra delen av gropen undersöktes och den hade ett djup av ca 0,3 meter. I dess norra del påträffades två stolphål. Dessa mättes dock aldrig in vid undersökningen. Stolphålen hade ett djup av 0,28 respektive 0,14 meter. I gropens fyllning påträffades ett tjugotal flintavslag av Kristianstads- och senonflinta samt ett trettiotal keramikskärvor. En av keramikskärvorna hade en streckdekor, men denna har inte närmare gått att datera än till neolitikum.

En dryg meter söder om 5815 låg anläggning 5910. Vid undersökningen fastställdes dess djup till 0,2 meter. I fyllningen påträffades tre odekorerade keramikskärvor och sex bitar flinta. I botten av gropens centrala del och i dess norra och södra kant framkom stolphål. Samtliga undersöktes, men inga fynd påträffades. De hade ett djup av 0,18, 0,25 och 0,28 meter.

I området öster om stolpgroparna fanns åtta stycken härdar. Tre av dessa undersöktes och i samtliga påträffades flintavslag av kristianstadsflinta. I härden AH6740 påträffades delar av vad som troligtvis är delar av ett lerblock. Lerblock dateras generellt till förromersk- och äldre romersk järnålder. Dessa härdar kan vara en del av en järnåldersbebygglse som kan ha funnits i området söder om område 2; i det område som i dag är bebyggt med villor. Någon undersökning av området genomfördes inte innan vilorna uppfördes på 1980-talet.

Fig. 57. Plan över kulturlager i den östra delen av område 2.

Kulturlagret i öster

I den östra delen av område 2 låg två kulturlager (se fig. 57). Lagret längst i öster omfattade en yta av ca 100 m^2 (AL6286). Två kvadratmeterstora rutor öppnades i lagret, varvid det konstaterades att det utgjordes av gråbrun sand innehållande småsten. Lagrets mörkare färg avtog med djupet och antog en något mera gråaktig ton. Lagertjockleken i de två kvadratmeterrutorna varierade mellan 0,08 – 0,25 meter. I lagret påträffades 19 avslag av kristianstadsflinta, tre avslag av senonflinta och ett spånfragment av senonflinta.

Keramikmaterialet bestod av sammanlagt av åtta skärvor, som samtliga saknade dekor. Två av skärvorna var delar från mynningar med en utåtsväng form. Skärvtjockleken för de två mynningarna skiljer sig åt och härrör därför med stor sannolikhet från två kärl. Av formspråket att döma kan de vara delar av trattbägare.

Endast en del av ett obränt ben påträffades i lagret. Benfragmentet har inte kunnat artbestämmas (se Bilaga 1).

Konstruktionen i svackan

I anslutning till det ovan beskrivna kulturlagret låg lager 6242 (se fig. 57). Detta lager hade en distinkt rundoval form med en storlek av ca 9 x 11 meter (ca 70 m^2). Lagret skiljde sig från det ovan beskrivna genom sin form och genom sin mörkare närmast sotiga karaktär.

Undersökningen av lagret inleddes med rutgrävning. Redan efter den första kvadratmeterstora framgick det att lagret innehöll ett mer omfattande fyndmaterial än det angränsade lagret (AL6286). Arbetsinsatserna kom därför att koncentreras till lager 6242.

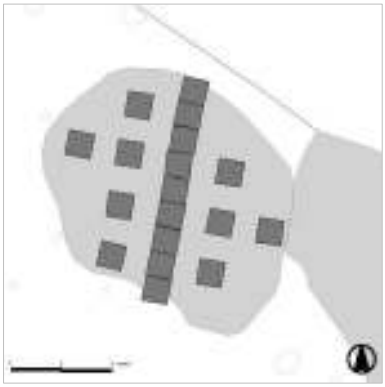

Fig. 58. Undersökta kvadratmeter rutor i AL6242

Vid undersökningen undersöktes först ett antal jämnt fördelade kvadratmeterstora rutor (se fig. 58). Syftet var att undersöka om lagerkaraktären skiljde sig åt inom olika delar av lagret samt för att studera eventuella skillnader i fyndfördelning och sammansättning. Lagret var som tjockaste i den centrala delen, ca 0,5 meter. Rutgrävningen visade även att det fanns stolphål under lagret. Arbetet kom att inriktas mot att gräva kvadratmeterstora rutor genom lagret i nordsydlig riktning för att dokumentera stratigrafin. Totalt kom 18 kvadratmeterstora rutor att öppnas.

Lagret bestod i själva verket av tre olika lager, vilka mörknade i färg ju längre ned de låg (se fig. 59). Gränserna dem emellan var otydlig och det var svårt att vid rutgrävningen separera lagren från varandra. De två översta lagren utgjordes av gråbrun sand och av mörk grå sand, medan det undre bestod av närmast svartgrå sotig sand. Den tvärgående sektionen som skapades genom rutgrävningen visar att lagren avsatts i en svacka. Det gick emellertid inte att säkert fastställa huruvida svackan var naturlig eller konstruerad. I lagret påträffades enstaka fragment av bränd lera, småsten och kol. Jordprover insamlades från de tre lagren, varav en makroanalys genomfördes på prover från de två understa lagren (lager 2 och 3). Lager 2 innehöll fragment från hasselnöt och hassel och lager 3 kol av tall, hassel och obestämbara strådelar samt bark av tall. Prov 300098 (hasselnöt, lager 2) skickade för ^{14}C analys. Analysen gav en datering till 4 761±36 BP (kalibrerad med 2Σ: 3 640 – 3 380 f. Kr.). Prov 300121 (hassel, lager 3) ^{14}C analyserades och gav en datering till 8 207±56 BP (kalibrerad med 2Σ: 7 450 – 7 060 f. Kr.).

Fyndmaterialet dominerades av keramik och flinta. Bland fyndmaterialet finns även bränd lera, obränt och bränt ben, bergart och kvarts. Fyndmaterialet, som för undersökningen var av det mer omfattande slaget, låg tämligen jämnt fördelat i de olika lagren (vertikalt). Det skiljde sig dock något åt mellan rutorna (horisontellt). Studerar vi hur keramiken och flintan fördelade sig inom lagret kan vi konstatera att dessa fyndkategorier främst var koncentrerade till de centrala delarna. Det var också i dessa delar som lagret var som tjockast.

Keramiken uppgår till ca 900 skärvor med en total vikt av ca 3,8 kg. Keramiken består främst av odekorerade skärvor. Endast 50 av de ca 900 skärvorna har dekor. Dekoren domineras av snördekor av vilka det finns 35 skärvor. Övriga utgörs av skärvor med vertikala streck och av skärvor med ovala gropar. Två har en dekor av fingerintryck. De snördekorerade skärvorna förekommer i samtliga tre lager.

Fig. 59. Fotografi över sektion genom lager 6242. Notera de tre lager som finns markerade i sektionen.

Keramiken har en hög fragmenteringsgrad och kärlform har därför varit svår att bedöma. Flertalet av de dekorerade skärvorna är mynningsbitar med en utåtsvängd form. Dessa härrör med stor sannolikhet från trattbägare. I materialet finns även två skärvor av kragen från två olika kragflaskor (se fig. 60). Kragflaskor brukar generellt dateras till tidigneolitikum, TN I – II (Stilborg 2002).

Den dekorerade keramiken från kulturlagren har en hög andel snördekor. Det sammanlagda intrycket av keramiken från kulturlagren i svackan (snördekor, rader av gropar och vertikala streck under mynningskanten), talar för en datering till tidigneolitikum (TNI – TNII) (se nedan ”Keramik”). Denna datering samstämmer med den erhållna dateringen från lager 2, men avviker från dateringen från lager 3 (mesolitikum).

Flintmaterialet uppgår till drygt 1800 enheter med en totalvikt av ca 6,3 kg. Flintan domineras av avslag och avfallsmaterial, men det finns även tre tvärpilar, tretton kärnor, fyra knackstenar, (varav två av kristianstadsflinta, en av kvartsit och en av bergart), fyra skrapor samt en borr. Bland flintmaterialet finns femton slipade avslag, vilka ursprungligen härrör från yxor eller mejslar (se ”Analys av sten- och flintmaterial”). Övervägande del av flintmaterialet är kristianstadsflinta, men det förekommer även avslag av senonflinta. De slipade fragmenten och tvärpilarna är samtliga av senonflinta. I lagret framkom vid bortschaktningen (se nedan) delar av en ythuggen dolk eller spets, vilken

Fig. 60. Fotografi över del av kragflaska från AL6242. Fragmentet är ca 2,5 cm stort.

har en datering till senneolitikum/äldre bronsålder. Vid analysen av flintmaterialet konstaterades att materialet på teknologiska grunder kan dateras till tidig/mellanneolitikum, men det finns även material med en datering till senneolitikum/äldre bronsålder (se ”Analys av sten- och flintmaterial”).

Flintmaterialets fördelning inom lagret visar att det slipade materialet främst ligger i de centrala delarna, vilket även gäller för tvärpilarna och kärnorna (se fig. 61-63). Flintmaterialets fördelning visar dock inte på någon tydlig uppdelning när det gäller olika aktiviteter inom lagret.

Benmaterialet består av såväl brända som obrända ben. Detta är mycket fragmentariskt. Två benfragment har artbestämts vid den osteologiska analysen. Det ena var delar av en nöttand och det andra kom från skenbenet från antingen får, get eller rådjur (se bilaga 1). Några långtgående slutsatser av detta material kan inte göras, mer än att konstatera att de härrör från köttdjur och att de kan utgöra rester efter måltider.

Efter undersökningen av de 18 kvadratmeterstora rutorna och efter sektionsdokumentation och fotografering schaktades återstående delar av lagret bort med grävmaskin. Detta gjordes varsamt och fyndmaterial insamlades efterhand. Vid avbaningen framträdde det understa lagret (AL28057) med en distinkt oval form (se fig. 64). Lager mättes in och schaktades bort. Under kulturlagren framkom flera stolphål och en grop (AG28093). Gropen hade en storlek av 1,4 x 1,6 meter och den undersöktes till sin helhet. Fyllningen, liksom det ovanliggande lagret, utgjordes av gråsvart sotig sand. Anläggningen innehöll ett tiotal avslag av kristianstadsflinta, två slipade avslag av senonflinta, en bit bränd lera samt tretton odekorerade skärvor förhistorisk keramik.

I den centrala delen, under lager 28057, fanns tre stolphål placerade i linje, närmast i nordsydlig riktning (AS23741, 29290 & 29367). Avståndet mellan dessa varierade mellan 1,5 – 1,8 meter (se fig. 65). Samtliga stolphål undersöktes, men inga fynd påträffades. Stolphålens djup varierade mellan 0,16 – 0,19 meter. Fyllningen i stolphålen överensstämde med det ovanliggande lagrets karaktär och de kan ha skurit lagret utan att detta uppfattats vid undersökningen. Stolphålens läge i förhållande till varandra tillsammans med deras placering i mitten av svackan gör att de kan ha haft en central funktion i en konstruktion, antagligen som takbärande stolpar i någon form av byggnad. Att det skulle ha funnits en konstruktion på platsen styrks av att det ca 1,5 meter väster om stolphålen fanns en yttre rad med stolpar som löpte innanför begränsningen av lager 28057 (se fig. 65). En antydan till en fortsättning fanns även i norr och i öster.

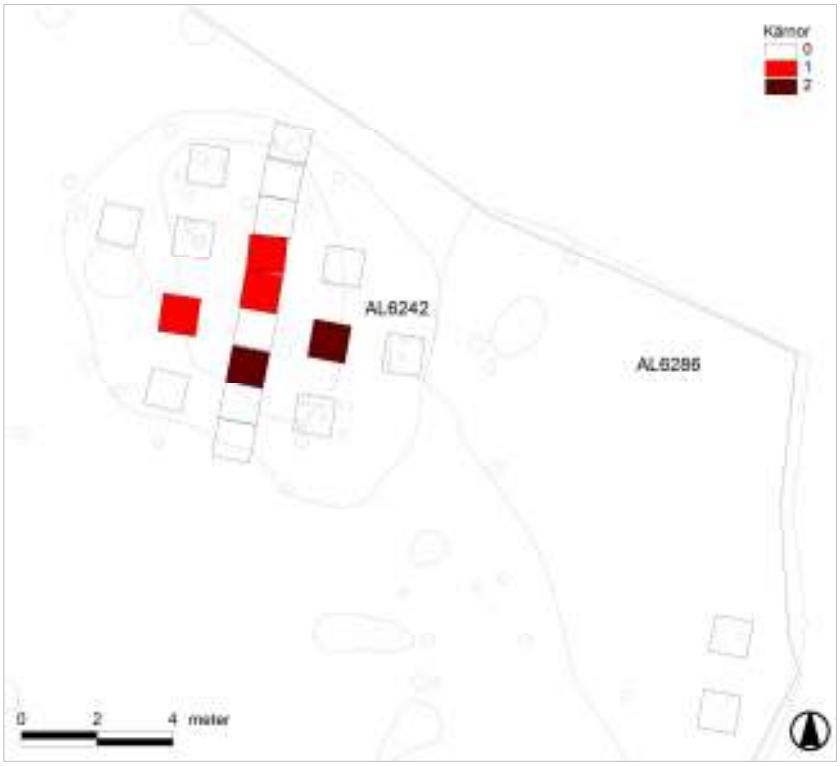

Fig. 61. (Överst) Fördelning slipad flinta inom AL6242.

Fig. 62. Fördelning kärnor inom AL6242.

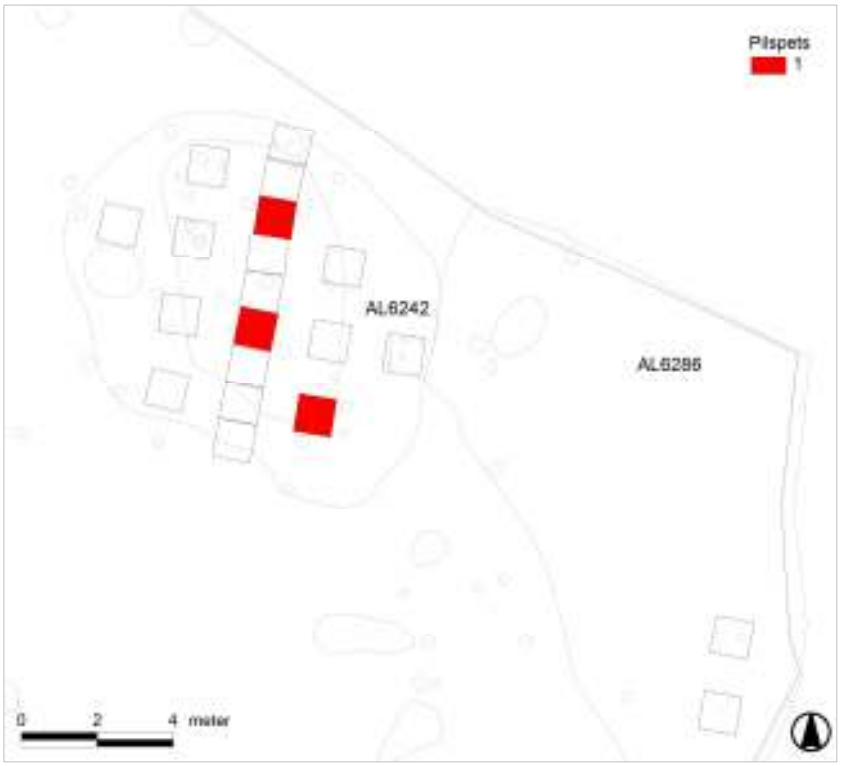

Fig. 63. (Överst) Fördelning tvärpilar inom AL6242.

Fig. 64. Fotografi som visar formen på det understa lagret (AL28057).

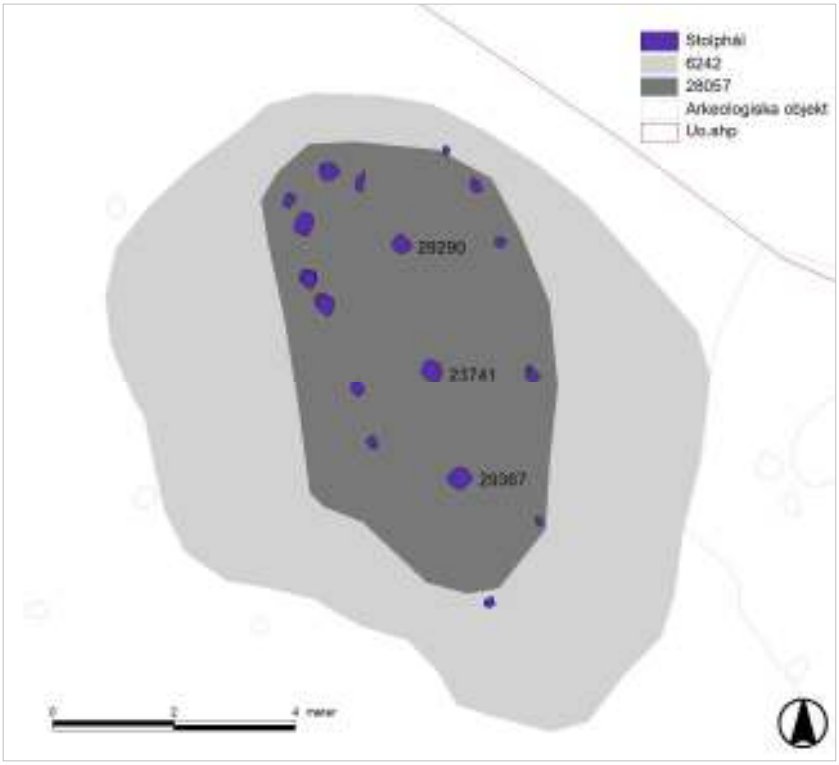

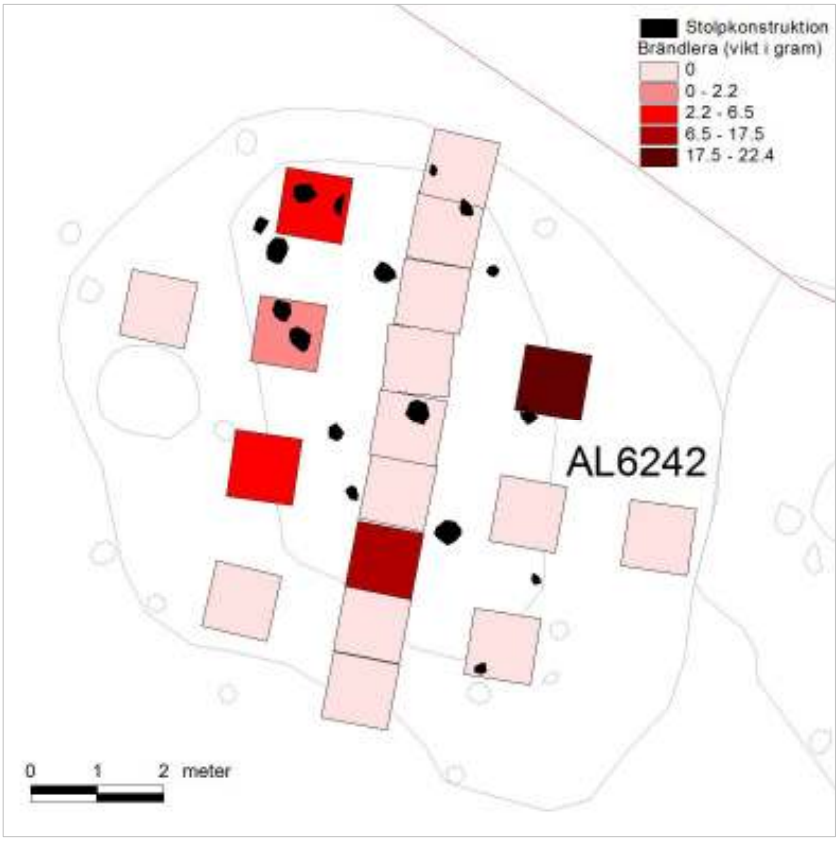

Fig. 65. (Överst) Planritning över stolphål i den centrala delen av svackan.

Fig. 66. Fördelning bränd lera i AL6242.

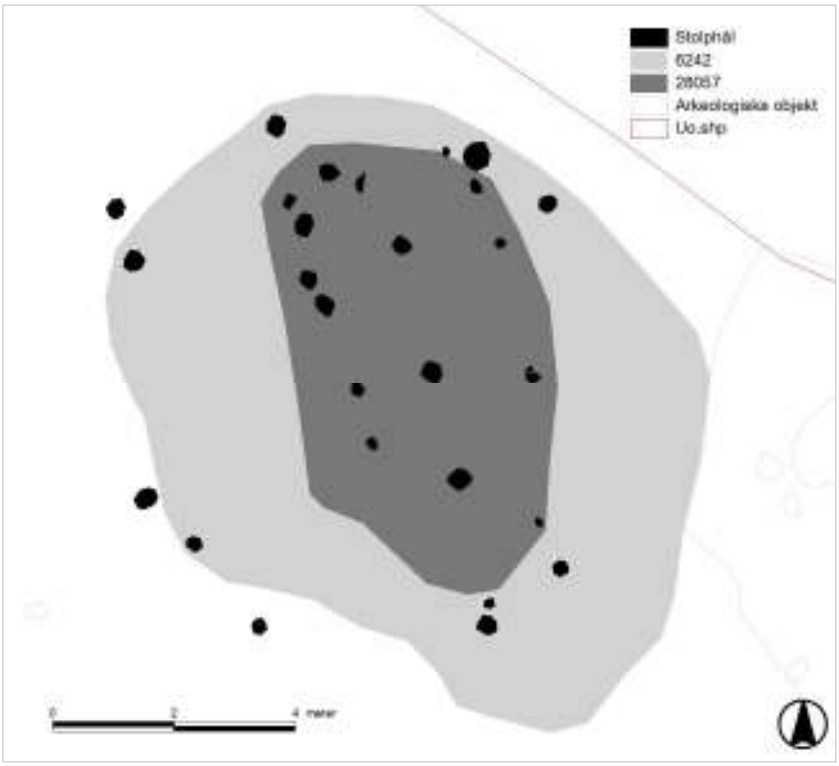

Fig. 67. Plan över konstruktionen i svackan.

Fyra av dessa stolpar undersöktes och de hade ett djup som varierade mellan 0,08 – 0,16 meter. Fyllningen överensstämde med det ovan liggande kulturlagrets karaktär, men några fynd påträffades inte i stolphålen.

Ett jordprov insamlades från det mitterst av de tre centralt placerade stolphålen (AS23741). I provet påträffades vid makrofossilanalysen kol av ek, björk och av obestämd vicker. Prov 300091 (vicker) skickades för ^{14}C analys, men provet löstes upp och kunde inte analyseras.

Sammanfattningsvis kan stolpkonstruktionen beskrivas bestå av en centralt placerad rad med tre stolpar som kringgärdas av ett antal stolpar som placerade i en oval formation. Att stolphålen ingått i en konstruktion styrks delvis av fördelningen av den brända leran, som verkar följer begränsningen för den förmodade stolpkonstruktion (se fig. 66). Även formen på lager 28057 och det faktum att stolphålen följer lagrets begränsning talar för att det funnits någon form av byggnad på platsen. I sådant fall har denna uppförts i en naturlig svacka eller vilket som framgår mer troligt i en avsiktligt nedgrävd grop. Ser vi till formen på stolpkonstruktionen påminner den delvis om hus av sk. ”Mossbytyp” (Larsson 1995 s. 32). Dessa hus utgörs av tvåskeppiga konstruktioner med två upp till åtta takbärande stolpar (Artursson, Linderoth, Nilsson & Svensson 2003 s. 116). Husens väggstolpar bildar en oval byggnadskropp vars längd varierar mellan 9 – 18 meter med en bredd mellan 4 – 7,5 meter (ibid.).

Fig. 68. Plan över område 2 med lager AL5524 markerat.

Det som skiljer den nu aktuell stolpkonstruktionen från hus av Mossbytyp är dess storlek (ca 8 meters lång och ca 3 meter bred). Den kanske största skillnaden består dock i att konstruktionen varit nedgrävd i marken.

Vid efterbearbetningen av materialet studerades också de kringliggande stolphålen i området. Det noterades att även lager 6242 närmast begränsades av stolphål. Det finns en viss symmetri i hur dessa stolphål var placerade. I den västra delen fanns det två par stolphål, följt av två ensamliggande (se fig. 67). I den östra delen fanns ytterligare två par stolphål. Huruvida det funnit fler stolphål i den östra delen är inte uteslutet. Dessa kan ha försvunnit och missats vid bortschaktningen av kvarvarande kulturlager. Endast enstaka av dessa stolphål undersöktes och deras djup var ca 0,1 meter.

Våtmarken i väster

I den nordvästra delen av område 2 fanns ett lager som vid förundersökningen tolkats som vattenavsatt i en naturlig svacka (se fig. 68). Lagret (AL5524) kom att undersökas extensivt. Efter friläggande med hjälp av grävmaskin inmättes lagret, varefter ett skopbrett schakt öppnades i nordsydlig riktning. Syftet var att dokumentera lagersekvensen och genomföra provtagning för pollenanalys.

Lagret bestod av grå sand som okulärt framstod som ett homogent vattenavsatt lager. Lagret var som tjockast i den södra delen med en tjocklek av ca 0,5 – 0,6 meter. I den norra delen planades det ut till en tjocklek av drygt 0,1 meter. Ett jordprov insamlades från den nedre delen av lagret, vilket skickades för pollenanalys. Pollenanalysen gav inga indikationer om någon större förekomst av pollen (se nedan ”Pollenanalys”).

Efter provtagning schaktades lagret bort helt med grävmaskin. Arbetet gjordes med försiktighet, eftersom ett av syftena med undersökningen var att undersöka om det förekom spår efter

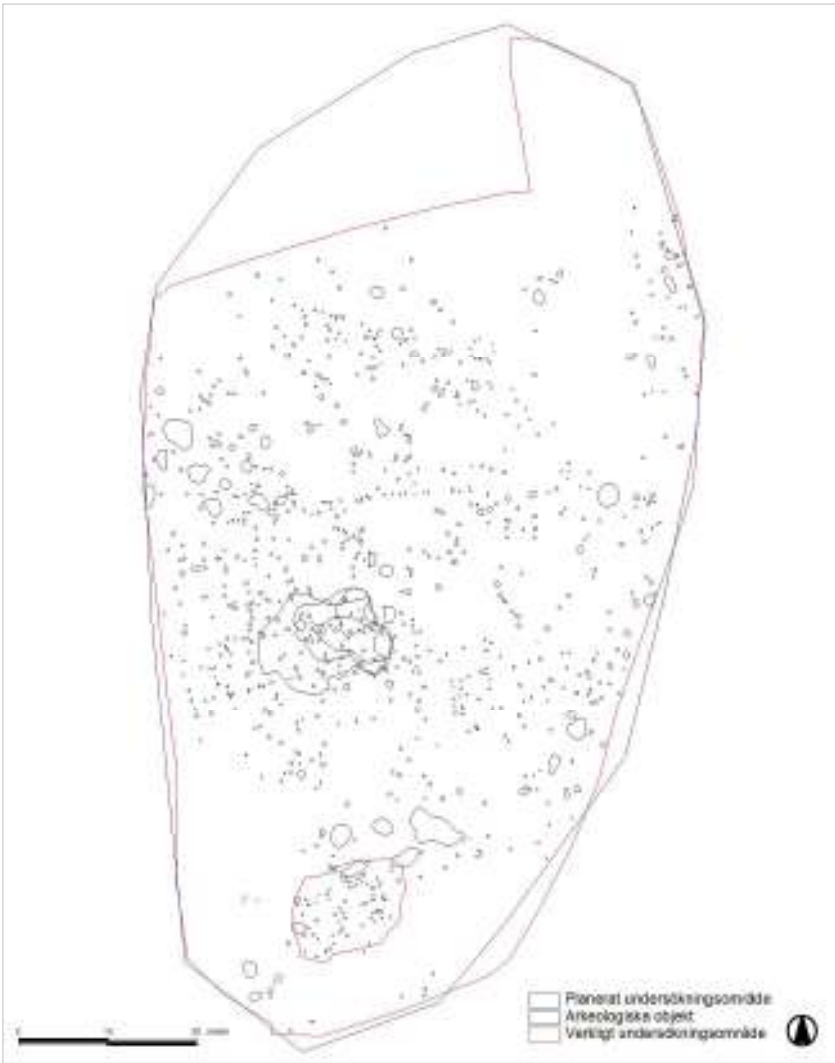

Fig. 69. Planritning över område 3

rituella nedläggelser. Vid schaktningen påträffades endast ett fynd av en skrapa av kristianstadsflinta. I sammanhanget bör det nämnas att det även hittades en flintskrapa i våtmarken inom område 1:2. Vid förundersökningen påträffades fyra keramikskärvor av förhistorisk typ i lagret.

Område 3

Område 3 ligger i den östra delen av exploateringsområdet, ca 80 meter öster om område 1. Topografi var tämligen plan med ca 15 meter i längst i norr till ca 15,4 meter längst i söder (RH70).

Området dominerades av sandjordar. I dess centrala del fanns två större markfasta stenar, varav den största var ca 1 x 2 meter stor. I övrigt fanns det få stenar i området.

Före de arkeologiska undersökningarna användes området som jordbruksmark.

Område 3 – prioriteringar & metoder

Inför undersökningen av område 3 planerades en sammanlagd yta om ca 5 500 m^2 att avbanas och undersökas (se fig. 69). Vid undersökningen kom slutligen ett område av 4 900 m^2 att friläggas. Det område som inte avbanades från matjord låg i den norra delen och det släpptes eftersom anläggningstätheten avtog.

Inför undersökningen förväntades ca 770 arkeologiska objekt inom området. Cirka 25 %, d.v.s. ca 200 av dessa skulle undersökas. Det faktiska antalet anläggningar som påträffades vid undersökningen var 884, varav ca 80 stycken kom att undersökas (ca 9 %). Anledningen till att det undersöktes färre anläggningar i område 3 än beräknat, var att det påträffades och undersöktes fler anläggningar i både område 1 och 2. Område 3 var lägre prioriterat än både område 1 och 2 i undersökningsplanen.

Efter matjordsavbaningen genomfördes inmätning med totalstation. Den högre andelen anläggningar medförde att inmätningen tog något längre tid i anspråk än vad som var beräknat inför undersökningen.

Parallellt med inmätning pågick undersökningen av det kulturlager som fanns i de centrala delarna av området. Detta lager hade påträffats både vid utredning och vid förundersökning och bedömts omfatta en yta av ca 150 m^2. Denna bedömning visade sig vara tämligen korrekt, eftersom det vid undersökningen fastställdes till ca 120 m^2. Större delen av detta lager skulle undersökas extensivt, medan ca 25 %, dvs. ca 40 m^2 skulle intensivundersökas. Vid undersökningen intensivundersöktes 12 kvadratmeter av lagret (ca 10 %). Det planerade antalet kvadratmeter kom således inte att undersökas av samma anledning som nämnts ovan gällande antalet undersökta anläggningar.

För att undersöka huruvida kulturlagret avsatts inom en konstruktion eller en naturlig svacka togs grävmaskin till hjälp och ca 10 cm av lagret tog bort. Flera stolphål framkom i lagret som antydde att det avsatts inom en konstruktion. Efter undersökning, sektionsdokumentation och fotografering schaktades lagret bort och underliggande anläggningar dokumenterades.

Förutom undersökning av kulturlagret genomfördes omfattande handrensningsinsatser i syfte att identifiera huslämningar. Arbetet koncentrerades till de ytor där det fanns indikationer på hus i form av rader av stolphål. Efter identifiering av husen genomfördes undersökning av de takbärande stolphålen i enlighet med undersökningsplanen. Förutom stolphål tillhörande hus identifierades vad som troligen var hägnader. Dessa kom dock inte att undersökas.

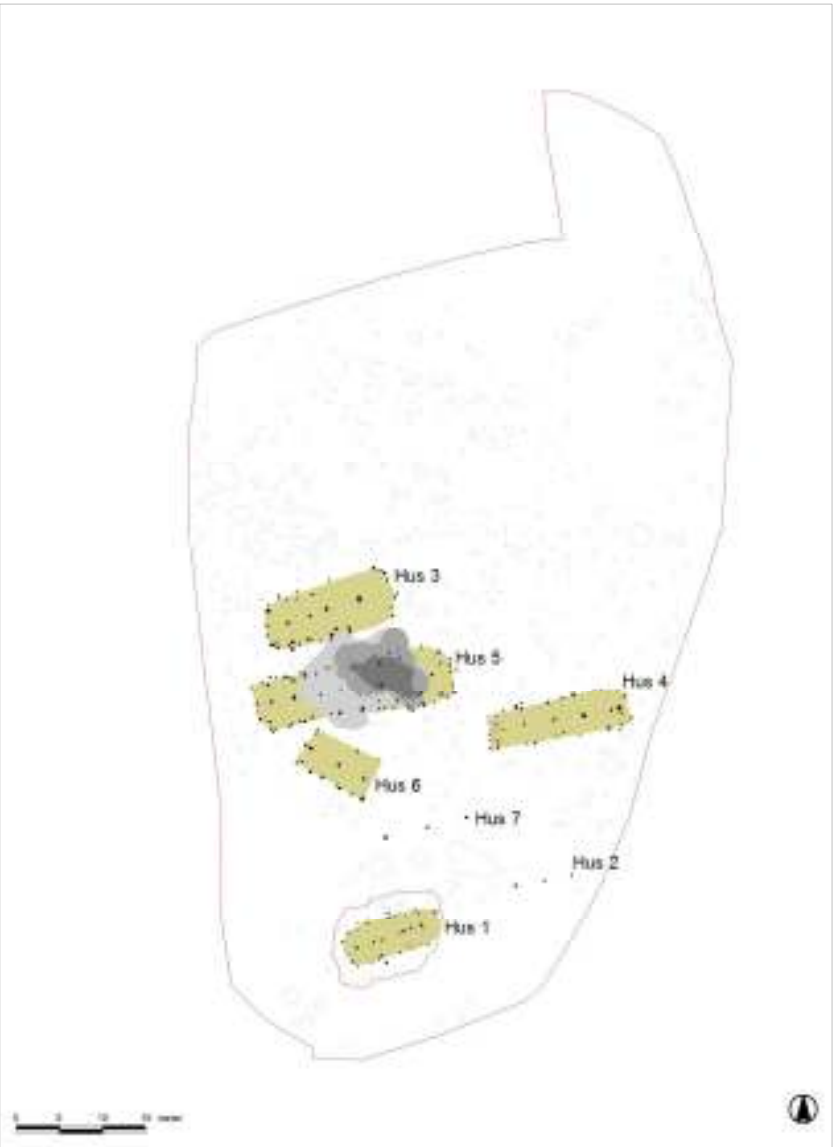

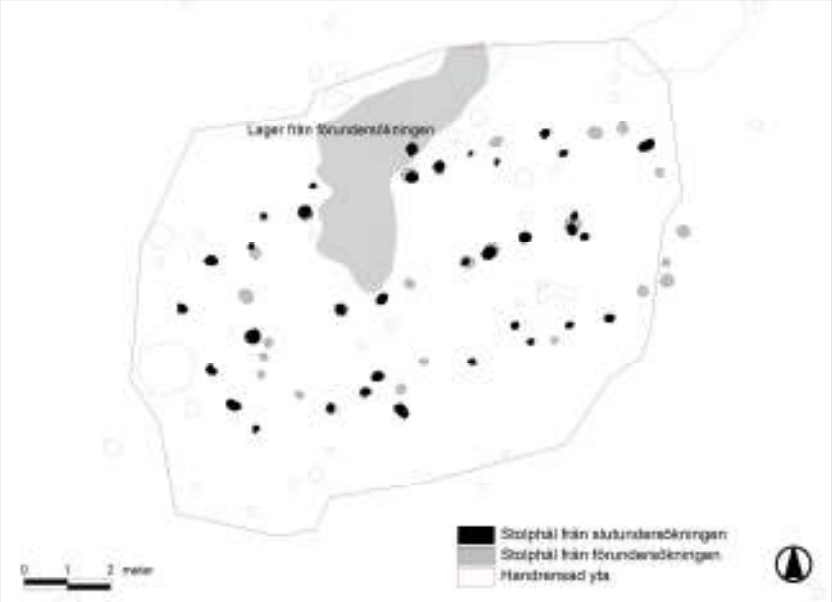

Fig. 70. (Överst). Planritning över hus 1 – 7.

Fig. 71. Planritning över hus 1.

Långhus och kulturlager

Vid undersökningen av område 3 påträffades sju långhus och ett kulturlager inom hus 5 (se fig. 70).

Hus 1

Hus 1
Typ: Långhus, tvåskeppigt
Form: ovalt, rundade gavlar
Orientering: Öst – väst
Mått: ca 5 x 11,5 meter
Totala antalet stolpar: ca 50 st
Antal takbärande stolpar: 6 st
Takbärare: 5218, 5224, 5231, 14455, 15117,15132, 15346
Undersökta objekt: 5224, 5231, 15132, 15346
Datering: typologisk till senneolitikum/äldre bronsålder

Hus 1 var ett långhus som tidigare påträffats och som helt frilagts vid förundersökningen. Vid slutundersökningen handrensades en ca 110 m^2 stor yta kring huset. Efter inmätning konstaterades att flera stolphål från förundersökningen inte kunde återfinnas. Stolphålen från förundersökningen har dock medtagits i denna redovisning.

Hus 1 var en tvåskeppig konstruktion, där väggstolparna bildade en svagt oval form (se fig. 71). Gavlarna i huset var rundade och huset hade en längd av ca tio meter och en bredd av ca fem meter. Huset var uppfört i östvästlig riktning. I den norra delen av väggen saknades stolphål inom ett parti. Detta kan ha varit platsen för husets dörr, vilket styrks av att det vid förundersökningen påträffades ett ca 0,1 m tjockt lager i detta område. Lagret sträcker sig en bit innanför huset och ut genom den förmodade ingången. Lagret kan ha bildats till följd av att de boende passerat in och ut genom huset. Delar av detta lager påträffades även vid slutundersökningen, men undersöktes inte.

I husets västra del påträffades vid förundersökningen stolpar som tolkades som husets gavel. Vid slutundersökningen framkom ytterligare stolpar som tolkades som en gavel ca en meter längre åt väster. Förekomsten av två gavlar kan vara resultatet av en omsättning, där en skada eller en utbyggnad medfört att gaveln flyttats. Inga spår efter den inre gaveln framkom vid slutundersökningen.

Centralt i huset fanns en rad av takbärande stolphål. Dessa var sju till antalet. Den för huset höga andelen takbärande stolpar är i sig en indikation på att även dessa har omsatts. Fyra av de takbärande stolphålen undersöktes och de hade ett djup som varierade mellan 0,1 – 0,17 meter. Inga fynd påträffades i stolphålens fyllning och det fanns inget material som kunde användas för en datering.

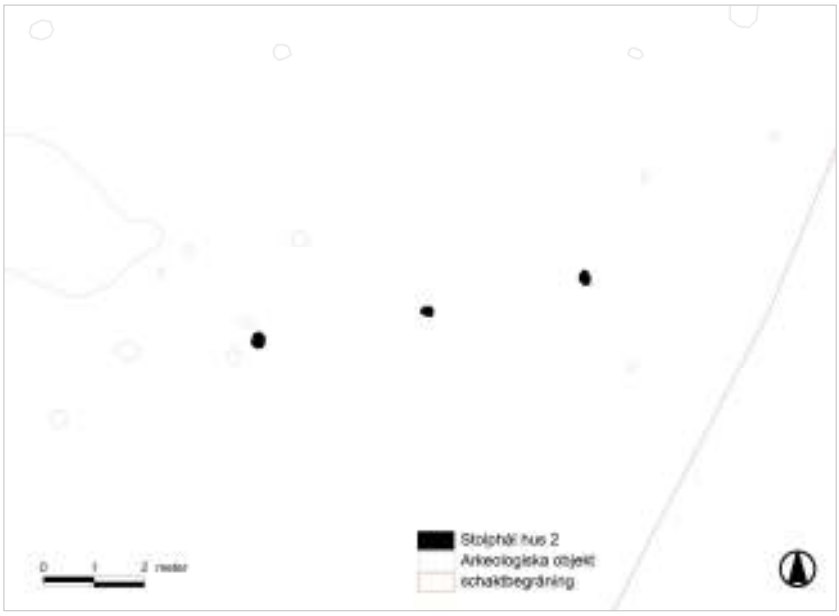

Fig. 72. Planritning över hus 2.

Hus 2

Hus 2
Typ: Långhus, tvåskeppigt
Form: -
Orientering: Öst – väst
Mått: minst 8 meter långt
Totala antalet stolpar: 3 st.
Antal takbärande stolpar: 3 st.
Takbärare: 4559, 4566, 4588
Undersökta objekt: 4559, 4566, 4588
Datering: –

Hus 2 låg knappt tio meter öster om hus 1. Huset bestod av tre takbärande stolphål placerade i östvästlig riktning (se fig. 72). Avståndet mellan stolparna var 3,4 respektive 3,2 meter. Området för eventuella väggstolpar handrensades, men inga tydliga spår av dessa framkom. Det fanns dock ett par enstaka stolphål som skulle kunna härröra från husets väggar.

De tre takbärande stolparna undersöktes och de hade det blygsamma djupet av 0,09, 0,1 och 0,17 meter. Stolparnas djup gör att det kan ifrågasättas om det verkligen är delar av ett hus, men med tanke på de dåliga bevaringsförhållandena i den sandiga jorden för stolphål samt det faktum att området varit intensivt odlat, gör att det får bedömas som en trovärdig tolkning.

En möjlighet är att huset, tillsammans med hus 1, ingått i en gård, där hus 2 kan ha varit en mindre förrådsbyggnad.

Inga fynd påträffades i fyllningen i stolphålen eller i området för huset som kan bidra till att förstå huset funktion och datering.

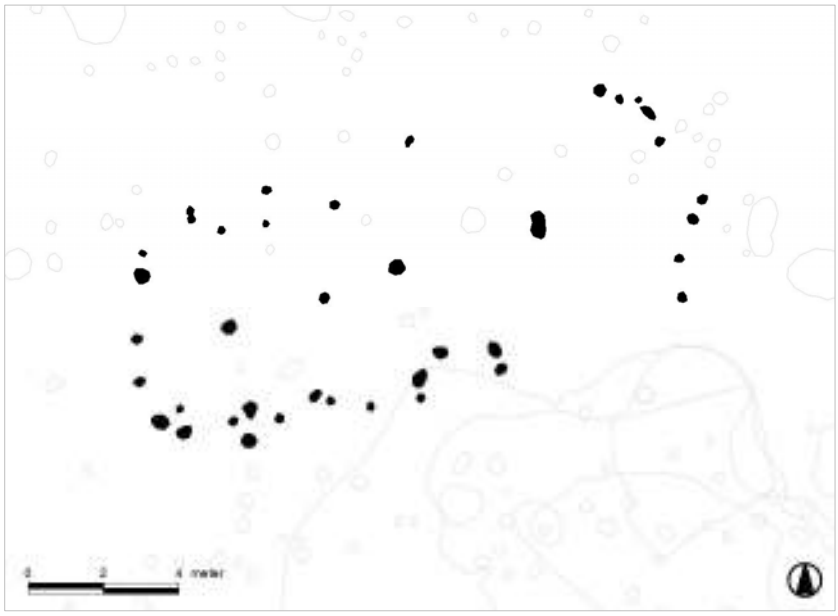

Fig. 73. Planritning över hus 3.

Hus 3

Hus 3
Typ: Långhus, tvåskeppigt
Form: Ovalt, rundade gavlar
Orientering: Öst – väst
Mått: 6,5 x 16 meter
Totala antalet stolpar: 34 st
Antal takbärande stolpar: 4 st
Takbärare: 3207, 3224, 3231, 3255
Undersökta objekt: 3207, 3224, 3231, 3255, 14552, 583, 14496, 3117, 3110
Datering: typologisk till senneolitikum/äldre bronsålder

Hus 3 utgjordes av en tvåskeppig konstruktion, där väggstolparna bildade en huskropp med en oval form (se fig. 73). Gavlarna i huset var rundade och huset hade en längd av ca 16 meter och en bredd av ca 6,5 meter. Huset hade en östvästlig riktning och centralt i huset fanns en rad av fyra stolphål från de takbärande stolparna. Ser man till husets form och hur de takbärande stolparna förhåller sig till väggstolparna kan det ha funnits ytterligare en eller två takbärande stolpar i den östra delen. De fyra takbärande stolphålen undersöktes och de hade ett djup som varierade mellan 0,2 – 0,34 meter. Inga fynd påträffades i fyllningen.

Totalt undersöktes fem av väggstolparna i den södra långsidan och i den västra gaveln. De hade ett djup som varierade mellan 0,14 – 0,25 meter. Inga fynd påträffades i fyllningen.

I området norr och söder om huset påträffades ett par skärvor förhistorisk keramik. I söder om huset framkom ett lösfynd av ett fragment från en vävtyngd av bränd lera. Dessa fynd har inte gått att datera närmare än till förhistorisk tid.

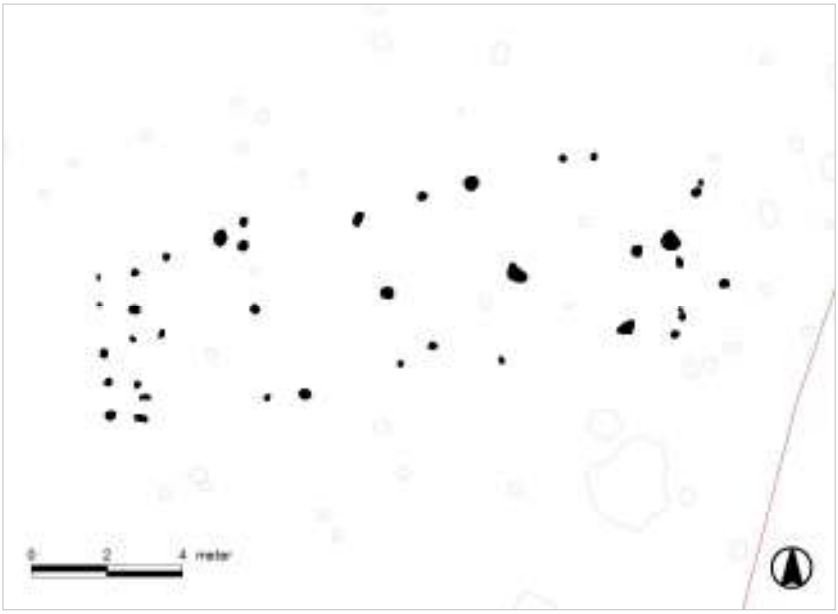

Fig. 74. Planritning över hus 4.

Hus 4

Hus 4
Typ: Långhus, tvåskeppigt
Form: Avlångt, med svagt rundade gavlar.
Orientering: Öst – väst
Mått: 5 x 16 meter
Totala antalet stolpar: 39 st
Antal takbärande stolpar: 5 st
Takbärare: 4163, 4254, 4358, 20888, 20965
Undersökta objekt: 4163, 4254, 4358, 20888
Datering: typologisk till senneolitikum/äldre bronsålder

Hus 4 låg i den östra delen av område 3. Huset utgjordes av en tvåskeppig konstruktion byggd i östvästlig riktning (se fig. 74). Huset form är svår att fastställa. Den östra gaveln var inkomplett, men de få stolphål som fanns bevarade gav en antydan om att den varit svagt rundad. Den västra gaveln däremot är mer komplett. I denna del finns det två rader med stolpar som kan ha utgjort husets östra gavel. Den inre av dessa var svagt rundade, medan den yttre var rak.

Den norra långsidan var bättre bevarad än den södra. I den norra långsidan fanns ett mellanrum mellan stolparna som skulle kunna vara platsen för husets ingång och dörr.

Central i huset finns en rad av fem stolphål från de takbärande stolparna. Fyra av dessa undersöktes och deras djup varierade mellan 0,07 – 0,23 meter. Inga fynd påträffades i stolphålens fyllning. Inga av väggstolparna kom att undersökas och inga lösfynd påträffades inom huset.

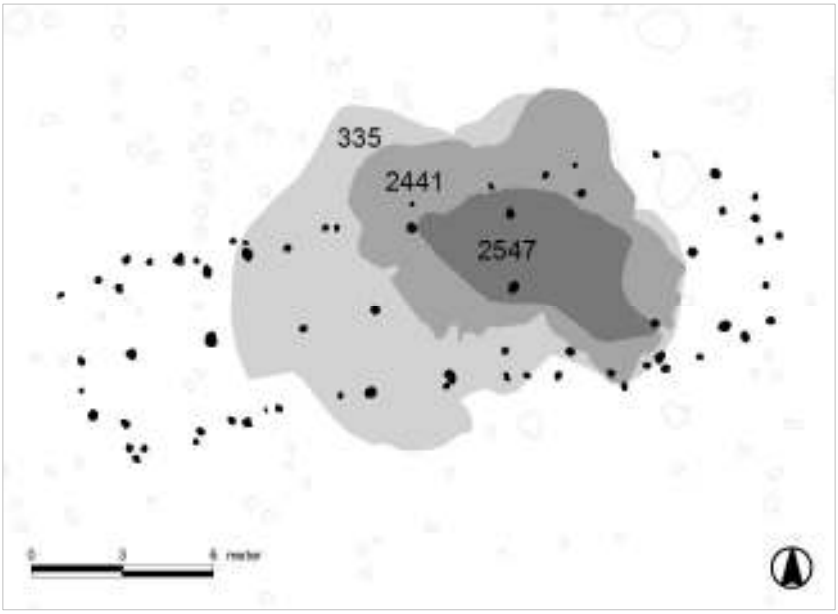

Fig. 75. Planritning över kulturlager och hus 5.

Hus 5

Hus 5
Typ: Långhus, tvåskeppigt
Form: Avlångt, med svagt rundade gavlar.
Orientering: Öst – väst
Mått: 6 x 24 meter
Totala antalet stolpar: 70 st
Antal takbärande stolpar: 6 st
Takbärare: 515, 623, 2728, 2770, 28321, 28362
Undersökta objekt: 427, 472, 481, 488, 515, 535, 590, 599, 607, 623, 2611, 2624, 2630, 2663, 2689, 2728, 2745, 2770, 28321
Datering: typologisk till senneolitikum/äldre bronsålder

Centralt inom område 3 påträffades ett ca 120 m^2 stort kulturlager (AL335) (se fig. 75). Vid förundersökningen hade en kvadratmeterstor ruta undersökts i lagret, varvid det framkommit fynd av brända ben, flintavslag av såväl senonflinta som kristianstadsflinta, förhistorisk keramik samt delar av en vävtyngd av bränd lera. Inför undersökningen framhölls vikten av att undersöka lagret för att erhålla ett daterbart fyndmaterial som kunde ge en indikation på de aktiviteter som ägt rum på platsen. Det var även viktigt att utreda förhållandet mellan kulturlagret och husen.

Efter friläggandet av lagret från matjord påbörjades undersökning i form av kvadratmeterstora rutor, vars jord sållades. Fem m^2 stora rutor grävdes inledningsvis för att få ett grepp om fyndmaterial och lagerstruktur. I lagret och i dess kanter fanns flera stolphål och en hypotes växte fram om att lagret i själva verket var en del av en konstruktion.

Vi bestämde därför att schakta bort ytterligare 5 – 10 cm av lager 335 för att se om det fanns strukturer i lagret som kunde

Fig. 76. (t.h.) Fotografi över malsten från det försänkta golvet i hus 5. Stenen är ca 20 cm i diameter.

Fig. 77. Fotografi över S-formad mynningsskärva. Skärvan är ca 3 cm.

bringa klarhet i dess tillblivelse. Innan avbaning fotodokumenterades lagret, rutor och profiler. Efter schaktningen framträdde två lager tydligt; ett inre AL2547 och ett yttre AL2441 samt ett antal nya stolphål, både i och utanför lagren. Lager och stolphål mättes in och fem nya provrutor lades ut.

Arbetet fortsatte utifrån hypotesen att det inte var ett kulturlager, som bildats i en naturlig svacka, utan det var en del av en konstruktion. I hypotesen ansågs AL2547 motsvara utbredningen av en konstruktion där stolphålen bildade två cirkelformade konstruktioner. Ytterligare några rutor undersöktes inom varje cirkel och två profiler lades ut genom de två stolpkonstruktionerna. Under utgrävningen framkom ytterligare stolphål under lagret. Några av stolphålen i cirkelformationerna kunde direkt avskrivas efter undersökning, vilket gjorde hypotesen om två cirkelkonstruktioner mindre trolig. Två hypoteser kvarstod efter det att rutgrävningen av kulturlagret avslutats; antingen utgjorde lagret med stolphål en konstruktion vars utbredning grovt motsvara utbredningen av AL2547 eller så utgjorde lagret en del av ett större hus som sträcker sig utanför utbredningen av AL2547. AL 2547 skulle i det senare fallet kunna vara en försänkt golvdel i ett långhus. Svaret fick vi när återstående delar av kulturlagret schaktades bort. Då framkom ett ca 24 meter långt och sex meter brett långhus som delvis överlagrades av det ovanbeskrivna kulturlagret (se fig. 75). Kulturlagret låg i den östra delen av huset och det var som djupast i dess östliga del. Lagret tolkades som ett försänkt golv. I botten av det försänkta golvet hittades en malsten/slipsten (se fig. 76). I fyllningen fanns även en mynningsskärva med kraftig S-form, vilken på typolgiska grunder kan dateras till senneolitikum/äldre bronsålder, eventuellt förromersk järnålder (se fig. 77).

Av långhusets stolpkonstruktion fanns det bevarat ett 70-tal stolphål, varav sex stycken tolkades som takbärande. Långhuset var av en tvåskeppig konstruktion med rundade gavelpartier. I

Fig. 78. (tv) Fotografi över malstenen som påträffades i stolphål 28408 i hus 5. Stenen är ca 30 cm i diameter.

Fig. 81. Fotografi över vävtyngdsfragment från kulturlagret i hus 5. Vävtyngdsfragmentet är ca 8 cm stort.

den östra gaveln fanns ett markfast stenblock som har legat innanför husets väggar. Mitt i den södra långsidan av huset fanns en tendens till en ingång, vilken hade en motsvarighet i den norra långsidan.

Fem av de takbärande stolphålen undersöktes och deras djup varierade mellan 0,1 – 0,3 meter. I stolphålet längst i väster (AS623) påträffades en förhistorisk keramikskärva. I övrigt var stolphålen fyndtomma. Tretton av väggstolparna undersöktes. Dessa var av varierande storlek och djup (0,08 – 0,2 m). I en av väggstolparna i den västra delen av huset fanns fynd av en förhistorisk keramikskärva samt två avslag av kristianstadsflinta. I den västra delen av huset påträffades ett lösfynd av en skrapa av senonflinta. I fyllningen till AS28408, som ingått i den södra vägglinjen, låg en del av en malsten/slipsten (se fig. 78). Stenen har placerats i stolphålet som skoning till stolpen.

Fyndmaterialet var dock mest omfattande i den östra delen, där kulturlagret bildats över det försänkta golvet. Totalt undersöktes 12 m^2 av kulturlagret. Keramiken i kulturlagret uppgår till ca 200 skärvor. Denna är mycket fragmenterad och har inte närmare kunnat dateras än till förhistorisk tid. Det enda undantaget är den ovan nämnda mynningsskärvan från botten av det försänkta golvet. Keramiken är fördelad till två koncentrationer (se fig. 79). Möjligen var det i dessa delar av huset som man förvarade lerkärl med livsmedel eller hanterade dem i samband med matlagning. I sådant fall skulle den försänkta delen av huset representera ett kök eller skafferi; troligtvis en kombination av dessa båda funktioner. Att den försänkta delen av huset kan ha fungerat som kök framgår även av benmaterialet (se fig. 80). Till saken hör att övervägande del av benmaterialet från kultur-

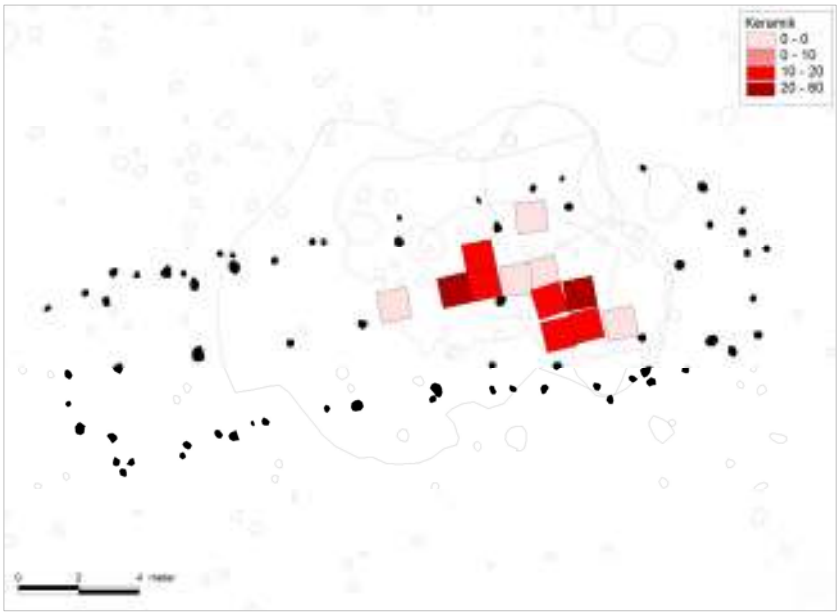

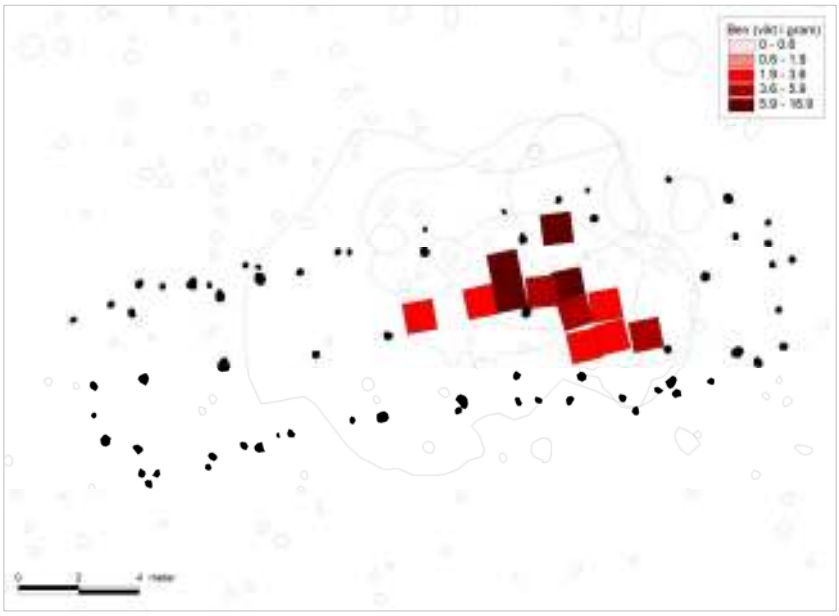

lagret utgjordes av brända fragment, som i sig är en indikation på matberedning. Den osteologiska analysen har också visat att de fragment som kunnat artbestämmas härrör från får/get och från rådjur. Den osteologiska analysen konstaterade också att materialets karaktär tyder på att det rör sig om måltidsrester (se nedan ”Osteologi”).

Förutom dessa spår av måltider och matlagning finns det ett par fynd som tyder på textilhantverk. Vid bortschaktningen av kulturlagret hittades flera större fragment tillhörande en eller flera vävtyngder (se fig. 81). Även i den ruta som undersöktes i lagret vid förundersökningen hade delar av en vävtyngd påträffats. Den uppmärksamme läsaren kanske också noterat att det söder om hus 3, i området mellan hus 3 och hus 5, även fanns en del av en vävtyngd.

Fig. 79. (Överst). Fördelning av keramik inom kulturlager hus 5.

Fig. 80. Fördelning av ben inom kulturlager hus 5.

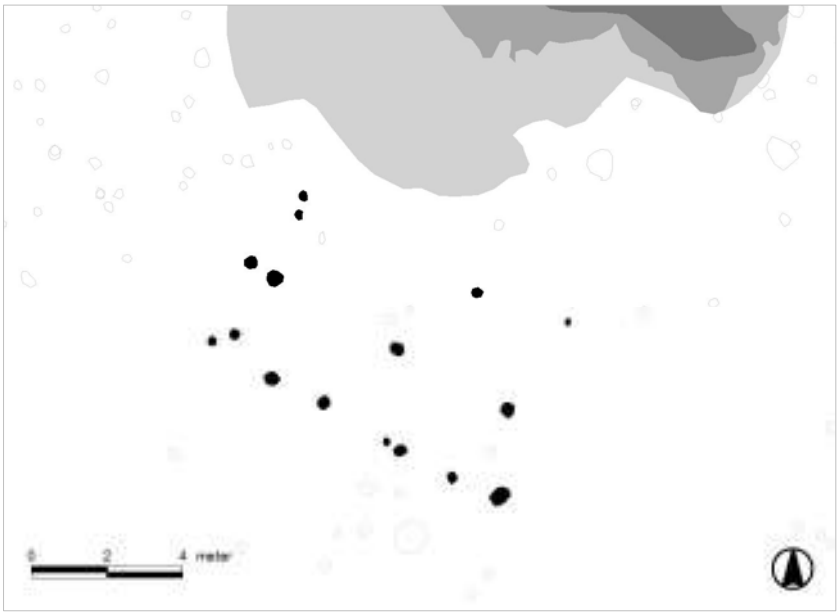

Fig. 82. Planritning över hus 6.

Strax norr om hus 5 och stratigrafiskt över kulturlagret låg anläggning 2736. Anläggningen bestod av en svag grå färgning med tre stenar synliga i ytan. Färgningen var tunn och när anläggningen rensades fram försvann färgningen helt. I fyllningen mellan stenarna påträffades fynd av sekundärt bränd keramik och en tryckretuscherad spets. Spetsen var kraftigt eldsprängd och dateras till perioden senneolitikum/äldre bronsålder.

Hus 6

Hus 6
Typ: Långhus, tvåskeppigt
Form: Avlångt
Orientering: NV-SO
Mått: ca 5 x 9 meter
Totala antalet stolpar: 16 st.
Antal takbärande stolpar: 3 st
Takbärare: 4919, 4956, 5064.
Undersökta objekt: 463, 455
Datering: –

Strax söder om hus 5 fanns ett antal stolpar som bildade en rektangulär konstruktion. Byggnaden utgjordes av en stolpburen tvåskeppig konstruktion uppförd i nordvästlig - sydostlig riktning (se fig. 82). Detta skiljer sig från övriga hus i området. Det bör i sammanhanget påtalas att huset påträffades först vid studier av planritningen vid efterbearbetningen av undersökningen.

Central i huset fanns en rad av tre stolphål från de takbärande stolparna. Avståndet mellan dessa varierade mellan 3,3 – 3,7 meter. Cirka 2,5 meter utanför de takbärande stolphålen fanns en

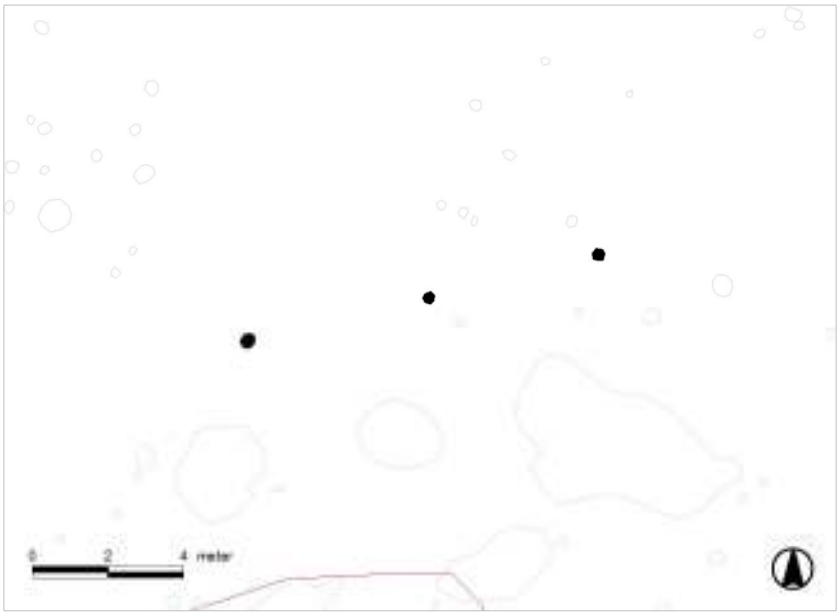

Fig. 83. Planritning över hus 7.

rektangulärt formad vägg av stolpar. Byggnaden hade en längd av ca nio meter och en bredd av ca fem meter.

Endast två av väggstolparna undersöktes och de hade ett djup av 0,18 meter. I stolphål 463 påträffades tre förhistoriska keramikskärvor. Inga övriga fynd påträffades inom husets begränsning.

Hus 7

Hus 7
Typ: Långhus, tvåskeppigt
Form: –
Orientering: Öst – väst
Mått: minst 10 meter långt
Totala antalet stolpar: 3 st
Antal takbärande stolpar: 3 st
Takbärare: 5132, 5151, 5158.
Undersökta objekt: –
Datering: –

Hus 7 bestod av tre takbärande stolphål (se fig. 83). Avståndet mellan stolparna var ca 4,7 respektive 4,9 meter. Huset påträffades först vid studier av planritningen vid efterbearbetningen av undersökningen. Huset har stora likheter med hus 2, men rent källkritiskt har det ett lägre värde, dels för att det inte upptäcktes i fält, del för att ingen av de takbärande stolparna kom att undersökas. Inga fynd påträffades i området för huset som kan bidra till att förstå huset funktion och datering.

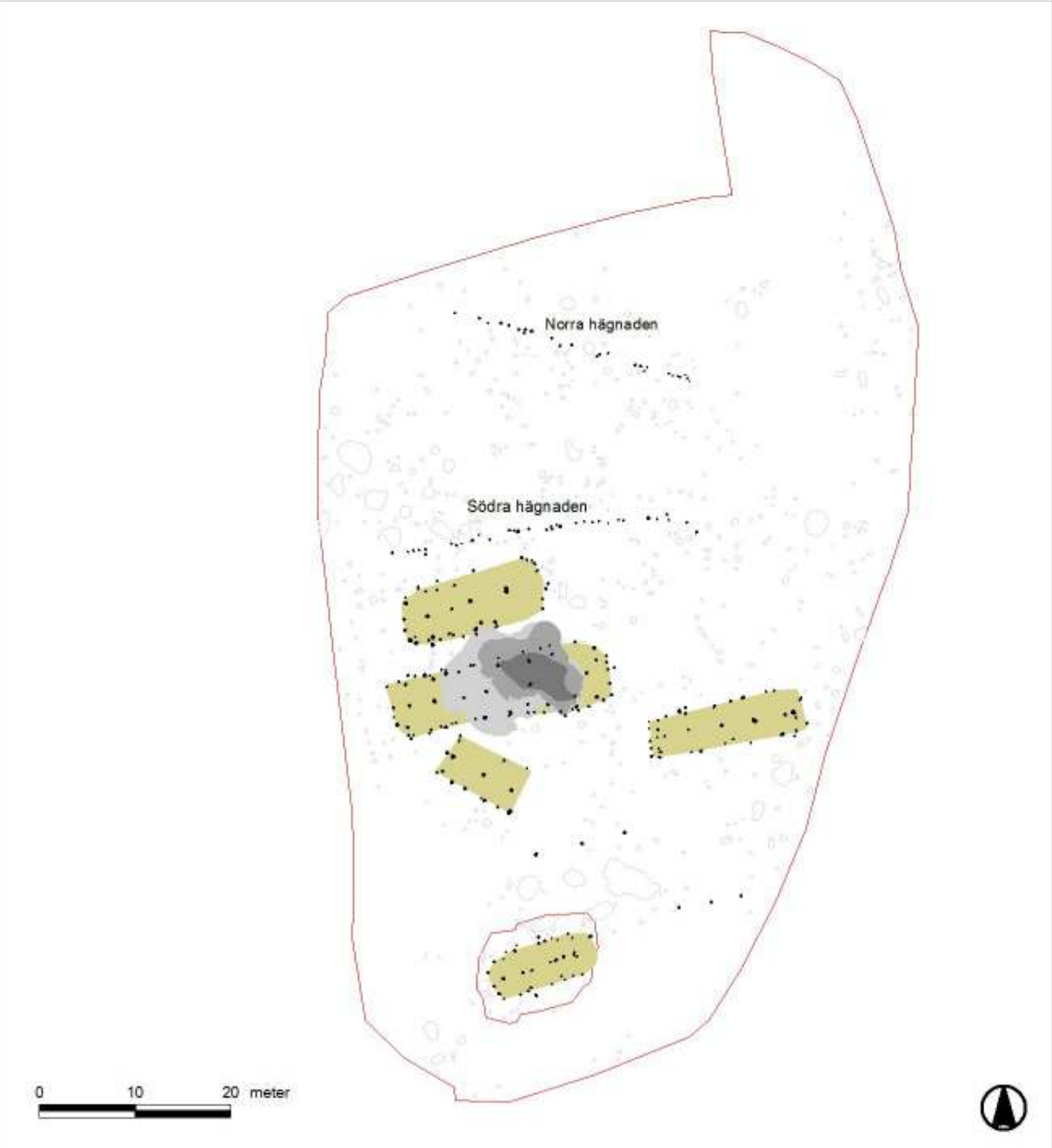

Fig. 84. Planritning som visar hus och hägnader inom område 3.

Fig. 85. Det ovala spännet från område 3. Notera den ovanligt välbevarade järnnålen. Spännet är 7,5 cm långt och 3,7 cm brett.

Hägnader

I samband med sökandet efter huslämningar handrensades flera ytor inom område 3, där det fanns indikationer på stolphålsrader. Två rader av stolpar påträffades i den norra delen av området som inte kunde kopplas till något långhus (se fig. 84). Dessa tolkades som delar av hägnader. Den södra av hägnaderna löpte i östvästlig riktning tre meter norr om hus 3. I hägnaden ingick 34 stolphål. Den norra av hägnaderna löpte i närmast nordvästlig – sydostlig riktning. 26 stolphål ingick i hägnaden. Inga av stolphålen i hägnaderna undersöktes. Delar av hägnaden hade påträffats vid förundersökningen, men då tolkats som en eventuell vägglinje till ett långhus. Hägnaderna har inte daterats och något samband med husen har inte gått att belägga. Noteras bör att den södra hägnaden löper längs med den norra vägglinjen tillhörande hus 3.

Ett vendeltida fynd

I den nordöstra delen av område 3 påträffades ett lösfynd av ett ovalt spänne med en mycket välbevarad järnnål (se fig. 85). Spännet har konserverats och ansluter till typ TT (Rundkvist 2010). Det dateras till 750 – 840 e. Kr. Säkerligen skall spännet ses i samband med den järnåldersbebyggelse som finns belagd i anslutning till Öllsjö historiska bytomt (Garvell 2003, Bengtsson 2003, Björk 2004, Svensson 2005, 2006, Kockum 2007).

Fyndmaterial

Fyndstrategi, fyndhantering och registrering

Den arkeologiska utredningen och förundersökningen visade på att det inte kunde förväntas särskilt stora fyndmängder vid en slutundersökning. Några av kulturlagren kunde dock förväntas vara ganska fyndrika. Det konstaterades i undersökningsplanen inför slutundersökningen att ”*fynden är en viktig del för tolkningen av området. Det gäller dels tolkningen av gravområdet: vilka fynd finns i en sådan miljö och motsvarande gäller då även de bägge boplatsområdena, dvs. är det en särskild miljö i direkt koppling till gravarna eller är det en mer profan ”ordinär” boplats.*”.

Fyndmaterialen förvarades vid undersökningen i fyndbackar inlåsta i en container. Vid jämna mellanrum transporterades fyndmaterial in till Sydsvensk Arkeologis kontor i Kristianstad för förvaring inför rapportarbetet.

Arbetet med fyndtvätt inleddes direkt efter undersökningen. Fyndtvätten innebar att fyndmaterialet tvättades för hand och lufttorkades. De brända benen tvättades av osteolog i samband med den osteologiska analysen. Efter avslutad fyndtvätt inleddes fyndregistrering i Intrasis. Fyndmaterialet kom att kategoriseras, vägas och räknas. Särskild vikt lades på flintmaterialet som kom att specialstuderas (se nedan). Keramik är en fyndkategori som ofta analyserats i samband med undersökningar av megalitgravar och neolitiska platser. Keramikmaterialet som påträffades i området vid utredningen och förundersökningen var mycket fragmentariskt och därför bedömdes att någon specialanalys av keramiken inte var nödvändig. Vid registrering av keramikmaterialet från slutundersökning lades dock vikt vid att beskriva dekoren, eftersom denna var viktig som dateringsunderlag (se nedan ”Keramik”).

Enligt undersökningsplanen skulle fyndtvätt och fyndregistrering motsvara tio arbetsdagar (exklusive osteologisk analys och specialanalys av flintmaterialet). Fyndtvätt och fyndregistrering kom i praktiken att omfatta ca 12 arbetsdagar, vilket var två dagar mer än beräknat.

Inför undersökningen förväntades inte särskilt känsliga fynd eller konserveringskrävande fynd. Inga medel avsattes därför för konservering. Vid undersökningen påträffades dock ett ovalt spänne av brons med en mycket välbevarad järnnål (se fig. 81). Spännet konserverades av Malmö Museers konservatorsateljé.

Analys av sten- och flintmaterial

Anders Högberg

Analysen av sten- och flintmaterial har varit inriktad på fynd från anläggningar inom område 2. Den avsatta tiden för analyser är begränsad. Detta innebar att prioriteringar i analysarbetet har varit tvunget att göras. Valet för prioriteringsstrategier har stått mellan en översiktlig analys av allt flintmaterial från samtliga delområden inom undersökningsområdet eller en detaljerad analys av utvalda delar av flintmaterialet.

Med utgångspunkt i frågeställningarna för undersökningen har undertecknad tillsammans med projektledare Anders Edring ansett att en detaljerad analys ger mest vad gäller ny kunskap. Då område 2 uppvisar lämningar som är i det närmaste unika har vi ansett att en detaljerad analys av sten- och flintmaterialet från anläggningarna inom område 2 är prioriterat. Syftet med analyserna har varit att undersöka vad sten- och flintmaterialet som deponerats representerar vad gäller funktion, tillverkning, råmaterialsutnyttjande och deponering.

Analyserna har fokuserat på vilka typer av råmaterial som finns i materialet, vilka olika teknologier som finns representerade, sammansättningen i form av undersökningar om materialet hänger ihop eller representerar enstaka eller splittrade (fragmenterade) händelser, om och i så fall hur materialet bränts samt deponeringsmönster.

Metoderna som använts är teknologiska analyser, tolkningar av händelsekedjor, råmaterialsanalyser och funktionsanalyser i högförstoringsmikroskop. Detta är etablerade källkritiskt utvärderade metoder varför jag här inte redovisar dem närmare (se Knarrström 2000; Högberg & Olausson 2007; Högberg 2009).

Anläggningar i och i närheten av stolpcirkeln

Jag har i analysen lyft ut och jämfört olika tolkningar av vad som utifrån planritningen kan tolkas som ingå i stolpcirkeln. Jag har lyft ut stolphålen och tillhörande gropar med anläggningsnummer 6575, 6587, 6159, 6139, 23864, 5978 & 5598. Hypotesen jag jobbade utifrån är att anläggning 6575 och 5598 samt 6587 och 5978 utgör motställda parstolpar i anläggningen och att övriga, 6159, 6139 & 23864 är en form av bas-anläggningar i cirkeln. Lägg märke till att detta är en hypotetisk indelning, här använd endast som utgångspunkt för att se om det finns någon form av struktur i form av likhet eller skillnader mellan materialet från anläggningarna. Flera av anläggningarna i stolpcirkeln har inget eller mycket lite flintmaterial.

Anl. Nr.	Ej bränt		Bränt	
	K	S	K	S
5978	4	-	2	-
6587	3	2	5	-
6159	57	13	17	2
6139	15	8	14	1

Tabell 1. Antalet omodifierade avslag från anläggningarna 5978, 6587, 6159 & 6139, uppdelade efter flintsort, K = kristianstadsflinta, S = sydskandinavisk senonflinta, och huruvida avslagen är brända eller inte.

Generella iakttagelser

I materialet finns både bitar av kristianstadsflinta och sydskandinavisk senonflinta. Kristianstadsflintan har krusta och patinerade ytor som visar att den plockats i sekundära depositioner, förmodligen i moränen. Kristianstadsflintan har kommit till platsen både som noduler och som kärnor eller redskap. Den sydskandinaviska senonflintan är starkt reducerad, få bitar har krusta. Senonflintan har främst kommit till platsen som kärnor eller redskap.

Mycket av flintan är bränd, tabell 1. Bränd flinta har definierats som sådan om den uppvisar en eller flera av attributen patinerad, krackelerad eller kalcinerad. Den brända flintan uppvisar olika grader av påverkan. Detta visar att elden varit på ett sätt så inte all flinta i respektive anläggning kommit i kontakt med lågor och värme på samma sätt. Det visar också att det förmodligen är så att flinta som här definierats som ej bränd kan ha kommit i kontakt med eld eller värme i så liten utsträckning att det inte gett några synliga spår på flintbitarna, det vill säga mer flinta än dem som registrerats som bränd kan ha varit i kontakt med värme.

Flintmaterialet är enhetligt i sin datering på så sätt att allt är slaget med samma tekniker som kan hänföras till neolitikum – mjuk och hård teknik med hornklubba, puns eller knacksten. Jag har inte hittat någon flintbit i materialet som jag skulle kunna datera till senneolitikum eller yngre.

Inget av det material från stolpcirkeln som HPA-analyserats uppvisar polering. Detta visar att flintmaterialet inte har använts som verktyg för att tillverka något.

Anläggning 5978

Materialet innehåller sju bitar kristianstadsflinta. Av dessa är två brända och en frostsprängd, den sistnämnda är inte slagen. HPA gjort på ett omodifierat avslag. Ingen polering kunde iakttas. I övrigt finns inga flintbitar i materialet som jag kan tolka.

Anläggning 6587
Materialet innehåller åtta bitar kristianstadsflinta och två bitar sydskandinavisk senonflinta. Av de åtta bitarna kristianstadsflinta är fem brända. Ett av de brända avslagen är ett avslag som kommer från retuschering av ett verktyg. HPA är gjort på ett omodifierat avslag av senonflinta. Ingen polering kunde iakttas. I övrigt finns inga flintbitar i materialet som jag kan tolka.

Anläggning 6139
Materialet innehåller 30 bitar kristianstadsflinta, nio bitar sydskandinavisk senonflinta och en röd platt sten som är tillhuggen men som inte är formad som ett redskap och inte är en restprodukt av redskapstillverkning. Av de 30 bitarna kristianstadsflinta är 14 brända och en är ej slagen. Av de nio bitarna senonflinta är en bränd. HPA har utförts på ett omodifierat avslag av kristianstadsflinta och de två retuscherade bitarna i senonflinta. Ingen polering kunde iakttas. I övrigt finns inga flintbitar i materialet som jag kan tolka.

Anläggning 6159
Materialet innehåller 74 bitar kristianstadsflinta, 15 bitar sydskandinavisk senonflinta, tre bergartsavslag, en bit bergart, en avslagskärna i kristianstadsflinta, en avslagskärna i senonflinta, en bit senonflinta som har några få avspaltningsärr, fem slipade flintbitar i senonflinta och tre röda platta stenar som är tillhuggna men som inte är formade som redskap och inte är restprodukter av redskapstillverkning. Av de 74 bitarna kristianstadsflinta är 17 brända, av de 15 bitarna senonflinta är två brända. En av de slipade bitarna är bränd. Fem omodifierade avslag av senonflinta och sju av kristianstadsflinta har HPA analyserats. Ingen polering kunde iakttas.

Flera av avslagen av kristianstadsflinta kommer från tillhuggning av en enkel plattformskärna som sett ut så som den kärna av kristianstadsflinta (fynd nr 494) som finns i materialet från anläggningen.

Ett av de slipade avslagen (fynd nr 489) är ett en eggdel till en flintyxa. Avslagen med fyndnummer 489, 498 & 491 är av en flinttyp som är lika. Dessa kan därför komma från samma slipade yxa. Avslaget med fyndnummer 490 är av en annan typ av flinta och kommer från en annan slipad yxa eller mejsel. Detta visar att de fem slipade avslagen kommer från minst en slipad yxa och minst ytterligare en slipad yxa eller mejsel. Den slipade biten som är bränd (fynd nr 459), har bränts efter att den avspaltats från en yxa eller en mejsel. Biten representerar alltså inte en yxa som bränts. Eftersom flintan är bränd kan jag inte avgöra om flinttypen liknar de andra slipade bitarna eller inte. Av de

fem slipade bitarna är det tre (fynd nr. 489, 490 & 498) som representerar en ombearbetning av flintyxor, det vill säga en tillhuggning där flintyxor huggs om till något annat än yxor. Vanligen består en sådan ombearbetning av att en slipad yxa återanvänds som avslagskärna. Två slipade avslag (fynd nr. 459 & 491) representerar antingen en ombearbetning av slipade yxor eller mejslar, så som beskrivits ovan för de tre andra bitarna, eller så representerar de en omhuggning av en slipad yxa eller mejsel, det vill säga tillhuggning av en slipad yxa eller mejsel till en ny yxa eller mejsel.

Anläggning 6575 & 5598
Anläggningarna innehåller inget flintmaterial.

Diskussion, stolphål och anläggningar från stolpcirkeln
En tydlig likhet mellan materialen från anläggningarna är att de alla innehåller bränd flinta. Det är utifrån detta ett rimligt antagande att den konstruktion som vi idag ser spår av i form av dessa anläggningar, en gång har brunnit. En annan tydlig likhet mellan materialen från anläggningarna är att inga av flintbitarna som analyserats för att se om de uppvisar polering från användning, uppvisar några sådana spår. Det är utifrån detta rimligt att anta att flintmaterialet i anläggningarna inte använts till något arbetsmoment som, om flinta skulle ha använts, skapade poleringar.

De två stolphålen 6575 och 5598 har inget flintmaterial. De är med utgångspunkt i just frånvaron av flintmaterial lika.

Anläggning 5978 & 6587 har lite fyndmaterial. Det som finns är inte tolkningsbart vad gäller teknologi eller reduktionsprocesser. Inga spår av att flintmaterialet använts till något, det vill säga till att skära eller skrapa något, har kunnat iakttas. En del av materialet är bränt. Utifrån dessa kriterier är alltså de båda anläggningarna lika. En rimlig tolkning är att det på något sätt funnits ett samband mellan handlingarna som genererat fyndmaterialet i anläggningarna 5978 & 6587. Detta samband går inte att bestämma i tid, det vill säga jag kan inte uttala mig om eventuell samtidighet eller inte. Snarare är hypotesen att sambandet har med funktion eller händelser att göra, det vill säga att handlingar som genererat samma typ av fyndmaterial utförts.

Anläggning 6139 & 6159 har båda fynd av röda platta stenar. Från båda anläggningarna finns bränd och obränd flinta. På de bitar som HPA-analyserats har ingen polering kunnat iakttas. Utöver dessa likheter, skiljer sig 6159 från 6139 genom förekomsten av mer material samt kärnor och slipade fragment.

Det finns alltså båda likheter och skillnader mellan anläggningarna 6139 & 6159. Det är en rimlig tolkning att likheterna i materialet kommer av ett samband mellan handlingarna som genererat fyndmaterialet i dessa anläggningar. Detta samband går inte att bestämma i tid, det vill säga jag kan inte uttala mig om eventuell samtidighet eller inte. Snarare är hypotesen att sambandet har med funktion eller händelser att göra, det vill säga att handlingar som genererat samma typ av fyndmaterial utförts. Skillnaderna visar dock att det också utförts handlingar som genererat ett fyndmaterial som inte är lika. Dessa handlingar har innefattat hantering av kärnor och slipade flintyxor eller flintmejslar vilka har ombearbetats från yxor/mejslar till något annat.

Övriga anläggningar invid stolpcirkeln

Anläggning 5763

Mindre anläggning med spetsad påle i mitten och fyra mindre stolphål placerade strax utanför anläggningens fyra hörn

Det finns inte så mycket flinta i materialet. Det består av fyra bitar kristianstadsflinta, en bit av sydskandinavisk senonflinta och ett slipat avslag av kristianstadsflinta. Det slipade avslaget är från en egg på en slipad yxa eller mejsel. Det kommer troligen från uppskärpning av eggen på yxan eller mejseln. Ett avslag av kristianstadsflinta och avslaget av senonflinta har HPA analyserats. Ingen polering kunde iakttas.

Anläggning 5466

Grop strax norr om stolpcirkelns öppning

Materialet från anläggningen består av 23 bitar kristianstadsflinta, 2 bitar sydskandinavisk senonflinta, en övrig kärna av kristianstadsflinta och ett slipat avslag (fynd nr 417) av sydskandinavisk senonflinta. Av de 23 bitarna kristianstadflinta är fem brända och en är inte slagen. Övriga är omodifierade avslag. Av de två bitarna senonflinta är en bränd. Det slipade avslaget har en polerad yta som visar att det avspaltats från eggdelen av en slipad yxa eller mejsel. Flinttypen har jämförts med andra slipade avslag från området. Den är inte lik någon av flinttyperna i de andra slipade avslagen. HPA har utförts på det obrända avslaget av senonflinta. Ingen polering kunde iakttas. I övrigt finns inga flintbitar i materialet som jag kan tolka.

Anläggning 6180

Grop söder om stolpcirkeln

Materialet från anläggningen består av 15 bitar kristianstadsflinta och två bitar senonflinta. Sju av bitarna av kristianstadsflinta är brända. HPA analys gjordes på tre omodifierade avslag av kristianstadsflinta. Ingen polering kunde iakttas. I övrigt finns inga flintbitar i materialet som jag kan tolka.

Anläggning 5815
Grop söder om stolpcirkeln
Materialet innehåller en hel del flinta, både kristianstadsflinta och senonflinta, bränd och obränd. Flera avslag representerar avslagsproduktion från enkel plattformskärna. Dock finns endast fragment av reduktionsprocessen med i materialet. I materialet finns fem slipade avslag, en tvärpil och en bipolär kärna. Jag har HPA-analyserat tvärpilen. Ingen polering kunde iakttas.

Anläggning 6561
Grop i nordöstra delen av stolpcirkeln
Materialet från anläggningen innehåller en platt röd sten och ett litet bränt avslag, inget mer.

Anläggning 5910
Anläggning söder om stolpcirkeln
Ingen tolkningsbar flinta i materialet.

Anläggning 6212
Anläggning inne i stolpcirkeln
Från anläggningen finns två bitar bränt splitter, ett splitter och tre avslag. Alla sex bitarna är av kristianstadsflinta. Inget tolkningsbart.

Sammanfattning, anläggningar i området för stolpcirkeln
• Deponeringsmönstret i groparna är både lika och olika, vilket tyder på dels likhet, dels olikhet i de handlingar som utförts på platsen
• Det finns inget som visar att flintmaterialet använts för att utföra arbete, vilket tyder på att inga så kallade hushållsnära aktiviteter utförts i anslutning till stolpcirkeln
• Det finns mycket bränd flinta, vilket tyder på att konstruktionen där flintmaterialet deponerats brunnit
• Det finns en del slipade avslag i materialet, främst från ombearbetning av olika yxor/mejslar, vilket tyder på att ”sönderknackning” av slipade yxor/mejslar varit en del av aktiviteterna på platsen
• Ett slipat avslag av kristianstadsflinta från anläggning A5763 är speciellt, då slipade yxor/mejslar av kristianstadsflinta är ovanligt
• Röda platta stenar i några anläggningar är speciella, då de tyder på antingen konstruktionsdetaljer i anläggningarna eller deponering av röda stenar i anläggningarna
• Det finns inget i materialet som talar för en annan datering än neolitikum

Anläggningarna 6677, 6728 och 6740
Inget flintmaterial från dessa anläggningar. Från anläggning 6679 finns en bit flinta som inte är slagen.

Anläggning 5524
Våtmark längst i väster av område 2
Fynd av en skrapa (skivskrapa) i kristianstadsflinta. HPA analys visar att skrapan använts för kontaktmaterialet skinn. Foto taget mitt på eggen ventral sida, 200x. HPA-resultatet visar alltså att det i anläggningen finns flintmaterial som använts. Detta skiljer sig tydligt från resultaten från anläggningarna som ingår i eller kommer från samma område som stolpcirkeln.

Konstruktionen i svackan – Anläggning 6242

Anläggningen innehåller mycket flinta. Det finns också några bitar bergart i materialet.

Materialet tillverkat av senonflinta är generellt hårt använt, på så sätt att det mesta reducerats till små bitar. En bipolär kärna, fnr 469, är ett exempel på detta. Materialet av senonflinta går inte att tolka till annat än avslagsproduktion.

Materialet tillverkat av kristianstadsflinta är inte lika hårt använts som det av senonflinta, på så sätt att det inte reducerats i samma utsträckning till små bitar. En stor del av materialet i kristianstadsflinta representerar tillverkning av spånliknande avslag från plattformskärnor. Det finns en del kärnor i materialet som kommer från denna produktion. Materialet av kristianstadsflinta är slaget med knacksten, puns och hornklubba alternativt mjuk knacksten.
Det finns fyra knackstenar i materialet. Två av dessa är av kristianstadsflinta, fyndnr 391 & 400, en är av en skifferliknande kvartsit, fyndnr 411, och en av en bergart som jag inte kan bestämma, fyndnr 412. Den sistnämnda, fyndnr 412, har ytor som visar att den inte bara använts som knacksten, utan också som slipsten. I form och bergart påminner den något om en liten lårbensformad slipsten. Dock, jag påstår inte att det är en lårbensformad slipsten, bara att den något liknar en sådan. En bit bergart av samma typ av skifferliknande kvartsit som fyndnr 411 har ytor som visar att den använts som slipsten. Det finns en del redskap i materialet, tabell 2.

En del av redskapen har jag HPA-analyserat, tabell 3. Jag har inte HPA-analyserat omodifierade avslag.

Fyndnr	Beskrivning
390	En borr med kraftig rundnötning. Tillverkad av den typ av avslag som annat material från anläggningen visar har tillverkats på platsen
434	Del av en ythuggen dolk, spets eller annat bifacialt tillverkat föremål. Föremålet har blivit kraftigt sönderslaget i förhistorisk tid och är omhugget. Det är tillverkat av senonflinta.
447	Tvärpil, sönder. Tillverkad av senonflinta
449	Tvärpil, sönder. Tillverkad av senonflinta
389	Tvärpil, sönder. Tillverkad av senonflinta

Tabell 2. Exempel på, och kortfattad beskrivning av, föremål från anläggningen och kort

Fyndnr	Grävenhet	Sakord	Flinttyp	Antal	HPA, tolkat kontaktmaterial
390	13032	Borr	Kristianstadsflinta	1	Ben/horn
385	13032	Avslag med retusch	Senonflinta	2	Ben/horn
439	13014	Skrapa	Senonflinta	1	Skinn
407	6285	Skrapa	Senonflinta	1	Trä
476	Lager 3, v. halvan	Avslag med retusch	Senonflinta	1	Polering finns, men jag kan inte tolka den pga av yttäckande post-depositionell patinering
500	13014	Skrapa	Senonflinta	1	Ingen polering
481	Lager 1+2, ö. delen	Skrapa	Kristianstadsflinta	2	En skinn, (den som är bruten). Ben/horn (den som är hel)

Tabell 3. Redskap med redovisning av HPA-analyser.

Fyndnr	Grävenhet	Antal	Flinttyp
403	28093	1	A
408	6285	1	A
377	12134	1	A
508	7014	2	B
409	6285	1	B
388	13032	2	B
420	13029	1	C
395	13020	1	C
335	28093	1	C
441	12143	1	C
427	12137	1	D
374	12134	1	D
505	7014	1	D
398	7225	1	D

Tabell 4. Slipade bitar från anläggning AL 6242, presenterade med fyndnummer, grävenhet, antal och flinttyp. Samtliga bitar är av senonflinta. Olika typer av senonflinta har definierats utifrån flintans utseende. Observera att bokstäverna A–D i kolumnen Flinttyp endast är till för att skilja bitar slagna av olika flintor åt. Bokstäverna betyder alltså inget annat än att bitar med samma bokstavsbeteckning utseendemässigt liknar varandra vad gäller typen av flinta de är tillverkade av.

Slipade bitar

Totalt femton avslag och ett splitter uppvisar slipade ytor. Samtliga av dessa är av senonflinta och kommer från omhuggning alternativt sönderslagning av slipade yxor alternativt slipade mejslar. Utifrån flintans utseende kan det konstateras att flintan representerar minst fyra yxor alternativt mejslar. Dock är dessa minst fyra yxor alternativt mejslar endast representerade med några få avslag, tabell 4. De slipade bitarna har inte gått att sammanfoga.

I AL 6242 i botten av lager 2-3 finns en ”cool” fossil och en flintknuta med hål i. Hålet är naturligt, det vill säga det är inte ett håll som borrats upp. Flintknutan med hål i kan ha använts som hängsmycke eller liknande. Jag tycker mig kunna se lite ”slitage” runt hålet.

Datering
I materialet finns tvärpilar och en borr som vanligen dateras till TRB. Avslag slagna med hornklubba alternativt mjuk knacksten, fragmentet av den bifaciala spetsen samt avslag från tryckretuschering (fyndnummer 355, 398, 487 & 505) talar för att delar av materialet kommer från SN/äldre bronsålder. Fragmentet av den bifaciala spetsen och avslagen från tryckretuschering skulle kunna komma från TRB men avslagen slagna med hornklubba förekommer mest i SN/äldre bronsålder och talar därför mer för denna datering.

Sammanfattning anläggning 6242
Anläggningen är rik på flintmaterial. Det finns ett typiskt så kallat hushållsnära material i anläggningen. Det innebär inte att det tvunget kommer från ett hushåll. Det innebär endast att det är ett material som representerar vardagsnära ”stök och bök”. Flera redskap finns från anläggningen. Detta gör att anläggning 6242 skiljer sig från de anläggningarna som påträffats i området för stolpcirkeln.

Det finns också material som liknar det från anläggningarna inom området för stolpcirkeln, främst då slipade avslag som kommer från sönderslagning alternativt ombearbetning av yxor eller mejslar. Det finns också fynd av röd platt sten.

Dateringsmässigt verkar båda TN/MN och SN/äldre bronsålder vara representerat i anläggningen.

AL 6286
En medial del av ett spån, i övrigt inget tolkningsbart.

Sex lösfynd
Från området 2 finns sex lösfynd, fyndnummer 348, 352, 366, 367, 368 & 369. Dessa kan inte tolkas.

Keramik

Keramiken från undersökningen uppgick till totalt 1497 skärvor med en sammanlagd vikt av 6,2 kg. Övervägande del av keramiken kom från område 2, där ca 900 skärvor påträffades i fyllningen till konstruktionen i svackan. Från område 3 och kulturlagret i det nedsänkta golvet i hus 5 påträffades ca 200 skärvor och som utifrån kontexten antas dateras till perioden senneolitikum/äldre bronsålder.

Dateringen av keramiken har emellertid främst kommit att baseras på dekor och kärlformer. Av de ca 1500 skärvorna har endast 69 någon form av dekor. 50 av dessa dekorerade skärvor påträffades i lagren som överlagrade konstruktionen i svackan. Övervägande del av den dekorerade keramiken har en dekor av snörintryck, men det förekommer även rörbensintryck och diverse enklare intryck och snitt (se tabell 5). Dekorens placering visar att den främst var placerad strax under mynningen och vid skuldran (se tabell 6). Den snördekorerade keramiken består främst av en eller flera rader av horisontella linjer som löper strax under mynningen (se tabell 7). Även vertikalt löpande snörintryck förekommer, liksom en kombination av dessa.

Snördekorerad keramik av den aktuella typen dateras generellt från början av tidigneolitikum och in i mellanneolitikum (TN I – MN II) (se Brorsson 2009). Vid undersökningen av Hunneberget, öster av Kristianstad, påträffades en tämligen hög andel snördekorerad keramik. Fem matskorpor från keramikskärvor från Hunneberget ^{14}C daterades, varav två skärvor hade snördekor. Dateringarna låg samlade kring övergången TN I och TN II (Lagergren 2007 s. 180).

Vid genomgången delades keramiken upp i tre kategorier: Förhistorisk (keramik av förhistorisk karaktär), Trattbägare (keramik vars dekor och form kunde fastställas tillhörande sk. Trattbägare) samt TRB (keramik vars dekor typologiskt tillhör perioden tidigneolitikum/mellanneolitikum). Av materialet har 1432 skärvor bedömts som förhistoriska, 22 skärvor tillhörande trattbägare och 43 skärvor typologiskt tillhörande den tidigneolitiska/mellanneolitiska perioden (se tabell 8). I materialet finns även tre odekorerade skärvor från kragen till tre olika kragflaskor. Kragflaskor brukar generellt dateras till tidigneolitikum, TN I – II (Stilborg 2002).

Teknik dekor	Vikt (gram)	Antal
Intryck	65,1	13
Plastisk/modelerad	16,3	2
Rörbensintryck	11,5	2
Snitt	45,2	6
Snörintryck	239,5	46

Tabell 5. Dekorteknik

Del	Dekor	Vikt (gram)	Antal
Obestämd	Nej	5642,5	1391
Obestämd	Ja	84,5	17
Mynning	Nej	228,1	37
Mynning	Ja	228,6	48
Skuldra	Ja	64,5	4

Tabell 6. Fördelning dekorerade/odekorerade kärldelar.

Teknik	Element	Arrangemang	Antal
Intryck	Fingerintryck	Grupp	1
Intryck	Oval grop	Grupp	2
Intryck	Punkt	Grupp	3
Intryck	Streck	Enkel	2
Intryck	Streck	Grupp	2
Intryck	Streck, vertikal	Grupp	3
Plastisk/modelerad	Fingerintryck	Enkel	1
Plastisk/modelerad	Knopp?	Enkelt	1
Rörbensintryck	Grop	Grupp	1
Rörbensintryck	Oval grop	Grupp	1
Snitt	Streck	Enkelt	2
Snitt	Streck	Grupp	1
Snitt	Streck, vertikal	Grupp	3
Snörintryck	Linje	Enkel	1
Snörintryck	Linje, horisontell	Enkel	6
Snörintryck	Linje, horisontell	Grupp	26
Snörintryck	Linje, vertikal	Grupp	12
Snörintryck	Linje, vertikal & horisontell	Grupp	1
Summa			***69***

Tabell 7. Sammanställning av dekor.

Sakord	Vikt (gram)	Antal
Förhistorisk	5897,4	1432
Trattbägare	161,6	22
TRB	189,2	43

Tabell 8. Datering och typ av keramik

Det samlade intrycket av keramiken från undersökningen visar att det förekommer snördekorerad keramik inom både område 1 och 2. Fynd av delar till kragflaskor och trattbägare har påträffats inom båda områdena. Keramiken från område 2 är emellertid ett betydligt större material än det från område 1. Keramiken från område 3 är odekorerad och mer fragmenterad än den från område 1 och 2. Någon analys av själva godset har inte genomförts. Det finns dock skillnader i godskvalitén mellan keramiken från område 1 och 2 gentemot den från område 3, vilket är okulärt observerbart.

Osteologi

Vid utredningen och förundersökningen påträffades mycket litet osteologiskt material, vilket avviker från den generella bilden på Kristianstadsslätten, där det som regel är goda bevaringsförhållanden för benmaterial. Eftersom undersökningen skulle ha fokus på ett neolitiskt gravområde ansågs det viktigt att avsätta medel för en begränsad analys av fr.a. humanosteologiskt material.

Det osteologiska material som framkom vid undersökningen är också mycket litet. Främst rörde det sig om mindre brända benfragment. I rapporten över den osteologiska analysen konstateras att materialet är begränsat och svåranalyserat på grund av att det är ytterst fragmenterat (se bilaga 1). Några långtgående tolkningar av det osteologiska materialet från Öllsjö har inte gått att göra eftersom det är alltför begränsat och fragmentariskt för att göra arts- och elementbestämningar.

Det material som framkom från område 1 var åtta oidentifierbara fragment. Materialet från område 2 utgjordes av 157 fragment som till övervägande del var brända. Åtta fragment kunde bestämmas, varav sju tillhörde en nöttand och ett från skenbenet från får/get/rådjur. Det osteologiska materialet från område 3 är det mest omfattande. Det består av 536 fragment, varav 20 har kunnat bestämmas till art och element. 13 fragment från får/get, tre från får samt fyra från rådjur. Materialet från område 3 kommer främst från de lager som bildats i det nedsänkta golvet i hus 5 och de har tolkats som måltidsrester.

Den osteologiska analysen har utförts av Adam Boëthius, Lunds Universitet.

Analyser

Pollenanalys

För att studera markanvändningen i området har det insamlats ett mindre antal jordprover för en pollenanalys från de små våtmarkssänkorna i område 1, 1:2 och 2 (prov nr 300090, 6596 och 27193). Huruvida pollenanalyserna skulle bli lyckade eller inte var avhängt bevaringsförhållandena för pollen, vilket inte var känt före undersökningen. Tre prover kom att analyseras för pollen. Analyserna har utförts av Stefan Gustafsson, Oden Kulturinformation (se bilaga 2).

Område 1. Våtmarkslagret
Prov nr 300090 från område 1 insamlades från det vattenavsattlager som framkom under det större fossilt matjordslagret i den södra delen av området. Det vattenavsatta lagret innehöll få fynd och låg i anslutning till den södra megalitgraven.

Område 1:2. Våtmarken
Prov nr 6596 från område 1:2 är insamlat i en äldre uttorkad våtmark. I våtmarken fanns spår efter rituella nedläggelser i form av bl.a. del av en bränd yxa.

Område 2. Våtmarken
Prov nr 27193 från område 2 är insamlat från en äldre uttorkad, våtmark ett tjugotal meter nordost om den runda träkonstruktionen.

Resultat: Analysen har visat att bevaringsförhållandena för pollen varit dåliga i de våtmarker som finns inom undersökningsområdet. Analysen kan således inte tjäna som ett underlag för en beskrivning av flora och markanvändning i grav- och boplatsområdena, vilket var det egentliga syftet med analyserna.

Växtmakrofossil-, vedartsanalys och ^{14}C

I undersökningsplanen framhölls att det skulle insamlas jordprover som sedan skulle floteras för att få fram organiskt material från viktiga konstruktioner och anläggningar. Bakgrunden till detta var att det i många typer av anläggningar, framför allt på sandjordar, endast finns små mängder träkol och makrofossil, som är chansartat att finna om endast handgrävning och sållning tillämpas. Det bedömdes att det fanns potential för välbevarade makrofossil i de anläggningar som låg i lera/silt, medan merparten av anläggningarna bedömdes ha dåligt bevarat makrofossil. Analyserna skulle användas som underlag för analyser och tolkning av markanvändningen i området och platsens ekonomi och näringsfång samt för att ge ett underlag för radiometriska analyser (^{14}C).

Vedartsanalyserna syftade till att ta fram material med låg egenålder inför ^{14}C analys och för att fastställa byggnadsmaterial i de träkonstruktioner som påträffats.

Samtliga insamlade jordprover floterades efter undersökningen och 25 prover skickades för växtmakrofossil- och vedartsanalys. Analyserna har utförts av Stefan Gustafsson, Oden Kulturinformation (se bilaga 2).

Undersökningen har visat på ett begränsat daterbart fyndmaterial och det är därför viktigt att kunna datera lämningarna för att kunna studera gravområdets utveckling genom tiden och hur områdena förhåller sig till varandra kronologiskt. De radiometriska analyserna syftar till att datera lämningarna, vilket ger ett underlag för diskussioner kring platsens och lämningarnas datering och nyttjande över tid.

Sammanlagt skickades 13 prover för ^{14}C-analys, varav 11 kunde analyseras och dateras. I undersökningsplanen planerades dessa att fördelas jämnt över de tre områdena. Med tanke på det begränsade fyndmaterialet och de lämningar som framkom i område 2 har en omprioritering gjorts. Inga lämningar från område 3 har ^{14}C daterats. ^{14}C-analysen har genomförts av Göran Possnert, Ångströmlaboratoriet i Uppsala (se bilaga 3).

Våtmarkslagret – område 1

Prov 300090 från område 1 är insamlat från det vattenavsatta lager (AL28022) som framkom under det större fossila matjordslagret (se ovan ”Pollenanalys”). Det vattenavsatta lagret innehöll få fynd, men låg i anslutning till en megalitgrav. En stolpsatt gång lede ned till våtmarken från megalitgraven.

Syftet med analysen är att undersöka huruvida det finns organiska spår som skulle kunna tyda på någon form av rituella/offer aktiviteter i våtmarken.

Resultat: I provet fanns inga subfossila växtrester (oförkolnade), vilket tyder på att det inte har varit optimala bevaringsförhållanden för organiskt material i det här lagret. Det fanns en del mindre kolfragment av vide, björk samt mikroskopiska fragment av hassel. Inget av detta material kom att ^{14}C analyseras.

Södra megalitgraven – område 1

I den södra megalitgraven påträffades ett antal stolphål som kan ha ingått en träkonstruktion. De kan vara äldre eller yngre än megalitgraven. Två jordprover från två av stolphålen floterades och materialet skickades för analys. Syftet var att erhålla material för ^{14}C datering.

Resultat: Prov 300113 (AS29931) innehöll 25 bitar kol av tall samt två bitar kol av obestämd art.

Prov 300112 (AS18828) innehöll kol från hassel som skickades för ^{14}C analys. Analysen gav en datering till 4 110±30 BP (kalibrerad med 2Σ: 2 870 – 2 570 f. Kr).

Gropar i rader – område 1

I den sydvästra delen av område 1 påträffades flera gropar som tillsynes var placerade i rader. I en av dessa gropar (AG9096) insamlades ett kolprov (300002) och ett jordprov (300092). Syftet med att analysera dessa prover var att erhålla material som kunde visa på vilka aktiviteter som ägt rum på platsen samt erhålla material för ^{14}C datering. Proverna insamlades i botten av gropen.

Resultat: Prov 300002 innehöll två bitar kol av tall och i prov 300092 fanns tolv bitar kol av tall.

Prov 300002 skickades för ^{14}C analys. Analysen gav en datering till 7 906±98 BP (kalibrerad med 2Σ: 7 100 – 6 500 f. Kr).

Avgränsning av våtmarken – område 1

I den östra delen av område 1 fanns flera stolphål placerade i halvmånform kring den utdikade våtmarken. Ett kolprov från ett av stolphålen vedartsbestämdes i syfte att erhålla material för en ^{14}C analys.

Resultat: Prov 30018 (AS23345) innehöll två bitar kol av tall. Provet skickades för ^{14}C analys. Analysen gav en datering till 7 319±65 BP (kalibrerad med 2Σ: 6 370 – 6 050 f. Kr).

Stolphålen i stolpcirkeln – område 2

Proverna 300134, 300102, och 300106 från område 2 är insamlade från ett antal anläggningar som tolkats som gropar, där det varit nedgrävt större trästolpar. Dessa stolpgropar är placerade i en rundoval halvcirkel.

Syftet med analysen är att undersöka huruvida det finns spår av organiska spår som skulle kunna tyda på någon form av rituella/offer aktiviteter (funktion). Givetvis är det av intresse om analysen kan ge svar på ekonomi och trämaterial i konstruktionerna. Syftet med analysen är också att ta fram material för ^{14}C datering.

Prov 300134 (A6159), 300102 (A5598) och 300106 (A6575) är från fyllningen till stolpgropar.

Prov 300116 är från fyllningen till stolphålet AS22108 i stolpgropen A6159. Prov 300104 är från fyllningen till stolphålet AS23663 i stolpgrop A6139. Prov 300131 är från fyllningen till stolphålet AS22092 i stolpgrop A6561.

Resultat: Proven från stolpgroparna: Prov 300134 innehöll björk och obestämt kol, prov 300102 innehöll tall och prov 300106 innehöll björk.

Prov 300134 (björk) skickade för ^{14}C analys. Analysen gav en datering till 4 911±33 BP (kalibrerad med 2Σ: 3 770 – 3 640 f. Kr.). Prov 300106 ^{14}C analyserades och gav en datering till 5 534±44 BP (kalibrerad med 2Σ: 4 460 – 4 270 f. Kr.).

Proven från stolphålen i stolpgroparna: I prov 300116 (AS22108) påträffades kol av hassel samt en bit av ek och en bit av björk. Förutom träkol hittades också förkolnad växtmakrofossil:

Naket korn	1
Obestämt korn	1
Fragmenterad säd	2
Hasselnöt (skaldelar)	11

Det nakna kornet skickade för ^{14}C analys. Analysen gav en datering till 4 719±31 BP (kalibrerad med 2Σ: 3 640 – 3 370 f. Kr.).

I prov 300104 (AS23663) fanns bara några små fragment av kol där två kunde bestämmas till hassel, ett till vide och ett till typ rönn. I övrigt hittades en kärna av skalkorn. Skalkornet skickade för ^{14}C analys. Analysen gav en datering till 132±30 BP (kalibrerad med 2Σ: 1 670 – 1 950 e Kr.).

I prov 300131 (AS22092) fanns tre små kolbitar av ek och två av björk. Förutom träkolet hittades en kärna av skalkorn. Skalkornet skickades för ^{14}C analys, men provet löstes upp och kunde inte analyseras.

Stolpgrop 5763 – område 2

Anläggningen 5763 var en oval nedgrävning som kantades av sex stolphål som bildade en närmast rektangulär formation. I botten av anläggningen framkom A12988 som var ett stolphål efter en spetsig påle som slagits ner genom sanden och ned i den underliggande leran.

Syftet med analysen är att undersöka om det finns organiska spår som skulle kunna tyda på någon form av rituella/offer aktiviteter (funktion). Analysen syftade även till att ge svar på trämaterialet i konstruktionen och att ta fram material för ^{14}C datering.

Prov 300125 är ett jordprov och prov 300029 är ett kolprov från fyllningen till en stolpgrop A5763, som ligger utanför den ovala stolpkonstruktionen. Prov 300128 är från fyllningen till stolphålet AS12988 i stolpgrop 5763.

Resultat: I prov 300125 (A5763) fanns 13 bitar av ask. Inga andra förkolnade växtrester påträffades i provet. Prov 300029 (A5763) innehöll ganska mycket kol av främst ask varav några

riktigt stora av kärnved. Förutom kol från ask hittades en bit kol av tall. En del av kolet verkar återupphettat och blandat med kåda eller liknande som bildar små slaggliknande fragment. Prov 300128 (AS12988) innehöll tall, ask, och obestämt kol.

Prov 300125 (ask) skickade för ^{14}C analys. Analysen gav en datering till 4 681±33 BP (kalibrerad med 2Σ: 3 630 – 3 360 f. Kr.).

Prov 300128 (ask) skickade för ^{14}C analys. Analysen gav en datering till 8 636±45 BP (kalibrerad med 2Σ: 7 750 – 7 580 f. Kr.).

Konstruktionen i svackan – område 2

Proverna 300098 och 300121 är insamlade i en konstruktion i en svacka i marken, nedgrävd eller naturlig, där det ackumulerats lager med rikligt förekomst av keramik och flinta. Proverna är insamlade i två olika nivåer av fyllningen det mellersta (lager 2) och bottenlagret (lager 3). Centralt i konstruktionen påträffades en rad av tre stolphål. Jordprov från ett av dessa analyserade (AS23741, prov nr. 300091).

Fyndmaterialet tyder på en datering till tidigneolitikum. Syftet med analysen är att ge svar på om det finns organiskt material som kan ge svar på aktiviteter på platsen (funktion). Syftet med analysen är också att ta fram material för ^{14}C datering.

Resultat: Prov nr. 300091 bestod av ek, björk och obestämd vicker. Prov 300098 (lager 2) innehöll tre fragment av hasselnöt och hassel. I prov 300121 (lager 3) fanns kol av tall, hassel och obestämbara strådelar. Förutom träkolet hittades bitar av dåligt förkolnad bark av tall.

Prov 300091 (vicker) skickades för ^{14}C analys, men provet löstes upp och kunde inte analyseras.

Prov 300098 (hasselnöt) skickade för ^{14}C analys. Analysen gav en datering till 4 761±36 BP (kalibrerad med 2Σ: 3 640 – 3 380 f. Kr.). Prov 300121 ^{14}C analyserades och gav en datering till 8 207±56 BP (kalibrerad med 2Σ: 7 450 – 7 060 f. Kr.).

Källkritisk kommentar kring ^{14}C analyserna

Träkol från tall, som påträffats och ^{14}C daterats vid arkeologiska undersökningar på Kristianstadsslätten, ger oftast en datering till mesolitikum. Det var dock nödvändigt att skicka ett par prover av tall för ^{14}C datering. I samtliga fall gav proverna en datering till mesolitikum. Ett antagande är att träkolet som analyserats troligen härrör från mesolitiska skogsbränder och inte från mänskliga aktiviteter. Avsaknaden av mesolitiskt fyndmaterial från området styrker detta antagande.

Syntes

I avsnittet sammanställs och tolkas resultaten från undersökningen utifrån de frågeställningar som ställts inför den arkeologiska undersökningen. Syntesen delas inledningsvis upp på gravmiljön (område 1 och 2) och på boplatsen (område 3). Denna distinktion är främst gjord av redovisningstekniska skäl, men kan motiveras utifrån det arkeologiska materialet. Område 1 och 2 har ett samband såväl funktionellt som dateringsmässigt och de är båda delar av en komplex gravmiljö. Område 3 är yngre än lämningarna från området 1 och 2, men sambandet mellan denna boplats och gravmiljön är emellertid påtaglig.

Gravmiljön

När matjorden schaktats bort uppenbarades ett stort antal stenar och stenlyft i område 1. Denna blockrika morän dominerade de topografisk högre belägna centrala delarna av området. I den västra delen var spåren efter den utdikade våtmarken framträdande med sin ovala form, tydligt markerad av ett lerigt jordlager. De undersökta megalitgravarna låg längs den västra kanten av sluttning och följde utbredningen av moränen. Megalitgravarna urskilde sig genom koncentrationer av sten och stenlyft och genom sitt formspråk. Handrensning gjordes på flera platser inom undersökningsytan i syfte att påträffa andra möjliga sten- eller träkonstruktioner.

Megalitgravarnas utformning och karaktär var dock inte lätt att fastställa. Den till synes tydligaste av dem alla var den centrala graven med sin distinkt runda kantkedja. Vid efterbearbetningen har det dock framkommit möjligheten att den, liksom de båda andra, även haft en rektangulär kantkedja (se fig. 86). Spår av kammaren i form av kammarstenar, men även stenlagt golv, har påträffats och megalitgravarna har tolkats som dösar. Denna tolkning baseras främst på deras form och karaktär, men styrks indirekt av avsaknaden av fyndmaterial. De undersökningar som har genomförts av dösar och gånggrifter på Kristianstadsslätten har visat att det som regel förkommer ett mer omfattande fyndmaterial vid gånggrifterna (se Edring 2005; Bagge & Kaelas 1952).

Dösar brukar generellt delas in i långdösar och rundösar. Dösarna i Öllsjö är vad som kan benämnas som långdösar. Den centrala megalitgraven hade en rund kantkedja, men troligen även en rektangulär yttre kantkedja. Detta kan vara ett resultat av att konstruktionen har förändrats genom en ombyggnad, men det kan även ha varit en ursprunglig konstruktion. Dösarnas rektangulära kantkedjor är inte placerade i samma riktning.

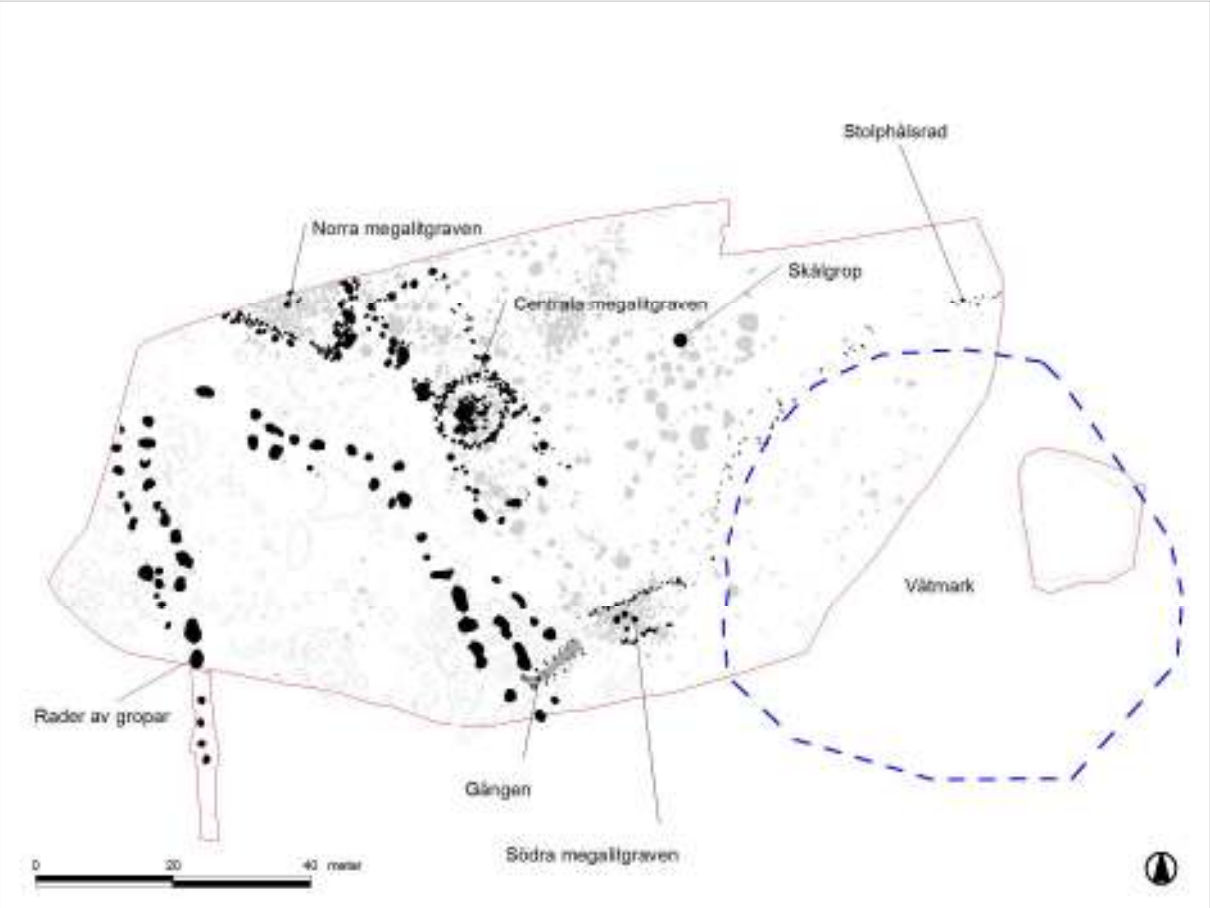
Stolphålsrad
Norra megalitgraven
Skålgrop
Centrala megalitgraven
Våtmark
Rader av gropar
Gången
Södra megalitgraven
0
20
40 meter

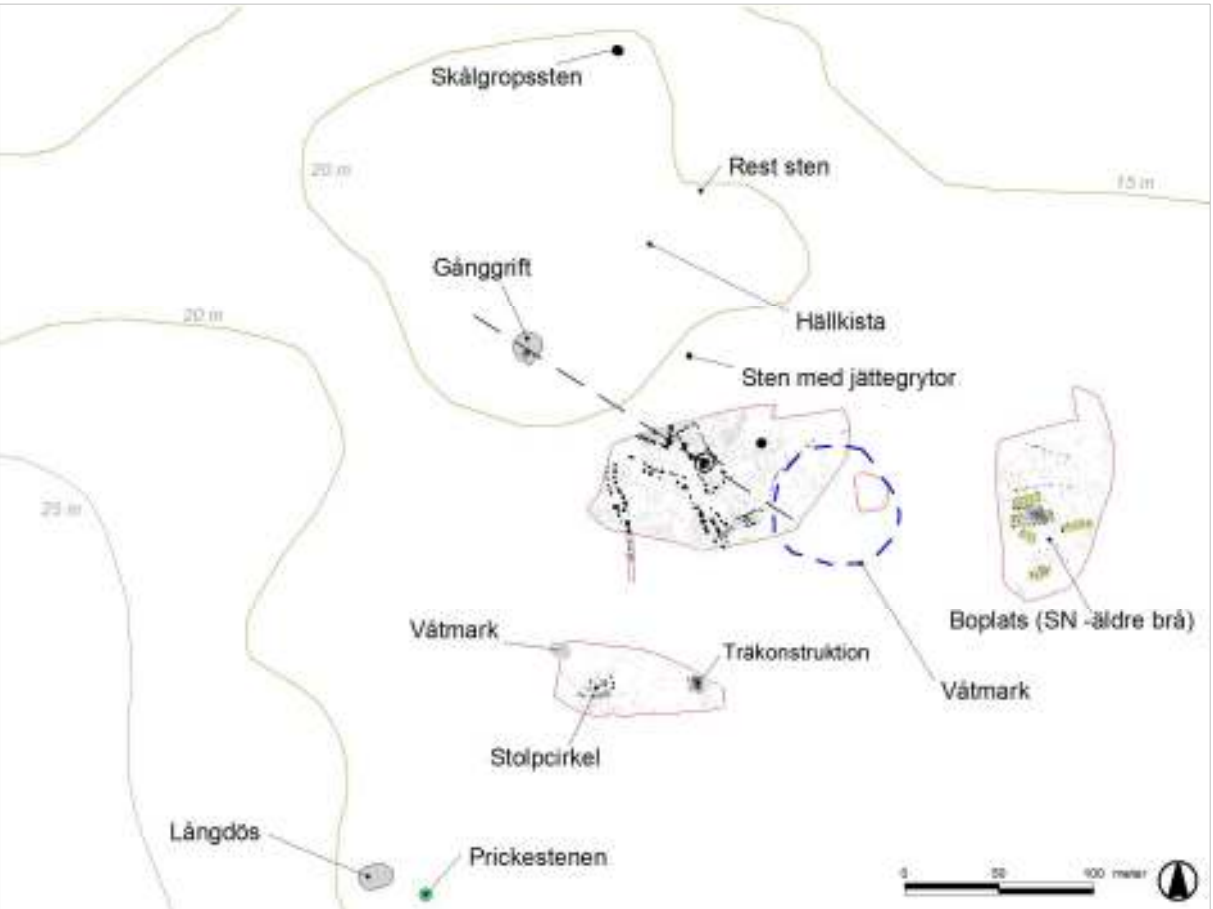
Skålgropssten
Rest sten
20 m
15 m
Gånggrift
Hällkista
20 m
Sten med jättegrytor
25 m
Boplats (SN -äldre brå)
Våtmark
Träkonstruktion
Våtmark
Stolpcirkel
Långdös
Prickestenen
0
50
100 meter

Den centrala gravens rektangulära kantkedja ligger i närmast nordsydligt riktning, den södra i östvästlig och den norra i nordvästlig – sydostlig. Tillsammans med de nu undersökta dösarna finns det i närområdet en långdös (Skepparslöv 8) och en gånggrift (Skepparslöv 10) samt en hällkista (Skepparslöv 11). En iakttagelse är att kammaren för gånggriften och för den nordliga och den centrala dösen är placerad i en rak linje (se fig. 87). Det är troligen ingen slump att man valde att bygga gånggriften i linje med de båda dösarnas gravkammare. Det bör dock i sammanhanget påtalas att den södra dösen och långdösen (Skepparslöv 8) inte sammanfaller med detta mönster. Dessutom finns det med stor sannolikhet fler megalitgravar i området som är dolda under mark.

Megalitgravarna är placerade närmast i en halvcirkel runt Nävlingeåsens sluttning. Området mellan megalitgravarna är mer låglänt och i detta område fanns ett stort antal anläggningar, i form av gropar och stolphål. I området finns även kulturlager, fossilt matjordslager och vattenavsatta lager. Strax nedanför de nu undersökta megalitgravarna finns ett antal parallella rader av gropar. Det som talar för att dessa gropar har ingått i ett system är deras inbördes placering i förhållande till varandra, groparnas utformning och karaktär samt att de närmast avgränsar ett område med lera (se fig. 88). Groparna i den östra raden är grävda i sluttningen direkt nedanför megalitgravarna och det finns en tendens till att groparna följer längs sidorna av den norra och den centrala megalitgravens rektangulära kantkedjor (se fig. 86). Detta talar för att groparna grävts när megalitgravarna redan var uppförda. Groparnas storlek varierade, men de hade en svagt rundade bottenform. Fyndmaterialet var mycket sparsamt och någon ledartefakt påträffades inte. Däremot finns det en ^{14}C datering av träkol från en av groparna som visar på en datering till mesolitikum. Att groparna grävts under mesolitikum förefaller inte som sannolikt (se ovan ”Källkritisk kommentar kring ^{14}C analyserna”).

Fyndmaterialet i groparna ger ingen förklaring till deras funktion. De anläggningar som undersökts i området innanför groparna består av gropar, stolphål och kulturlager. Inga konstruktioner har kunnat påvisas och fyndmaterialet i de undersökta anläggningarna ger inte något nämnvärt som kan bidra till tolkningen kring områdets funktion.

Fig. 86. (Föregående sida överst). Planritning över område 1 med i syntesen beskrivna fornlämningar. Den streckade blå linjen anger våtmarkens ungefärliga utsträckning.

Fig. 87. (Föregående sida nederst). Planritning som visar de undersökta ytorna i förhållande till övriga fornlämningar inom gravmiljön.

Fig. 88. Planritning som visar jordarter och anläggningar i område 1. Notera hur raderna av gropar omgärdar ett område med lera.

Det finns paralleller till dessa gropar på andra undersökta neolitiska lokaler. Vid undersökningen av Döseryggen mellan Trelleborg och Vellinge påträffades ett antal ovala och avlånga gropar som löpte längs med en processionsväg som passerade igenom ett område med flera dösar (Andersson & Wallebom 2011). Även vid undersökningen, av den i neolitiska sammanhang välkända Sarupsanläggningen på Fyn i Danmark, finns det ovala gropar som avgränsar anläggningen (Andersen 1997). Anläggningar av Sarupstyp kan beskrivas som till ytan omfattande strategiskt topografiskt belägna områden, avgränsade av dikessystem, ibland kombinerade med palissader (Madsen 1988; Andersen 1997). Dessa anläggningar dateras generellt till perioden TN II – MNA II (a.a.). Det av gropar inhägnade området i Öllsjö ligger till skillnad från Sarup tämligen låglänt och avgränsar inte något speciellt topografiskt område. Hänvisningen till Sarup visar dock att fenomenet med rader av ovala gropar, ibland även parställda, förekommer i neolitiska kontexter.

En intressant aspekt är att Andersen menar att det finns en koppling mellan Sarupsanläggningen och megalitgravarna i närområdet. Han menar att Sarupsanläggningen kan ha varit en plats där de avlidna blivit medlemmar av de dödas värld (Andersen 1997 s. 309; Thörn 2007 s. 141). Det inhägnade området har varit platsen för hanteringen av de döda innan gravläggning i megalitgravarna. Det av groparna avgränsade området i Öllsjö kan ha haft en liknande funktion som föreslagits för lämningarna från Sarup. Det är kanske även i detta sammanhang som den av stolpar avgränsade gången skall ses. Gången leder från en äldre våtmark till den södra megalitgraven upp genom raden av gropar.

En annan plats med rader av gropar är Stävie i västra Skåne. I Stävie undersöktes ett antal gropar/diken som täckte en sträcka av ca 250 meter (Larsson 1982 s. 66). Dikessystemet har avskärmat ett topografiskt markant näs. Anläggningen har daterats till slutet av MNA V och är yngre än Sarupsanläggningen. Dateringen av anläggningen vid Stävie har emellertid ifrågasatts och ansetts vara samtida med Sarup (Madsen 1988 s. 319).

Senare års forskning och arkeologiska undersökningar har visat att det förekommer flera olika typer av inhägnade platser (Thörn 2007 s. 138 ff.; Svensson 2004 s. 226 ff). Dessa platser med hägnader och palissader förekommer under i princip hela den neolitiska perioden och brukar delas in i olika generationer (a.a.). Tolkningsförslagen för dessa konstruktioner är emellertid många. Inom den Skandinaviska forskningen anses dessa konstruktioner främst ha fungerat som samlingsplatser med inslag av ceremoniella aktiviteter eller som platser där de döda placerats innan de slutligen begravdes (Andersen 1997 s. 309; Svensson 2004 s. 224). Det förekommer såväl boplatsmaterial som material av ceremoniell karaktär på dessa platser (Nielsen 1999 s. 153 ff.; Svensson 2004 s. 226 ff.). Anläggningarna tycks således ha haft en multifunktionell betydelse kopplade till ekonomiska, administrativa, sociala och andliga aspekter inom samhället (Andersson 2003 s. 46).

Ytterligare en avgränsad yta finns i den östra delen av område 1 i Öllsjö. I kanten av våtmark noterades ett antal stolphål placerade i en halvcirkel längs våtmarken (se fig. 86). Kol från ett av stolphålen har dock ^{14}C daterats till 6 370 – 6 050 f. Kr. I våtmarkslagren, innanför stolphålsraden, påträffades delar av en bränd flintyxa, en flintskrapa samt några odekorerade förhistoriska keramikskärvor. Delarna av en bränd flintyxa kan tolkas som tecken på att det förekommit rituella aktiviteter i och i anslutning till våtmarken. Fynd av hela eller delar av yxor och keramik påträffade i våtmarker brukar tolkas som rituella nedläggningar (Karsten 1994; Kock 1998; Berggren 2007). Det faktum att yxan bränts styrker tolkningen att materialet är av rituell karaktär (se Larsson 1989). En hypotes är att stolparna utgjort en avgränsning av våtmarken. Dateringen av träkolet visar dock att det inte finns något belägg för att stolparna varit samtida med fyndmaterialet i våtmarken.

I våtmarkslagret i anslutning till gången och den södra dösen i område 1 framkom inget material som visade på aktiviteter av rituell natur. Däremot påträffades ett par keramikskärvor samt en flintskrapa i våtmarken i område 2. Även i våtmarken i område 1:2 fanns det en flintskarpa.

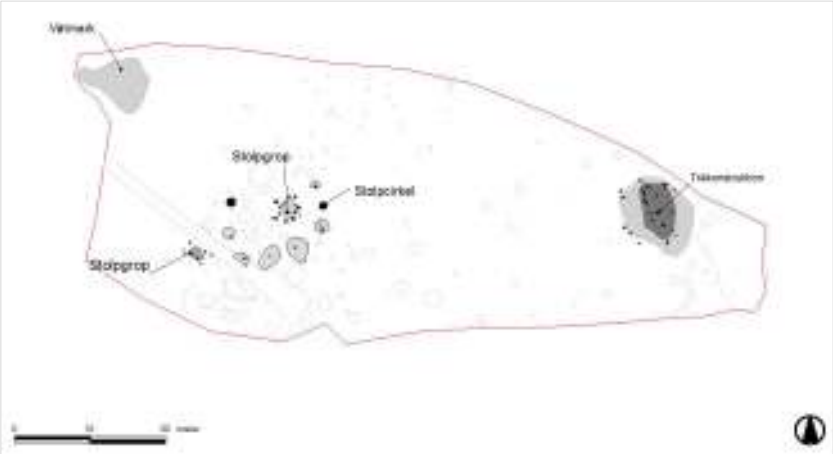

Fig. 89. Planritning över område 2 med i syntesen omnämnda konstruktioner.

Skraporna kan inte dateras typologiskt och det går således inte att fastställa när de har deponerats. Det finns dock exempel på att flintskrapor deponerats i våtmarksmiljöer med klara rituella samband, t.ex. i Hindbygården utanför Malmö (Berggren 2010 s. 276). Det är svårt att dra några långtgående slutsatser av de få fynd som finns från våtmarkerna ifrån Öllsjö, men fragmentet av den brända yxan visar dock att det har förekommit rituella aktiviteter i anslutning till våtmarken.

Ett tiotal meter sydost om våtmarken i område 2 låg den rundovala halvcirkeln av stolpgropar (se fig. 89). Denna nästan 12 diameter stora konstruktion var placerad mellan de undersökta dösarna i område 1 och den tidigare kända långdösen (Skepparslöv 8) (se fig. 83). Stolpgroparna var åtta till antalet och i botten av sex av dem framkom stolphål. De två andra anläggningarna i konstruktionen utgörs av meterstora stolphål. Avståndet mellan stolparna varierade från ca 3 meter till 4,5 meter och stolphålen har ett djup av ca 0,4 – 0,7 meter (inkluderat groparnas djup). Konstruktionen är öppen i den norra delen (se fig. 90), men det kan ha funnits ytterligare en stolpe nedgrävd i den grop som finns i denna del. I den norra del fanns det ett antal mindre stolpar som delvis även följde runt konstruktionen innanför stolpcirkeln (se fig. 91). Huruvida dessa var samtida och har ingått i konstruktionen har inte gått att fastställa.

Det gäller även de båda andra stolpgropar som finns i området. Den ena av dessa påträffades och undersöktes vid förundersökningen och utgjordes av en grop med ett centralt placerat stolphål. Runt gropen fanns ett antal mindre stolpar. Denna konstruktion låg innanför stolpcirkeln (se fig. 89 & 92). Denna andra stolpgropen (A5753) omgärdades av en rektangulär stolpkonstruktion. Huruvida dessa båda konstruktioner ingått som en del av stolpcirkeln eller om de representerar en äldre eller yngre fas har inte gått att fastställa.

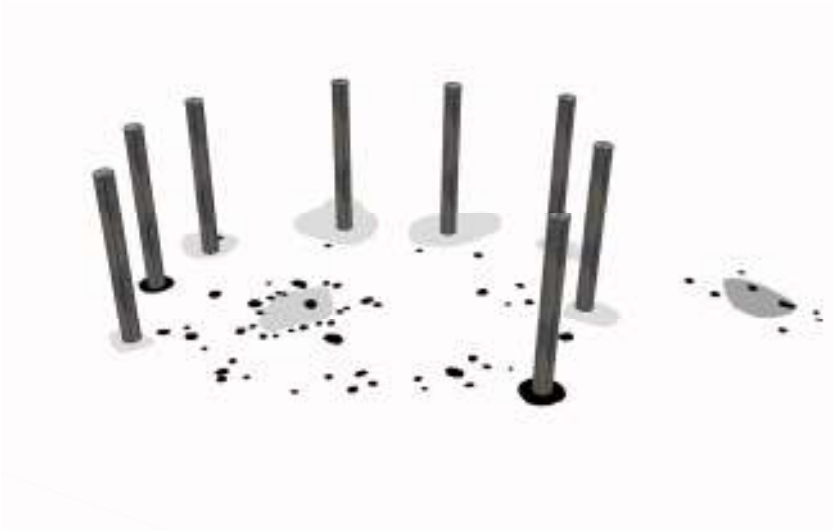

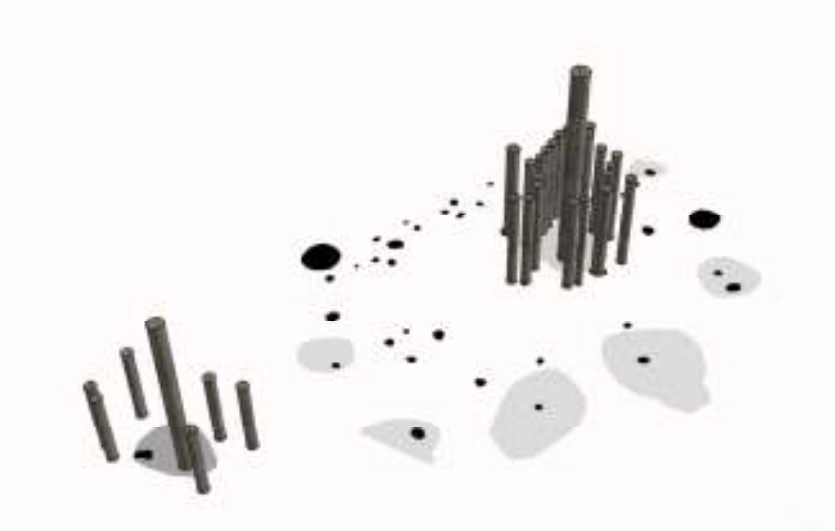

Fig. 90. (Överst). Rekonstruktion av stolpcirkeln.

Fig. 91. Rekonstruktion av stolpcirkeln med de mindre stolpar som följer innanför stolpcirkeln.

Fig. 92. (Nederst). Rekonstruktion av de två stolpkonstruktioner som fanns i anslutning till stolpcirkeln

Däremot visar fyndmaterialet på att båda dessa konstruktioner och anläggningarna i stolpcirkeln är tidigneolitiska. Det styrks även av de ^{14}C dateringar som genomförts på makrofossil och på träkol från fyllningen till stolpgroparna och från stolphålen i stolpcirkeln. Det gjordes fem ^{14}C analyser från stolpcirkeln. I fyllningen till stolpgrop 6159 daterades kol från björk till 3 770 – 3 640 f. Kr (kalibrerat med 2Σ). I botten av stolpgropen framkom ett stolphål (22108) med ett förkolnat naket korn som daterades till 3 640 – 3 370 f. Kr. (kalibrerat med 2Σ). Ytterligare ett stolphål (6575) i stolpcirkeln daterades och gav en datering till 4 460 – 4 270 f. Kr. (kalibrerat med 2Σ). Ett av proven av skalkorn från ett stolphål i stolpcirkeln gav en datering till 1670 – 1950 e. Kr., vilket troligen är ett resultat av att smågnagare medfört modernt material ned i anläggningen.

Den ^{14}C analys som genomfördes på träkol från fyllningen till stolpgropen (5763) med en rektangulär stolpkonstruktion gav en datering till 3 630 – 3 360 f. Kr. (kalibrerat med 2Σ). Däremot gav dateringen av träkol av ask från stolphålet i botten av gropen en datering till 7 750 – 7 580 f. Kr. (kalibrerat med 2Σ). Om man bortser från de prover som gav den yngsta dateringen (modern tid) och den mesolitiska dateringen, så spänner ^{14}C dateringarna över tiden 4 460 – 3 360 f. Kr. Det motsvarar perioden senmesolitikum och tidigneolitikum.

Förekomsten av naket korn och fragmenterad säd i ett stolphål tillhörande stolpcirkeln, tyder på att det hanterats livsmedel i området kring stolpcirkeln. Förutom sädesslag påträffades förkolnade rester av hasselnöt. Sädeskorn kan vara ett resultat av aktiviteter i samband med en bosättning, men det är inte särskilt troligt med tanke på den kontext i vilken de återfunnits i. De bör snarare ses som spår efter aktiviteter i anslutning till stolpcirkeln; möjligen är de spår efter en rituell hantering. Fynd av förkolnades sädesslag från neolitiska lokaler har tolkats som tecken på rituella aktiviteter (se t.ex. Thörn 2007 s. 90).

Vedartsanalysen av träkol från stolphålen i stolpcirkeln visar på att det förekommer träkol från ek, hassel, björk, vide och rönn. Inga av stolphålen i stolpcirkeln uppvisar dock tecken på att ha brunnit på plats och det är därför svårt att knyta något av dessa till själva stolpen.

Keramikmaterialet från anläggningarna i stolpcirkeln utgörs främst av odekorerade skärvor, men det finns även skärvor med snördekor och rörbensintryck. De dekorerade skärvorna utgörs nästan uteslutande av mynningsskärvor från utåtsvängda kärl tillhörande trattbägare. De två stolpgropar där det påträffats den högsta andelen keramik ligger i den sydöstra delen av konstruktionen (A6139 & A6159). Dessa båda stolpgropar innehöll även

den mest varierande sammansättningen när det gäller fynd och makrofossil (naket korn, fragmenterad säd och hasselnöt). De båda anläggningarna skiljde sig även från de övriga när det gällde flintmaterialet (se ”Analys av sten- och flintmaterial”).

Stolpcirkeln kan tolkas som en sk. ”Timbre Circle”, vilka förekommer på kontinenten bl.a. i norra Tyskland och i Holland (se Gibson 2005), men de är framförallt kända från de Brittiska öarna (se Thomas 1999 s. 54 ff.; Bradley 1998 s. 104 ff. & 2005 s. 10 f.). På de brittiska öarna har de dokumenterats både i samband med megalitgravar och inom inhägnade platser (a.a.). Neolitiska stolpkonstruktioner, där stolpar varit placerade i cirkelformationer, är även kända från nordöstra Skåne och från Bornholm (Edring 2005; Nielsen 1999). Det har påträffats stolpcirklar på de tre lokalerna Vasagård, Risbebjerg och Grødbygård på Bornholm (Nielsen 1999; Thörn 2007). De två stolpcirklarna från Hunneberget utanför Fjälkinge i nordöstra Skåne har, liksom de från Bornholm, kopplats till aktiviteter under sen MNA (Edring 2005). Stolpcirkeln från Öllsjö har däremot, utifrån fyndmaterial och ^{14}C dateringar, daterats till tidigneolitikum. Möjligen kan vi, liksom med de tidigare nämnda inhägnade platserna, tala om olika generationer; där vi ser en utveckling från större öppna halvcirklar till mindre mer regelbundna och kompletta stolpcirklar.

En intressant iakttagelse är att en Sarupsanläggning påträffats drygt 80 meter från stolpcirklarna i Vasagård på Bornholm (se Thörn 2007 s. 101). I Öllsjö finns det en av gropar inhägnad plats, flera megalitgravar och en stolpcirkel. Stolpcirkeln i Öllsjö är en del av gravmiljön. Konstruktionens datering, utformning och geografiska läge mellan megalitgravarna styrker detta samband. Fyndmaterialet i fyllningen till stolpgroparna och stolphålen skiljer sig inte från ett boplatsmaterial. Däremot finns det material som även förekommer i mer regelrätta rituella kontexter såsom slipade flintfragment, bränd flinta och förkolnade sädeskorn.

De båda andra stolpgroparna med omgivande stolphål skall möjligen tolkas som trämonument från en annan fas. ^{14}C dateringen från den intilliggande stolpgropen 5763 tyder dock på att åtminstone denna kan vara samtida med stolpcirkeln.

Ett 30-tal meter öster om stolpcirkeln fanns en konstruktion som tolkats som en nedgrävd stolpburen byggnad (se fig. 89 & 93). Stolpkonstruktionen påminner formmässigt om hus av sk. ”Mossbytyp”, men den stora skillnaden är att byggnaden i Öllsjö har varit nedgrävd och att den är av mindre storlek.

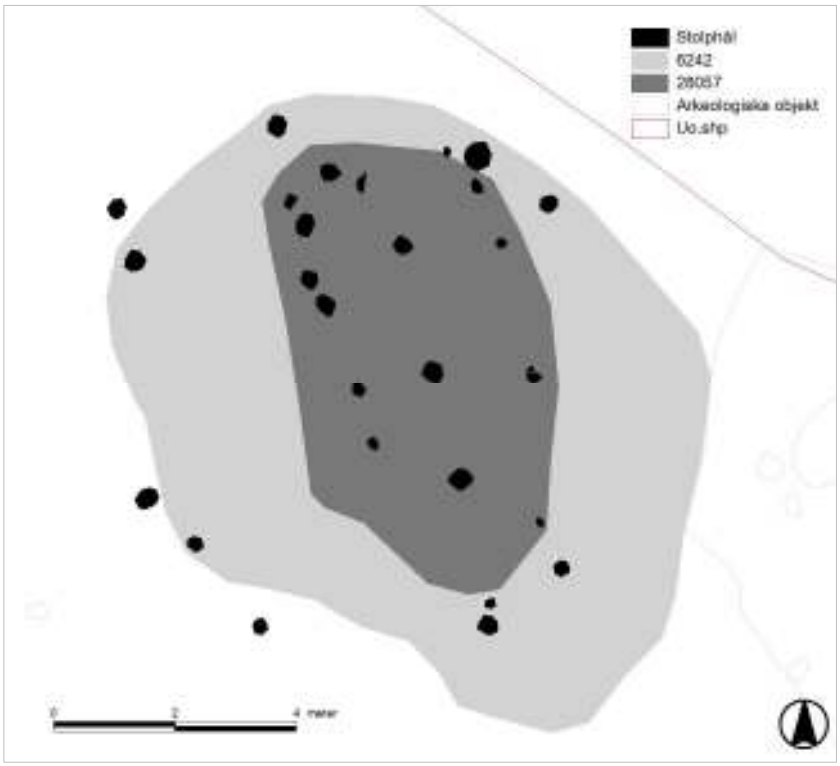

Fig. 93. Planritning över den stolpburna konstruktionen i svacka.

Byggnaden i Öllsjö kan dessutom ha varit omgärdad av stolpar placerade runt den centrala stolpburna konstruktionen. I de tre lager som ackumulerats i den nedgrävda anläggningen påträffades ett för undersökningen rikt fyndmaterial. Bland keramiken i lagren finns bl.a. snördekorerade skärvor som typologiskt kan dateras till tidigneolitikum.

Det undre av dessa lager är troligen ett aktivitetslager (lager 3), medan de två översta troligen är fyllningar (lager 1 och 2). De två översta lagren kan ha genererats i nedgrävningen efter det att konstruktionens ursprungliga användningsområde har upphört. Det betyder att nedgrävningen kan ha använts för att deponera avfallsmaterial från en närliggande bebyggelse eller från de aktiviteter som ägt rum på och i anslutning till konstruktionen och inom gravmiljön. Några skillnader i fyndmaterialet mellan de olika lagren har dock inte konstaterats. Det kan även ha hamnat material från den senneolitiska bebyggelsen från område 3. Det tyder fyndet av delen till en ythuggen dolk. De ^{14}C analyser av träkol från de två understa lagren har visat på en datering till dels 3 640 – 3 380 f. Kr. (lager 2), dels 7 450 – 7 060 f. Kr. (lager 3). Samstämmigheten mellan den snördekorerade keramiken och ^{14}C dateringen från lager 2 antyder att konstruktionen åtminstone återfyllts med material under tidigneolitikum.

Ett kolprov från ett av de takbärande stolphålen skickades för ^{14}C analys, men provet löstes upp och kunde inte analyseras.

Förutom frågetecknen kring stolpbyggnadens datering kvarstår dock frågan vad den kan ha haft för ursprunglig funktion. Avståndet till stolpcirkeln och det faktum att den ligger i anslutning till megalitgravarna gör att den kan ha varit en del av gravmiljön. Fyndmaterialet i anläggningen skiljer sig dock inte från ett boplatsmaterial. Av det osteologiska materialet har endast några få fragment kunnat artbestämmas och dessa härrör från köttdjur och skulle kunna utgöra rester efter måltider. Aktiviteter i anslutning till gravmiljön bör samlat ett antal människor som under kortare eller längre perioder visats i området. Att den nedgrävda konstruktionen skulle vara ett tillfälligt boende för dessa människor är tänkbart, men den skulle även kunna ha spelat en mer aktiv roll i de ritualer som vi kan anta ha ägt rum i samband med begravningar, åminneshögtider eller dylikt.

Husliknande konstruktioner i rituella kontexter har ofta tolkats som sk. ”kulthus”. Det finns inte någon specifik definition för tidigneolitiska kulthus (Rudebeck 2006 s. 14). Helena Viktor har i sin avhandling ”Med graven som granne” (2002) diskuterat olika användningar och definitioner av termen ”kulthus”. Viktor har koncentrerat sig kring kulthus från bronsålder och gör jämförelser mellan vanliga bostadshus och kulthus. Viktor menar att kulthus är en husliknande konstruktioner som inte använts för boende eller för annan profan funktion. De avviker när det gäller byggnadsmaterial, lokalisering och riktning från bostadshusen och boplatsmaterial saknas. Viktor menar vidare att kulthusen dock har likheter med bostadshusens form och storlek. De förekommer inte på boplatser, utan i anslutning till gravar eller platser med starkt rituell karaktär (Viktor 2002; Rudebeck 2006). Elisabeth Rudebeck har gjort jämförelser mellan tidigneolitiska hus och långhögar i syfte att utröna om de senare uppfyller Viktors kriterier för kulthus. Rudebeck konstaterar att de tidigneolitiska långhusens orientering är i huvudsak densamma som långhögarnas dvs. östvästlig riktning (Rudebeck 2006). De tidigneolitiska husens orientering varierar dock och det är först under den senneolitiska perioden som de får en mer fixerad öst/västlig orientering (Björhem & Magnusson Staaf 2006 s. 135). Rudebecks jämförelse mellan de tidigneolitiska husen och långhögarna visar på svårigheten, men framförallt på möjligheterna att genom analogier öka förståelsen kring olika arkeologisk fenomen.

Den nedgrävda konstruktionen i Öllsjö uppfyller flera av kriterierna för Viktors kulthusdefinition. Det är en husliknande konstruktion, byggnadsmaterialet med trästolpar gäller för såväl de tidigneolitiska husen som för konstruktionen i Öllsjö. Skillnaden är dock att konstruktionen i Öllsjö varit nedsänkt i marken. Kon-

struktion i Öllsjö påminner om de tidigneolitiska husens form, däremot avviker konstruktionen i Öllsjö något i storlek. Viktors kriterie att det bör saknas boplatsmaterial är något problematiskt att besvara i fallet Öllsjö. Fyndmaterialet i fyllningen till anläggningen i Öllsjö avviker inte från ett boplatsmaterial. Detta leder till den ofta omdiskuterade ”subjektiva bedömning” som vi arkeologer gör kring hur boplatsmaterial skiljer sig från material av rituell karaktär (se Bradley 2005 s. 116). De rituella aktiviteterna i Öllsjö kan emellertid ha efterlämnat material som även hittas på boplatser, som t.ex. spår efter matberedning och måltidsrester. Viktors sista kriterie gällande placeringen i anslutning till gravar eller platser med starkt rituell karaktär uppfylls i Öllsjö.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att träkonstruktionens regelbundna utformning, fyndmaterialets karaktär och datering, ^{14}C dateringen samt närheten till stolpcirkeln och megalitgravarna gör att konstruktionen troligen har ett samband med aktiviteter i anslutning till gravmiljön.

Boplatsen

Fornlämningarna inom område 3 utgörs av boplatslämningar i form av långhus, hägnader, härdar och gropar. Boplatsen har utifrån fyndmaterial och hustypologi daterats till senneolitikum/äldre bronsålder. Inga av lämningarna har daterats med hjälp av ^{14}C.

Det har påträffats sju långhus inom område 3 (se fig. 94). Samtliga hus var sk. tvåskeppiga konstruktioner. Tvåskeppiga hus förekommer från tidigneolitikum till medeltid, men de flesta dateras till den senneolitiska perioden (jfr. Björhem & Magnusson Staaf 2006 s. 69; Brink 2009 s. 159). Den tvåskeppiga konstruktionen ersätts generellt under äldre bronsålder av den treskeppiga (under period Ia–II) (se Artursson 2005b s. 27). Husen i område 3 kan på dessa grunder placeras inom perioden neolitikum – äldre bronsålder, period II.

Det finns en tendens till att långhusen under SN I oftare har raka långsidor och raka eller lätt rundade gavlar, medan det under SN II blir allt vanligare med rundare gavlar i en ände av huset (Artursson 2005b s. 30 f; Brink 2009 s. 159). Under bronsålderns period I blir den rundade gavelformen allt vanligare och förekommer i husens båda ändar (a.a.). Av husen i område 3 har hus 1, 3 och 5 rundade gavlar i båda ändar medan hus 4 och 6 en tendens till mer raka gavlar. Detta skulle kunna betyda att vi har åtminstone två generationers hus på platsen, där hus 4 och 6 representerar ett äldre tidsskikt.

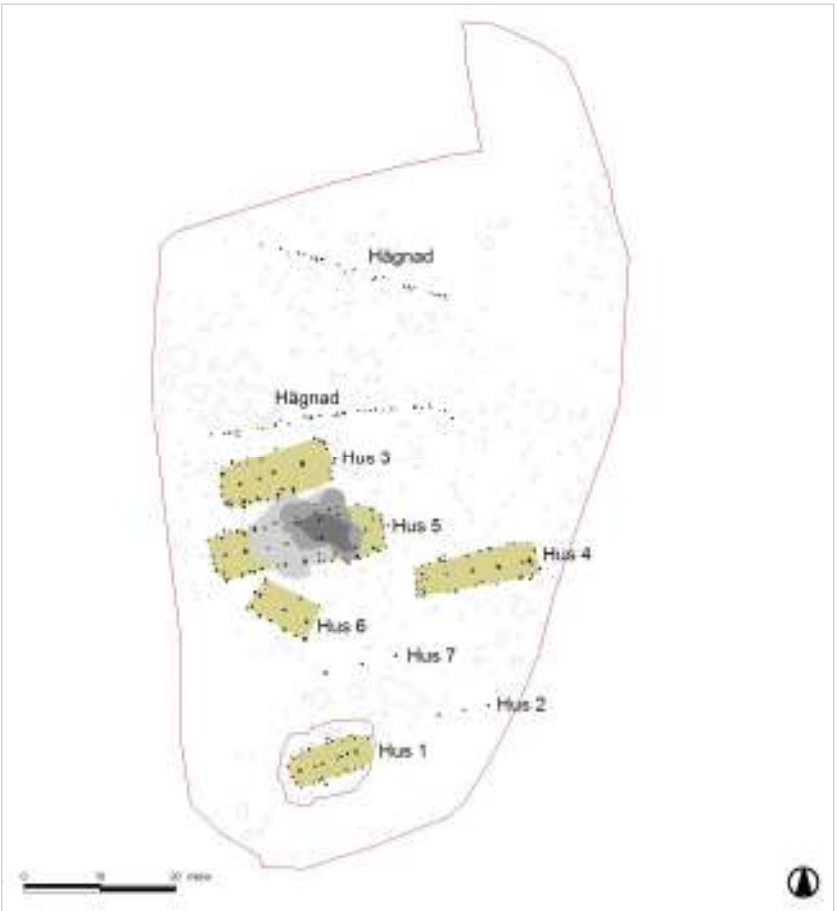

Fig. 94. Planritning över område 3 med husläm-ningar och hägnader.

De tvåskeppiga husens storlek brukar generellt öka under den senare perioden. Husen i område 3 varierar från mindre hus på 40 – 50 m^2 (hus 1 & 6) till större hus på 70 – 140 m^2 (hus 3, 4 & 5).

En iakttagelse som kan göras är att endast hus 6 har en avvikande riktning i förhållande till de övriga. Hus 6 ligger i närmast nordvästlig – sydostlig riktning. Huset är dessutom det minsta med sina 40 m^2. I Malmöområdet har man noterat att de senneolitiska husen fått en mer fixerad öst/västlig orientering, än vad de hade under tidigare perioder (Björhem & Magnusson Staaf 2006 s. 135). Huruvida hus 6 är äldre än senneolitikum kan inte fastställas, eftersom hus 6 aldrig kom att undersökas; det påträffades först vid efterbearbetningen. Huset kan emellertid vara det äldsta av de sju husen.

När det gäller den övrig kronologin för husen är troligen hus 4 det näst äldsta. Denna tolkning baserad på förekomst av raka gavlar. Hus 3 och 5 ligger mycket nära varandra och har med stor sannolikhet inte funnits på platsen samtidigt. Möjligen representerar de ett gårdsläge där huvudbyggnaden vid ombyggnad kommit att flyttas. Baserat på husen storlek bör hus 3 vara något äldre. Möjligen representerar även hus 1 en föregångare till hus 3 och sedermera hus 5.

Fyndmaterialet av en kraftigt S-formad mynningsskärva i fyllningen i bottenlagret till det försänkta golvet samt fyndet av delar av en tryckretuscherad spets i en anläggning som stratigrafiskt överlagrar kulturlagret tyder på att hus 5 kan dateras till perioden senneolitikum – äldre bronsålder.

Det finns få undersökta senneolitiska hus på Kristianstadsslätten. Endast sex stycken var kända från nordöstra Skåne före undersökningen i Öllsjö. Fyra påträffades vid en undersökning i Snårarp, knappt tre kilometer sydväst om Öllsjö 7:1 (Edring 2004). Husen i Snårarp har tolkats som lämningar efter två gårdar. På Hunneberget vid Fjälkinge har det undersöktes två senneolitiska hus (Artursson 2007 s. 66 ff). Långhusen i Öllsjö är troligen resultat av att en ensamgård flyttat runt i området under flera generationer. Möjligen kan det ha funnits två gårdar på platsen samtidigt. Husen i Öllsjö är sk. huvudbyggnader och några spår av mindre ekonomibyggnader har inte kunnat fastställas. På de övriga ovannämnda platserna med huslämningar från perioden finns det en kontinuitet framåt i tiden. På Hunneberget ligger de senneolitiska husen i närheten av en tidigneolitisk boplats och en förmodad dös (se Edring 2005). Denna koppling till megalitgravar finns även i Öllsjö. Vid bosättningen under senneolitikum var gravmiljön med megalitgravar och angränsande våtmarker högst påtagliga element i landskapet. Gravläggningen har fortsatt på Nävlingeåsens sluttningar. Det visar inte minst den hällkista (Skepparslöv 11) som finns nordväst om den undersökta senneolitiska boplatsen i område 3. Vid undersökningen av hällkistan (Skepparslöv 11:1) framkom ett rikt fyndmaterial av bl.a. skifferhänge, bronsfibula (period II), bärnstenspärla samt hjärtformiga pilspetsar (Magnusson 1947). Även begravningar under perioden har ägt rum i gånggriften. Förändringar i gånggriftens konstruktion till en hällkistliknande anläggning noterades vid undersökningarna år 1944 (se Bagge & Kaelas 1952). Begravningar i gånggriften kan även ha fortsatt in i äldre bronsålder, vilket antyds av en bronsskiva daterad till period II (Magnusson 1947 s. 152). Teoretiskt är det möjligt att de gravlagda individerna härstammar från den nu undersökta boplatsen som kan dateras till senneolitikum/äldre bronsålder, period II.

Fig. 95. Fotografi över stenblock och berg i dagen. Nävlingeåsens östra sluttning.

Landskapet

Gravmiljön ligger geografiskt där Nävlingeåsen möter slättlandskapet. Nävlingeåsens sluttningar utmärks av blockrik mark och flera stora stenar är synliga i betesmarkerna kring åsens sidor (se fig. 95). Ett par hundra meter öster om undersökningsområdena finns det berg i dagen och från denna plats kunde man blicka ned över undersökningsytorna. Dagens landskap med villabebyggelse och åkrar är svår att relatera till den miljö i vilken de monumentala gravarna uppfördes. Våtmarker har utdikats och stenröjning har skapat Kristianstadsslättens moderna jordbrukslandskap. Spåren av den stora havsvik som under neolitikum täckte stora delen av slätten är i princip helt borta (se fig. 96).

Den arkeologiska undersökningen av delar av gravmiljön har visat på en komplex struktur med lämningar från tidigneolitikum fram till åtminstone äldre bronsålder. Inom gravmiljön har det funnits minst fyra långdösar, en gånggrift samt en hällkista. I området norr om undersökningsytorna finns sedan tidigare registrerat en rund stensättning med en diameter på 17 m (Skepparslöv 12) samt en rest sten (Skepparslöv 11:2). Stensättningen är delvis undersökt och i den påträffades en pilspets med urnupen bas samt keramik (Oldeberg 1974 s. 103). I undersökningsplanen framhölls att fyndmaterialet från stensättningen snarare tyder på att det är rester efter en gravhög med ett mittröse daterad till senneolitikum/äldre bronsålder. Detta stämmer väl med de övriga fynd som finns inom gravmiljön, men även på den närliggande nu undersökta boplatsen i område 3. Den resta stenen skulle kunna betyda att gravmiljön fortlevt in i äldre järnålder. Spår av äldre järnålder finns i området öster om den aktuella platsen, men även inom område 2. I en av härdarna påträffades delar av ett lerblock daterat till förromersk – äldre romersk järnålder.

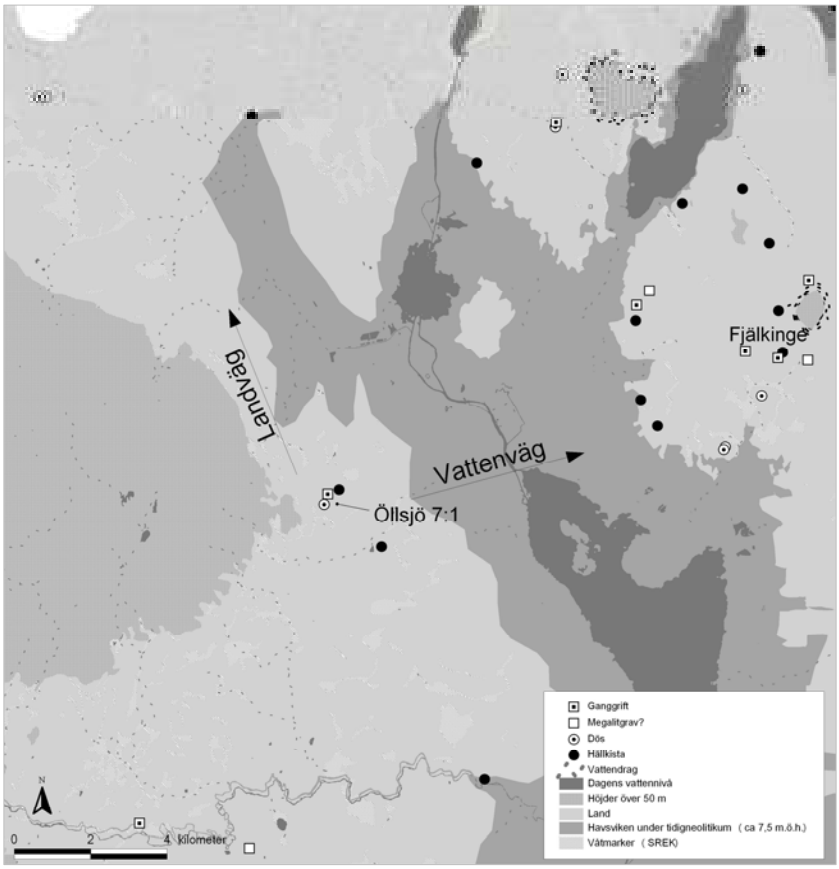

Fig. 96. Karta som visar Öllsjö 7:1 i förhållande till Nävlingeåsen och havsnivån under tidigneolitikum. På kartan är landvägen norrut mot Åraslövdösarna och vattenvägen öster mot Fjälkingeområdet markerade.

De olika lämningarna visar att gravmiljön kom att utvecklas och förändras med tiden. Den tidig- och mellanneolitiska gravmiljön med dösar och en gånggrift är uttryck för sin tid. Förändringar av miljön och av de enskilda monumenten har gjorts under senare perioder, inte minst under senneolitikum/äldre bronsålder. Inga spår av dessa förändringar eller sekundära användning har dock noterats i de nu undersökta megalitgravarna. Den förstörelse som de har genomgått har med stor sannolikhet att gör med mer moderna ingrepp i samband med ett effektiviserat jordbruk under 1800-1900-tal.

Den temporala aspekten på gravfältet är viktig att belysa för att förstå gravmiljöns betydelse under de efterföljande perioderna. Upplevelsen och närvaron av förfädernas sista viloställe kan ha påverkat bosättningsmönstret i närområdet under lång tid. Kunskapen om eventuella kringliggande boplatser, förutom den nu undersökta boplatsen i område 3, är dåligt känd. Området söder om undersökningsytorna är i dag bebyggt med villor och någon arkeologisk undersökning genomfördes aldrig i området.

Fornlämningarna öster om undersökningsområdet kännetecknas främst av lämningar från yngre järnålder och medeltid (se Garvell 2003, Bengtsson 2003, Björk 2004, Svensson 2005, 2006, Kockum 2007). Någon boplats från den tidigneolitiska perioden är inte känd från närområdet. Det finns dock ett antal lösfynd av

spetsnackiga och tunnackiga flintyxor som visar på aktiviteter under tidig- och mellanneoltikum i denna del av Kristianstadsslätten. Flera av yxorna har påträffats i våtmarker och de har tolkats som rituella nedläggningar (Edring 2005).

Under neolitikum löpte en havsvik in över Kristianstadsslätten. Havsviken låg knappt tre kilometer öster om gravmiljön i Öllsjö. Gravmiljö har naturgeografiskt legat placerad i gränsen mellan Nävlingeåsen och havsviken (se fig. 96). Studier av megalitgravarnas placering i landskapet har visat att de ofta ligger invid naturliga färdvägar, t.ex vid vattendrag (Tilley 1994, Parker Pearson m.fl 2007). Ur kommunikationssynpunkt låg platsen bra för en landväg som löpt norrut längs med åsen, och österut vattenvägen över viken mot Fjälkinge. Fjälkingeområdet har pekats ut som en av de största centralbygderna under neolitikum på Kristianstadsslätten med bl.a. flera megalitgravar (se Edring 2005). Söder om Fjälkinge har det undersökts en dös på Hunneberget och två dösar är fortfarande bevarade strax norr om Viby. Följer man landsvägen norrut från Öllsjö finns det två långdösar i Åraslöv ca 1,2 mil norröver. Platsens kommunikativa betydelse kan ha varit avgörande för dess etablering.

På Kristianstadsslätten har även topografiska höjder och urbergsformationer lyfts fram som viktiga för de monumentala gravarnas placering (Edring 2005). Även förekomsten av större stenblock och naturformationer, som bildat sk. naturliga megalitgravar, kan ha varit viktiga i detta sammanhang (a.a.). Den stora mängden naturformationer, Nävlingeåsen och goda kommunikationsleder, både till land och till vatten, gör området i Öllsjö till en speciell miljö. Vid studier av gravmiljön i Öllsjö måste naturmiljön tas med i tolkningen av platsen. De naturliga förutsättningarna med stora stenblock har underlättat uppförandet av gravar bestående av stora stenblock. Det visar inte minst den markfasta stenen i den centrala dösen som nyttjats som en av kammarstenarna. Det finns tecken som talats för stenröjning inom området. Inom gravkonstruktionerna finns det spår efter flera stenlyft. En del av konstruktionernas stenar har tagits bort i samband med det moderna jordbrukets införande, men stenröjning har troligen även skett inom gravarna i samband med deras uppförande. Människans förändring av naturmiljön har inte skett enbart på grund av att det fanns vissa naturgeografiska förutsättningar på platsen. Det fanns dock en medvetenhet och en tanke med hur landskapet formades och var megalitgravarna kom att anläggas. Christopher Tilleys som studerat monumentala gravar på de brittiska öarna menar att naturliga formationer och höjder varit mer monumentala än själva gravmonumenten och de har fungerat närmast som riktmärken för var gravarna var uppförda

(Tilley 1994 s. 99). På Kristianstadsslätten ligger megalitgravarna i sluttningen till åsarna och urbergen. Gravarna i Öllsjö och i Fjälkingeområdet är två tydliga exempel på sambandet mellan höjdformationer och megalitgravar.

Inom gravmiljön i Öllsjö och i närområdet finns det flera stenar med sk. jättegrytor (se fig. 97). Den mest påtagliga är prickestenen med upp mot ett hundratal jättegrytor. Någon studie har inte genomförts av dessa håligheter i stenarna, men det är tänkbart att de av inlandsisen bildade grytorna kan ha förbättrats av mänsklig hand. Människorna som förändrade landskapet genom att flytta tonvis med sten kan även ha hjälpt naturen med att förbättra grytorna. I Öllsjö har människorna förändrat landskapet och medvetet suddat ut gränserna mellan natur och kultur.

Fig. 97. Fotografier över ”Prickestenen” och ett stenblock på Nävlingeåsens sluttning med en jättegryta.

Måluppfyllelse

Inför den arkeologiska undersökningen uppställdes en rad frågor kopplade dels till de enskilda områdena, dels till den samlade kunskap som underökningen kunde ge. De frågor som ställdes upp har besvarats och de har redovisats i avsnitten ovan.

Avsaknaden av fyndmaterial i anslutning till megalitgravarna samt den omfattande röjning av sten som genomförts i området, har gjort det svårt att närmare besvara en del av frågeställningarna. Förutom megalitgravarna har ett stort antal anläggningar undersökts i området. Samtliga uppvisar ett mycket sparsamt fyndmaterial. Avsaknaden av fyndmaterial i och kring megalitgravarna kan betyda att aktiviteter som genererat arkeologiskt fyndmaterial inte ägt rum i anslutning till dessa. De aktiviteter som lämnat arkeologiskt fyndmaterial har varit kopplade till våtmarken och till området med stolpcirkeln och kring träkonstruktionen i svackan. Undersökningen har visat att dessa lämningar inte är spår efter en boplats, utan de skall betraktas som en del av gravmiljön.

Avsaknaden av fyndmaterial gör det även svårt att undersöka hur gravmiljön nyttjats under senare perioder. Den undersökta boplatsen i området 3 samt de fynd som tidigare gjort i områdets gravar tyder dock på att gravmiljön använts under en längre tidsperiod. Boplatsen som undersökts i område 3 utgör den plats i nordöstra Skåne där det framkommit flest huslämningar från senneolitikum/äldre bronsålder. Område 3 var dock lägre prioriterat.

Gravmiljöns kommunikativa roll har varit svår att belägga på så sätt att någon faktisk färdväg inte påträffats. Däremot talar de många megalitgravarna och platsens läge i landskapet för att det varit en viktig knutpunkt i landskapet. Före de arkeologiska undersökningarna i Öllsjö var Fjälkinge det område på Kristian-

stadsslätten med flest megalitgravar. Undersökningen har visat att det finns fler platser, vid topografiska höjder och urberg, där det förekommer flera samlade megalitgravar. Möjligen kan vi precis som för Döseryggen vid Håslöv tala om stora megalitgravfält.

Placeringen av de monumentala gravarna i ett område med fler sk. naturliga megalitgravar samt stenar med jättegrytor, gör att det är en plats där gränserna mellan natur och kultur medvetet har suddats ut. Denna förändring av landskapet är svår att säkert belägga på icke undersökta platser. Den arkeologiska undersökningen i Öllsjö har gjort att vi fått kunskap kring hur människan nyttjande, upplevde och strukturerade landskapet under tidig- och mellanneolitikum.

Vid undersökningen påträffades flera lämningar som inte förutsetts. Bland annat stolpcirkeln, träkonstruktionen i svackan och de dubbla raderna av gropar samt gången från våtmarken mot den södra megalitgraven. Dessa lämningar visar tydligt på den komplexa miljö som kan finnas kring megalitgravar och hur viktigt det är att inte betrakta de som isolerade enskilda monument. En öppen cirkulär konstruktion av stora trästolpar, flera megalitgravar, en gång markerad av dubbla rader med trästolpar samt ett område avgränsat av gropar. Möjligen speglar dessa lämningar av sten, jord och trä, tillsammans med vattnet i våtmarkerna, Nävlingeåsen med sina jättelika flyttblock, centrala teman i en föreställningsvärld kring liv och död för drygt 5000 år sedan?

Referenser

Andersen, N. H. 1997. The Sarup Enclosures. The Funnel Beaker Culture of the Sarup site including two causewayed camps compared to the contemporary settlements in the area and other European enclosures. Sarup vol. 1. Jysk Arkaeologisk Selskab.Moesgaard.

Andersson, M. 2003. Skapa plats i landskapet. Tidig- och mellanneolitiska samhällenutmed två västskånska dalgångar. Acta Archaeologica Lunden-sia. Series in 8°, No42. Almqvist & Wiksell International. Stockholm.

Andersson, M. 2007. (red.). Kustslättensmötesplatser. Regionmuseet Kristianstad/ Landsantikvarien i Skåne & Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Andersson, M. 2007. Neolitiska relationer. Andersson, M. (red.). Kustslättensmötesplatser. Regionmuseet Kristianstad & Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Andersson, M. & Wallebom, B. 2011. Döserygg. Grav- och samlingsplats från början av yngre stenålder. Skåne, Håslöv socken, Håslöv 10:1 och 13:1, Raä 47. Väg E6, Trelleborg – Vellinge Dnr 423-2457-2007 och 423-4455-2007. UV-syd rapport 2010:30. Riksantikvarieämbetet. Lund

Apel, J. 2001. Daggers, Knowledge & Power. The Social Aspects of FlintDagger Technology in Scandinavia 2350–1500 cal BC. Coast to coast-book no. 3. Uppsala, Department of Archaeology and Ancient History.

Artursson, M., Linderoth, T., Nilsson, M-L. & Svensson, M. 2003. Byggnadskultur i södra & mellersta Skandinavien. I det Neolitiska rummet. Svensson, M. (red.). Stockholm, Riksantikvarieämbetets förlag.

Artursson, M. 2005a. Byggnadstradition och bebyggelsestruktur under senneolitikum och bronsålder. Västra Skåne i ett skandinaviskt perspektiv. Supplement till Skånska spår – arkeologi längs Västkustbanan. Lund: Riksantikvarieämbetet, UV Syd.

Artursson, M. 2005b. Byggnadstradition. I Lagerås, P. & Strömberg, B. (red.) Bronsåldersbygd 2300 – 500 f.Kr. Skånska spår – arkeologi längs Västkustbanan. Lund: Riksantikvarieämbetet, UV Syd.

Artursson, M. 2005c. Gårds- och bebyggelsestruktur. I Lagerås, P. & Strömberg, B. (red.) Bronsåldersbygd 2300 – 500 f.Kr. Skånska spår – arkeologi längs Västkustbanan. Lund: Riksantikvarieämbetet, UV Syd.

Artursson, M. 2007. ”Bott har man väl alltid gjort…?!” Artursson, M. (red.). Vägar till Vætland. En bronsåldersbygd i nordöstra Skåne 2300–500 f.Kr. Riksantikvarieämbetet & Regionmuseet Kristianstad. Stockholm.

Artursson, M & Björk, T. 2007. Vætland – Ett vattenrike. Tankar kring en bronsåldersbygd 2300-500 f.Kr. Artursson, M. (red.). Vägar till Vætland. En bronsåldersbygd i nordöstra Skåne 2300–500 f.Kr. Riksantikva-rieämbetet & Regionmuseet Kristianstad. Stockholm.

Artursson, M., Karsten, P. & Strömberg, B. 2005. Aspekter på samhälls-utveckling. Bronsåldersbygd. 2300–500 f.Kr. Lagerås, P. & Strömberg, B. (red.). Stockholm, Riksantikvarieämbetets förlag.

Bagge, A. & Kaelas, L. 1952. Die Funde aus Dolmen und Ganggräbern in Schonen, Sweden. II: Die Härade Gärds, Albo, Järrestad, Ingelstad, Her-restad, Ljunits. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.

Barret, J. C. 1994. Fragments from antiquity: an archaeology of social life in Britain, 2900–1200 BC. Blackwell. Oxford.

Bengtsson, E. 2003. Öllsjö 33:2 och 63:1. Regionmuseet Kristianstad. Rapport 2003:24.

Berggren, Å. 2007. Till och från ett kärr. Den arkeologiska undersökningen av Hindbygården. Malmöfynd nr 17. Malmö Kulturmiljö. Malmö.

Berggren, Å. 2010. Med kärret som källa. Om begreppen offer och ritual inom arkeologin. Vägar till Midgård 13. Falun.

Berglund, B. Sandgren, P. Barnekow, L. Hannon, G. Jiang, H. Skog, G. & Yu, S. 2005. Early history of the Baltic Sea, as reflected in coastal sedi-ments in Blekinge, southeastern Sweden. Quaternary International. Volym 130. Nr1.

Björhem, N. & Säfvestad, U. 1989. Fosie IV. Byggnadstradition och bo-sättningsmönster under senneolitikum. Malmöfynd nr 5. Malmö, Malmö Museer.

Björhem, N. & Magnusson Staf, B. 2006. Långhuslandskapet. En studie av bebyggelse och samhälle från stenålder till järnålder. Malmöfynd 8. Malmö Kulturmiljö. Malmö.

Björk, T. 2004. En järnåldersgård i Öllsjö. Regionmuseet Kristianstad. Rapport 2004:96.

Björk, T. 2007a. Kring förfädernas bopålar. Om bronsålderns och den äldre järnålderns bosättningar i Vætland. Artursson, M. (red.) Vägar till Vætland. En bronsåldersbygd i nordöstra Skåne 2300 – 500 f. Kr. Stock-holm: Riksantikvarieämbetets förlag.

Björk, T. 2008. Gårdarna vid Ringelikors – två brons- och järnåldersbo-sättningar. Arkeologisk förundersökning 2008, RAÄ nr 307 och 309, Kristianstads socken, Kristianstads kommun, Skåne län. Rapport Reg-ionmuseet Kristianstad 2008:86.

Björk, T. & Carlie, A. 2003. Hövdingens gård på Hunneberget. Carlie, A. (red.) Berättelser från Vætland. En arkeologisk resa längs E22 i Skåne. RAÄ UV Syd & Regionmuseet Kristianstad. Lund: Riksantikvarieämbetet UV Syd.

Bradley, R. 1998. The Significance of Monuments. On the shaping of human experience in Neolithic and Bronze Age Europe. London.

Bradley, R. 2000. An Archaeology of Natural Places. London.

Bradley, R. 2002. The Past in Prehistoric Societies. Routledge. London & New York.

Bradley, R. 2005. Ritual and Domestic Life in Prehistoric Europe. London & New York, Routledge.

Brink, K. 2009. Gårdarna på Almhov - senneolitikum och äldre bronsålder kring Hyllie mosse. I (red.) Hadevik, C. & Steineke, M. Tematisk rapportering av Citytunnelprojektet. Rapport över arkeologisk slutundersökning. Rapport nr 48. Malmö Museer, Arkeologienheten. Malmö. Sid. 157-214.

Brink, K. 2009. I palissadernas tid. Om stolphål och skärvor och sociala relationer under yngre mellanneolitikum. Malmöfynd nr 21, Malmö Museer. Malmö.

Brorsson, T. 2009. Trattbägarkeramik vid Viskan – studie av tidigneolitisk offerkeramik från Veddige, Halland. Kontoret för keramiska studier. Rapport 48, 2009. Landskrona.

Burenhult, G. 1973. En långdös vid Hindby mosse, Malmö. Malmöfynd 2. Malmö Museum. Malmö.

Carlie, A. 2004. Forntida byggnadskult. Tradition och regionalitet i södra Skandinavien. Riksantikvarieämbetet. Skrifter No 57. Malmö.

Dehn, T., Hansen, S. I. & Kaul, F. 2000. Klekkendehöj og jordehöj. Restaureringer og undersögelser 1985–90. Stenaldergrave i Danmark bind 2. Nationalmuseet. Skov og Naturstyrelsen.

Ebbesen, K. 2006. The Battle Axe Period – Stridsøksetid. København, Forfatterforlaget Attika.

Edenmo, R., Larsson, M., Nordqvist, B. & Olsson, E. 1997. Gropkeramikerna – fanns de? Materiell kultur och ideologisk förändring. Regionalt och interregionalt. Stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige. Arkeologiska undersökningar, Skrifter nr 23. Larsson, M. & Olsson, E. (red.). Stockholm, Riksantikvarieämbetet.

Edring, A. 1999. Norra Åsum 2:2, Norra Åsums sn, Kristianstads kn, Skåne. Arkeologisk utredning och undersökning. Rapport 1999:25. Regionmuseet i Skåne. Kristianstad.

Edring, A. 2004. Snårarp - en boplats från yngre bronsålder/förromersk järnålder. Arkeologisk undersökning, 2000. Regionmuseet Kristianstad/Landsaantikvarien i Skåne. Rapport 2004:1. Kristianstad.

Edring, A. 2005. Berget i backens skugga. Det sociala landskapet på Kristianstadsslätten under tidig- och mellanneolitikum. University of Lund, Institute of Archaeology. Report Series No. 94. Kristianstad.

Edring, A. 2007. Gånggriften i Odarslöv. Arkeologisk slutundersökning, 2006. Regionmuseet Kristianstad. Rapport 2007:12. Kristianstad.

Edring, A. 2008. Öllsjö 7:1. Arkeologisk utredning. Regionmuseet Kristianstad. Rapport 2008:25.

Edring, A. 2009. Öllsjö 7:1. Arkeologisk förundersökning. Regionmuseet Kristianstad. Rapport 2009:43.

Garvell, M. 2003. En boplats från 1000-talet. Arkeologisk förundersök-ning och undersökning. Regionmuseet Kristianstad. Rapport 2003:16.

Gibson, A. 2005. Stonehenge and timber circles. Tempus.

Gidlöf, K., Hammarstrand Dehman, K. & Johansson, T. 2006. Citytunnelprojektet. Almhov – delområde 1. Rapport över arkeologisk slutundersökning. Rapport nr 39. Malmö Kulturmiljö. Malmö.

Gedda, B. 2003. Hav och land – nivåförändringar i Östersjön. I Carlie, A. (Red.). Berättelser från Vœtland. En arkeologiska resa längs E22 i Skåne. Trelleborg.

Gosden, C. & Lock, G. 1998. Prehistoric histories. The Past in the Past: The Reuse of Ancient Monuments. World Archaeology 30:1. s. 2–12.

Gröhn, A. 2004. Positioning the Bronze Age – in social theory and research context. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°, No.47. Almqvist & Wiksell International. Stockholm.

Gustafsson, A. & Karlsson, H. 2004. Plats på scen. Kring beskrivning och förmedling av fasta fornlämningar i Bohuslän genom tiderna. Riksantikvarieämbetet & Bohusläns museum. Stockholm.

Hadevik, C. 2009. Trattbägarkulturen i Malmöområdet - en sammanställning med fokus på byggnader, gravar och rituella gropar. I (red.) Hadevik, C. & Steineke, M. Tematisk rapportering av Citytunnelprojektet. Rapport över arkeologisk slutundersökning. Rapport nr 48. Malmö Museer, Arkeologien-heten. Malmö. Sid. 13-90.

Högberg, A. 2009. Lithics in the Scandinavian late Bronze Age. Socialtechnical change and persistence. BAR International. Oxford.

Högberg, A. & Olausson, D. 2007. Scandinavian Flint – an Archaeological Perspective. Aarhus University Press. Århus.

Jensen, J. 2002. Danmarks oldtid. Bronzealder 2000 – 500 f.Kr. Köpenhamn: Gyldendals.

Karsten, P. 1994. Att kasta yxan I sjön. En studie över rituell tradition och förändring utifrån skånska neolitiska offerfynd. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°, No. 23. Lund.

Knarrström, B. 2000. Flinta i sydvästra Skåne. En diakron studie av råmaterial, produktion och funktion med fokus på boplatsteknologi och metalltida flintutnyttjande. Almqvist & Wiksell International. Stockholm.

Kristiansen, K. 1991. Chiefdoms, States and Systems of Social Evolution. Earle, T. (red.) Chiefdoms: Power, Economy and Ideology. Cambridge: Cambridge University Press.

Kock, E. 1998. Neolithic Bog Pots from Zealand, Møn, Lolland and Falster. Det konglige nordiske oldskriftselskab. Nordiske Fortidsminder. Serie B. Vol. 16. København.

Kockum, J. 2007. Öllsjö by. Arkeologisk förundersökning. Regionmuseet Kristianstad. Rapport 2007:43.

Lagergren, A. 2007. Den neolitiska keramiken. I: Andersson, M. (red.). Kustslättensmötesplatser. Regionmuseet Kristianstad & Riksantikva-rieämbetet. Stockholm.

Larsson, L. 1982. A Causewayed Enclosure and a Site with Valby Pottery at Stävie, Western Scania. Meddelanden från Lunds Universitets Historisk Museum 1981-1982. New Series Vol. 4. Lund.

Larsson, L. 1989. Brännoffer. En tidigneolitisk fyndplats med brända flintyxor från södre Skåne. I: Larsson, L. & Wyszomirska, B. (red.) Arkeologi och religion. University of Lund, Institute of Archaeology. Report Series No. 34. Lund.

Larsson, L. 1992. Settlement and environment during the Middle Neo-lithic and Late Neolithic. The Archaeology of the Cultural Landscape. Field work and research in a south Swedish rural region. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4°, No. 19. Larsson, Lars, Callmer, Johan & Stjernquist, Berta (red.). Stockholm, Almqvist & Wiksell International.

Larsson, L. (red.) 2002. Monumentala gravformer i det äldsta bondesam-hället. University of Lund. Department of Archaeology and Ancient History. Report Series No. 83. Lund.

Larsson, L. 2004. Landskap och offerritualer – en studie i mikromiljö av ett makrofenomen. Våtmarksdepåer från neolitikum. I Guðmundsson, G (Red.). Current Issues in Nordic Archaeology. Proceedings of the 21 st Conference of Nordic Archaeologists. Reykjavik.

Larsson, M. 1984. Tidigneoltikum i Sydvästskåne. Kronologi och bosätt-ningsmönster. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4º, Nº17. Lund.

Larsson, M. 1995. Förhistoriska och tidigmedeltida hus i södra Sverige. En morfologisk och kronologisk studie. I Kyhlberg, O. Göthberg, H. & Vinberg, A. (Red.). Hus och gård. Artikeldelen. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 14. Stockholm.

Larsson, M. 2006. A Tale of a Strange People. The Pitted Ware Culture in Southern Sweden. Kalmar Studies in Archaeology vol 2. Report Series No. 96. Kalmar, University of Kalmar.

Lilja, H. 2007. Härlövs industriområde – boplatslämningar och grav. Reg-ionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien I Skåne. Rapport 2007:10. Kristianstad

Madsen, T.1988. Causewayed Enclosures in South Scandinavia. I Burgess, C. Topping, P. Mordant, C. & Maddison, M. (Red.). Enclosures and defences in the Neolithic of Western Europe. BAR International Series 4003 (II). Oxford.

Magnusson, M. 1947. Three Late-Neolithic Graves in East Skåne. I: Arbman, H. (red.) Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Mu-seum 1946-1947, IV. Lund.

Malmer. M. 1962. Jungneolithische studien. Acta Archaeologica Lunden-sia. Series in 8º, Nº2. Lund.

Malmer, M. 2002. The Neolithic of South Sweden. TRB, GRK, and STR. The Royal Swedish Academy of Letters, History and Antiquities. Västervik.

Nielsen, P. O. 1998. De ældste langhuse. Fra toskibede til treskibede huse i Norden. Bebyggelsehistorisk tidskrift. Nr. 33. 1997. s. 9–30.

Nielsen, P. O. 1999. Limensgård and Grødbygård. Settlements with house remains from the Early, Middle and Late Neolithic on Bornholm. I Fabech, C & Ringtved, J. (Red.). Settlement and Landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4-7 1998. Jutland Archaeological Society. Århus.

Nordquist, P. 2001. Hierarkiseringsprocesser. Om konstruktionen av social ojämlikhet i Skåne, 5500–1100 f.Kr. Studia Archaeologica Universitatis Umensis 13. Umeå, Arkeologiska institutionen.

Oldeberg, A.1974. Die ältere Metallzeit in Schweden. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.

Ortman, O. 2008. Se dösen och dö sen. Gentagelser av Åke Fredsjö och Västsvenskt Mesolitikum. GOTARC. Series B, Gothenburg Archaeologi-cal Theses 48. Göteborg.

Parker Pearson, M., Cleal, R., Marshall, P., Needham, S., Pollard, J., Richards, C., Ruggles, C., Sheridan, A., Thomas, J., Tilley, C., Welham, K., Chamberlain, A.,Chenery, C., Evans, J., Knüsel, C., Linford, N., Martin, L., Montgomery, J.,Payne, A. & Richards, M. 2007. The age of Stonehenge. Antiquity 81 (2007): 617–639.

Rudebeck, E. 2001. Vägskäl, vägkorsningar och vadställen – liminala platser och arkeologi. Larsson, L. (red.) 2001. Kommunikation i tid och rum. University of Lund. Institutie of Archaeology. Report Series no. 82. Lund. Sid. 93–112.

Rudebeck, E. 2002. Vägen som rituell arena. I: Jennbert, K., Andrén, A. & Raudervere, C (red.), Plats och praxis –studier av nordisk förkristen ritual. Vägar till Midgård 2. Nordic Academic Press. Lund. Sid 167–200.

Rudebeck, E. & Ödman, C. 2000. Kristineberg. En gravplats under 4 500 år. Malmöfynd nr 7. Malmö, Kultur Malmö.

Rudebeck, E. 2006. Kulthus och huskult – aspekter på de tidigneolitiska långhögarna. I: Anglert, M. Artursson, M. & Svanberg, F. (red.). Kulthus & Dödshus. Det ritualiserade rummets teori och praktik. Riksantikvarieämbetets förlag. Lund.

Runcis, J. 2002. Bärnstensbarnen. Bilder, berättelser och betraktelser. Riksantikvarieämbetet. Skrifter No 41. Malmö.

Rundkvist, M. 2010. Domed oblong brooches of Vendel Period Scandinavia. Ørsnes types N & O and similar brooches, including transitional types surviving into the Early Viking Period. I: Hårdh, B. (red.) Från romartida skalpeller till senvikingatida urnesspännen. Nya material från Uppåkra. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°, No. 61. Uppåkra studier 11. Kristianstad.

Sarnäs, P. & Nord Paulsson, J. 2001. Öresundsförbindelsen. Skjutbanorna 1B & Elinelund 2A–B. Rapport över arkeologisk slutundersökning. Rapport nr 9. Malmö, Malmö Kulturmiljö.

Shanks, M. & Tilley, C. 1994. Re-constructing Archaeology. Theory and Practice. Second edition. Somerset.

Skoglund, P. 2005. Vardagens landskap – lokala perspektiv på bronsålderns materiella kultur. Stockholm, Almqvist & Wiksell.

Sjögren, K-G. 2003. ”Mångfalldige uhrminnes grafver…”. Megalitgravar och samhälle i Västsverige. Gotarc Series B. Gothenburg Archaeological Theses No. 27 Coast to Coast-Books No. 9. Göteborgs universitet. In-stitutionen för arkeologi.

Stilborg, O. 2002. Neolitikum. I: Lindahl, A. Olausson, D. & Carlie, A. Keramik i Sydsverige – en handbok för arkeologer. Malmö.

Strömberg, M. 1968. Der Dolmen Trollasten in St. Köpinge, Schonen. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° No7. Lund.

Svensson, C. 2005. Öllsjö 67:1 och 63:1 m.fl. Arkeologisk förundersökning. Regionmuseet Kristianstad. Rapport 2005:111.

Svensson, C. 2006. Öllsjö 67:1. Arkeologisk undersökning. Regionmuseet Kristianstad. Rapport 2007:47.

Svensson, M. 2004. The second neolithic concept. 3000–2300 BC. I: Andersson, M. Karsten, P. Knarrström, B. & Svensson, M. (red.). Stone Age Scania. Significant places dug and read by contract archaeology. Riksantikvarieämbetets förlag. Skrifter No. 52.

Thomas, J. 1999. Understanding the neolithic. A revised second edition of Rethinking the Neolithic. London.

Thörn, R. 2007. Det ideologiska landskapet. Öresundsförbindelsen och arkeologin. Malmöfynd mr 12. Malmö Kulturmiljö. Malmö.

Tilley, C. 1994. A Phenomenology of Landscape. Places, Paths and Monuments. Oxford.

v. Rostományi, A. 2007. Stenålderslandskapet. Inte bara jägare och bönder. Öresundsförbindelsen och arkeologin. Malmöfynd nr 11. Malmö Kulturmiljö. Malmö.

Viktor, H. 2002. Med graven som granne. Om bronsålderns kulthus. Aun 30. Uppsala.

Whittle, A. 2003. The Archaeology of People. Dimensions of Neolithic life. London & New York, Routledge.

Opublicerat material

Damm, C. 1991. Continuity and Change. An Analysis of Social and Material Patterns in the Danish Neolithic. Opublicerad PhD avhandling. Cambridge.

Högberg, A. 2009. Undersökningsplan för särskild undersökning av gravar och boplatslämningar inom utbyggnadsområdet Glostorp, Malmö stad, Skåne län. Malmö Museer, Arkeologienheten. Dnr: 2009/518/731.

Administrativa uppgifter

Sydsvensk Arkeologi AB dnr:	107043 (Regionmuseet Kristianstad. K12.20-255-09)
Länsstyrelsen i Skåne dnr:	431-30808-09
Datum för beslut:	2010-02-24
Projektnummer:	107043
Län:	Skåne
Kommun:	Kristianstad
Socken:	Skepparslöv
Fastighet:	Öllsjö 7:1
Läge:	Ekonomiska kartan, blad 3D 2i
Koordinatsystem:	RT90 2,5 gon väst
X koordinat:	6210300
Y koordinat:	1392700
Höjdsystem:	RH70
M ö.h.	15 – 19
Fältarbetstid:	2010-05-10 – 2010-07-07
Antal arbetsdagar:	130
Antal arkeologtimmar:	1040
Antal maskintimmar :	312
Exploateringsyta:	25 200 m^2
Undersökt yta:	15 385 m^2
Projektledare:	Anders Edring
Personal:	Tony Björk, Bertil Helgesson, Anders Högberg (Bitr projektledare), Truls Månsson, Ylva Wickberg
Projektgrupp:	Kristian Brink, Anders Edring, Bertil Helgesson, Anders Högberg & Elisabeth Rudebeck
Underkonsulter:	Göran Possnert – Ångströmlaboratoriet i Uppsala, Stefan Gustafsson – Oden Kulturinformation, Adam Boëthius – Osteologi. Institutionen för Arkeologi och Antikens historia. Lunds Universitet, Nilssons grävmaskiner & Ramirent
Uppdragsgivare:	Kristianstads kommun
Fynd:	Lunds Universitets Historiska Museum nr: 32031
Dokumentationsmaterial:	Förvaras i Regionmuseet Kristianstads arkiv
Kostnader:	1 694 500 kr

Bilaga 1. Osteologisk analys

REPORTS IN OSTEOLOGY 2010:9

Osteologisk analys av benmaterialet från Öllsjö 7:1

– Skepparslövs socken, Kristianstad län, Skåne

Uppdrag Osteologi
Institutionen för Arkeologi och Antikens historia
Lunds Universitet

Adam Boëthius
2010

Uppdrag osteologi
Institutionen för arkeologi
och antikens historia
Lunds universitet
Box 117
221 00 Lund
Telefon 046 – 222 79 42
osteologiuppdrag@ark.lu.se

Reports in osteology 2010:9
Osteologisk analys av benmaterialet från Öllsjö 7:1 – Skepparslövs socken, Kristianstad län, Skåne

http://www.ark.lu.se/forskning/osteologisk-uppdragsforskning/

Författare: Adam Boëthius
Grafisk form: Adam Boëthius
Omslagsbild: Dens axis från får/get. Foto: Adam Boëthius
Uppdragsgivare: Sydsvensk arkeologi AB
© Sydsvensk arkeologi AB & Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet
2010

Inledning

Den osteologiska analysen från Öllsjö 7:1 behandlar neolitiska benmaterial. Benen är funna i samband med utgrävningar av lokalens tre olika kontextområden. Område 1 är ett tidigneolitiskt gravplatsområde, område 2 är ett tidigneolitiskt kultområde samt område 3 är ett senneolitiskt boplatsområde. Materialet är begränsat och har varit svåranalyserat på grund av att det är ytterst fragmenterat.

Material

Sammanlagt består materialet av 714 fragment med en totalvikt på 151,9 g vilket gör att medelvikten per fragment inte är större än 0,2 g. Fragmenten har även mätts för att få en genomsnittlig storlek på benen. Resultaten av mätningarna ger en genomsnittlig fragmentstorlek för de obestämda benen på 12,5 mm och för de bestämda fragmenten ett medelvärde på 16,7 mm. Detta ger en relativt bra bild om hur pass svårbestämt materialet är och det är inte förvånande att enbart 30 fragment eller 4 % av det totala antalet ben gick att bestämma. Sett till viktförhållanden så väger de bestämda benen 15,8 g vilket motsvarar 10,4 % av den totala vikten. Materialet är indelat på 41 olika fyndnummer efter vilka kontexter de är funna i.

Tab. 1. Benmaterialets beskaffenhet.

Antal fragment	Vikt (g)	Medelvikt/ fragment (g)	Andel bestämda fragment	Andel bestämd vikt	Medelstorlek obestämda fragment (mm)	Medelstorlek bestämda fragment (mm)
714	151,9	0,2	4 %	10 %	12,5	16,7

Benen är överlag hårt brända och 93 % av materialet utgörs av brända benfragment. Färgen på de brända fragmenten varierar från grå till helt vit och har för det mesta utsatts för fullständig förbränning vilket innebär att de utsatts för temperaturer över 700°C.

Tab 2. Benmaterialets beskaffenhet fördelat på de tre områdena

Område 1	Antal fragment	Andel brända	Andel bestämda
1	8	38%	0%
2	157	87%	5%
3	536	98%	4%
utan kontext	13	8%	15%

Metod

Materialet har identifierats med hjälp av de osteologiska referenssamlingarna vid Lunds universitets zoologiska museum och avdelningen för historisk osteologi. I de fall som åldersbedömning kunnat göras har de gjorts på epifyssammanväxningen enligt Habermehl (1961) och Silver (1969).

I materialet framkom det också ett benfragment som var möjligt att utföra en könsbedömning på vilket gjordes enligt Vretemarks (1997) kriterier för könsdimorfismen på *fossa musculus* på bäckenbenet för får/get.

De osteometriska måtten är tagna enligt von de Driesch (1976) och kvantifiering har baserats på antal identifierade fragment NISP (number of identified specimens).

Resultat

I benmaterialet kunde 30 fragment identifieras till art och fragment, vilket får ses som en relativt bra utgångspunkt med tanke på fragmenteringsgrad och att de är hårt brända. De arter som finns representerade är får, får/get, nötkreatur samt rådjur.

Tab. 2. Översikt av representerade arter och element

Art	Element	Område	Antal
Nötkreatur	Tand	2	9
Får/Get/Rådjur	Skenben	2	1
Får	Tåben 2	3	2
Får	Mellanhands- /fotsben	3	1
Får/Get	Halskota axis	3	1
Får/Get	Överarmsben	3	1
Får/Get	Mellanhandsben	3	2
Får/Get	Bäcken	3	1
Får/Get	Lårben	3	1
Får/Get	Skenben	3	1
Får/Get	Mellanfotsben	3	2
Får/Get	Tåben 2	3	3
Får/Get	Underkäke	3	1
Rådjur	Horn	3	2
Rådjur	Mellanfotsben	3	2

Nötkreatur är enbart representerat av 9 tandfragment vilket gör att tolkningsmöjligheterna är ytterst begränsade. Nötkreatur är annars ofta den vanligaste fyndkategorin i neolitiska benmaterial. I det här fallet då fragmenteringsgraden är så pass hög är det dock svårt att

identifiera just nöt eftersom dess ben är förhållandevis stora, vilket gör att vid kraftig fragmentering försvinner de identifierbara karaktärerna från benfragmenten. Det är också värt att notera att samtliga nötfragment inte är eldpåverkade till skillnad från majoriteten av materialet. Möjligen skulle detta kunna vara en yngre inblandning eftersom det skiljer sig från hur benen generellt ser ut. Det finns dock andra obrända fragment som inte kunnat bestämmas från samma område så det är omöjligt att säkert avgöra enbart med utgångspunkt i den osteologiska analysen.

Får/get är de bäst representerade arterna i materialet, med tre fragment som kunde bestämmas till får, 13 fragment som kunde bestämmas till antingen får eller get och ett ben som kunde bestämmas till antingen får, get eller rådjur.

En av frågeställningarna som initialt ställdes till materialet var om det fanns mänskliga lämningar i benmaterialet, med tanke på att de tidigneolitiska lämningarna är funna i ett gravområde samt ett tillhörande kultområde. Det osteologiska materialet uppvisade dock inga tecken på mänskliga kvarlevor och man får därmed utgå ifrån att benmaterialet har varit måltidsrester eller lämningar efter rituellt betingade aktiviteter i samband med gravläggningen av avlidna individer.

Områdesanalys

Område 1, tidigneolitiskt gravfält

Benmaterialet från gravfältet består av enbart åtta fragment som samtliga var oidentifierbara. Detta innebär att det inte går att avgöra vad för aktiviteter som skett här baserat på benmaterialet och det går heller inte att se om det rör sig om lämningar efter djur eller människor.

Område 2, tidigneolitiskt kultområde

Benmaterialet från kultområdet består av 157 fragment som till största delen utgjordes av brända ben (87 %). Sammanlagt kunde åtta fragment av dessa bestämmas varav sju fragment kom från en nöttand och ett fragment kom från ett skenben från en får/get/rådjur. Dessvärre går det inte att göra något mer med fragmenten och det går inte att placera in benen i några ålderskategorier. Intressant med kultområdet är att det rör sig om rester från köttdjur vilket gör att man kan sluta sig till att det har rört sig om lämningar efter måltider. I lagret påträffades också ett fossilt ostron samt en snäcka.

Område 3, senneolitiskt boplatsområde

Benmaterialet från boplatsområdet ger mest information även om det också är väldigt begränsat. Totalt består materialet av 536 fragment och 20 av dessa har kunnat bestämmas till art och element. Det rör sig om 13 fragment som kommer från får/get, tre fragment från får samt fyra fragment från rådjur. Den anatomiska fördelningen är för får/get utspridd över stora delar av kroppen vilket illustreras av figur 1 nedan. Rådjur är representerat med två hornfragment samt en del av ett mellanfotsben, vilket innebär att även vilda djur har nyttjats på platsen.

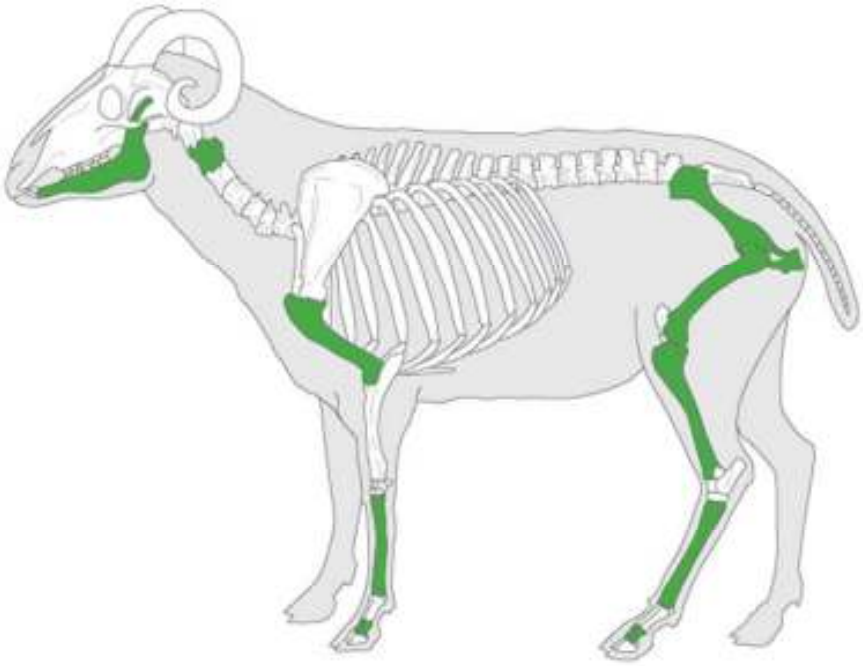

Fig.1. Illustration över de element som finns representerade från får/get

Trots att materialet är så pass begränsat har det ändå varit möjligt att göra några enstaka åldersbestämningar samt en könsbedömning. Åldersbestämningarna baseras på tre andra-falanger med fastvuxen epifys samt ett distalt skenben också med fastvuxen epifys.

Fig. 2. Distal del av ett skenben från får/get med fastvuxen epifys.

Epifyssammanväxningen för falanger sker mellan 6-9 månader och för distala delen av skenbenet vid 15-20 månaders ålder. Detta innebär att av materialet att döma har man inte slaktat ungdjur vid platsen. Det fanns också bevarat en del av ett bäckenben från får/get vilket öppnar upp för möjligheterna att göra en könsbedömning. Då det rör sig om ett litet fragment med enbart en könsindikerande karaktär *(fossa musculus)* bevarad är det svårt att med säkerhet bedöma könet. Den könsindikation som ges av fragmentet tyder dock på att det rör sig om en tacka/get.

Fig. 3. Bäckenbensfragment från får/get med den könsindikerande fossa musculus markerad med en pil

Av materialets karaktär kan man sluta sig till att det rör sig om måltidsrester från boplatsen. På grund av att så pass få ben gått att ålders- och könsbedöma är det svårt att säga något om ekonomin på platsen. De ben som påträffas kommer från vuxna djur och det enda fragment som gått att könsbedöma kommer från vad som sannolikt har tillhört ett hondjur, även om denna könsbedömning är något osäker. Man brukar normalt anse att en utslaktningskurva där djuren slaktas av vid 1,5 års ålder är förknippat med köttproduktion då djuren växt till sig för att uppnå optimal slaktvikt, något som är vanligt i medeltida städer (Vretemark 1997). En senarelagd utslaktning med en majoritet baggar anses ha med ullproduktion att göra, men räknas inte ha någon större signifikans förrän från bronsåldern. En tidig utslaktning med en stor andel ungdjur å andra sidan brukar ofta förknippas med en fokus på mjölkproduktion. Om man vill hårdra resultaten så skulle man kunna tolka in att materialet illustrerar ett förhållningssätt där man höll djuren till stor del för köttets skull, vilket också generellt karaktäriserar utslaktning av får från mellanneolitiska lokaler som Spodsbjerg och Lindängelund, även om man här kan iakt (Nygaard 1985, Boethius 2009). Det är dock en väldigt osäker slutsats att dra med tanke på att så pass få fragment gått att identifiera och man bör vara försiktig med att dra slutsatser om ekonomi och djurhållning på så här små djurbensmaterial.

Diskussion

Materialet är för begränsat för att man ska kunna göra några större tolkningar av det och det går inte att närmre diskutera ekonomi och näringsfång. Det finns dock ett fåtal senneolitiska boplatser med bevarat och analyserat benmaterial, vilket innebär att varje nytt material, om än så litet, kan bidraga med ge mer information om djurhållning och jakt under slutet av neolitikum.

Den stora andelen får/get passar väl in i bilden från andra neolitiska boplatsmaterial från Skåne som tyder på att småboskap blir allt viktigare under senneolitikum. Under tidig- och mellanneolitikum varierar andelen får/get från 4 % upptill som mest 20 %, medan den på senneolitiska boplatser ligger på 30-34 %. Troligen återspeglar denna förändring ett mer öppet landskap med betesmarker som lämpats sig för fårskötsel.

Det kan upplevas som om det är en stor andel rådjur i de senneolitiska boplatskontexterna då de utgör 20 % av den totala mängden bestämda ben. Detta illustrerar dock problemet med så här pass begränsade material då man på andra senneolitiska boplatser, som Elinelund 2A och Hunneberget normalt har en betydligt mycket mindre andel vilda djur på 1-3 % (Sarnäs & Nord Paulsson 2001, Magnell 2007). I små och väldigt fragmenterade material med ett lågt antal identifierade ben krävs det inte många fragment från en art för att dess procentuella andel ska höjas väsentligt. Man kan därför inte tolka in allt för mycket baserat på dessa resultat. Det är också mycket svårt att jämföra de olika kontexterna med varandra eftersom de är så begränsade. De stora skillnaderna ligger i att det påträffas vilda djur i form

av rådjur på område 3 samt att här saknas ben från nötkreatur, men benmaterialet är alldeles för begränsat för att kunna dra några större slutsatser utifrån dessa resultat. Tyvärr är benmaterialet också för begränsat för att möjliggöra jämförelser mellan de tre olika områdena inom undersökningsytan.

Litteraturlista

Boëthius, A. 2009. Lindängelund. En osteologisk analys om offer och gropar. *Reports in osteology* 2009:1. Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet.

Driesch, A. von den. 1976. *Das Vermessen von Tierknochen aus vor- und Frühgeschichtlichen Siedlungen*. München.

Habermehl, K, H. 1961. *Die Alterbestimmung bei Haustieren, Pelztieren und beim Jagdbaren Wild*. Berlin & Hamburg.

Magnell, O. 2007. Djuren och människan. *Kustslättens mötesplatser.* Red. M, Andersson. Riksantikvarieämbetet. Stockholm: 51-86.

Nyegaard, G. 1985 Faunalevn fra yngre stenalder på øarna syd for Fyn. I yngre stenalder på øarna syd for Fyn. Red. J, Skaarup. Rudkøbing.

Sarnäs, P. & Nord Paulsson, J. 2001. *Öresundsförbindelsen. Skjutbanorna 1B & Elinelund 2A-B*. Rapport över slutundersökningen. Malmö Kulturmiljö. Malmö.

Silver, I. A. 1969. The aging of domestic animals. I: *Science in Archaeology*. Red D. Brothwell & E. Higgs. 2nd ed. London.

Vretemark, M., 1997. Från ben till boskap. Kosthåll och djurhushållning med utgångspunkt i medeltida benmaterial från Skara. Skara.

Appendix

Fragmentfördelning uppdelat på materialets olika fyndnummer.

Fyndnummer	Antal fragment	Vikt (g)	Medelvikt/ fragment (g)	Andel bestämda fragment	Andel bestämd vikt
1	1	1	1,0	0%	0%
2	18	4,7	0,3	0%	0%
3	16	3,6	0,2	0%	0%
4	1	0,1	0,1	0%	0%
5	1	0,3	0,3	0%	0%
6	1	0,1	0,1	0%	0%
7	5	1,4	0,3	0%	0%
8	1	0,3	0,3	0%	0%
9	1	0,6	0,6	0%	0%
10	9	2,1	0,2	0%	0%
11	9	2,6	0,3	0%	0%
12	7	1,1	0,2	0%	0%
13	18	2,6	0,1	0%	0%
14	6	1	0,2	0%	0%
15	1	0,1	0,1	0%	0%
16	12	1,9	0,2	0%	0%
17	1	0,1	0,1	0%	0%
18	1	0,1	0,1	0%	0%
19	18	4,8	0,3	0%	0%
20	14	2,9	0,2	0%	0%
21	6	1,2	0,2	17%	50%
22	3	0,9	0,3	0%	0%
23	6	1,8	0,3	0%	0%
24	24	4,1	0,2	29%	56%
25	1	0,8	0,8	0%	0%
26	12	0,3	0,0	0%	0%
27	4	1,2	0,3	0%	0%
28	40	5,4	0,1	0%	0%
29	4	0,4	0,1	0%	0%
30	28	5,3	0,2	4%	15%
31	12	4,9	0,4	17%	51%
32	56	23,3	0,4	13%	30%
33	61	10,6	0,2	3%	10%
34	17	2,8	0,2	0%	0%
35	30	5,9	0,2	0%	0%
36	91	16,9	0,2	4%	10%
37	72	13,9	0,2	7%	14%
38	17	2,7	0,2	0%	0%
39	71	12,1	0,2	1%	5%
40	13	3	0,2	0%	0%
41	5	3	0,6	0%	0%
Totalt	714	151,9	0,2	4%	10%

Förteckning över de bestämda benen

Löpnr	Fyndnr	Område	Art	Element	Sida	Antal	Vikt	Bränd	Färg	Mått	Ålder	Kön
57	24	2	b.tau	D		7	2,3	Nej				
55	31		b.tau	D		2	2,5	Nej				
17	32	3	c.cap	ant		2	0,5	Ja	vit utsida svart insida			
2	37	3	c.cap	mc		2	1	Ja	vit			
40	13	3	fossil hajtand			1		Nej				
39	19	2	fossilt ostron			1		Nej				
8	36	3	o.ari	mp		1	0,7	Ja	gråvit			
3	37	3	o.ari	ph2		1	0,3	Ja	vit		fuc	
6	39	3	o.ari	ph2		1	0,6	Ja	vit	GL=22 Bp=9,1 Bd=7,1	fuc	
43	21	2	o.ari/c.hir /c.cap	ti		1	0,6	Ja	gråvit			
24	30	3	o.ari/c.hir	ti	d	1	0,8	Ja	gråvit		fuc	
18	32	3	o.ari/c.hir	fe	s	1	0,6	Ja	grå			
15	32	3	o.ari/c.hir	cox	s	1	2	Ja	gråvit			F?
13	32	3	o.ari/c.hir	md	s	1	0,3	Ja	vit			
14	32	3	o.ari/c.hir	mc	d	1	0,3	Ja	gråvit			
16	32	3	o.ari/c.hir	mc		1	0,6	Ja	gråvit			
22	33	3	o.ari/c.hir	ax		1	0,7	Ja	vit			
21	33	3	o.ari/c.hir	ph2		1	0,4	Ja	vit		fuc	
11	36	3	o.ari/c.hir	ph2		1	0,1	Ja	vit			
9	36	3	o.ari/c.hir	mt		1	0,2	Ja	vit			
10	36	3	o.ari/c.hir	hu		1	0,7	Ja	vit			
4	37	3	o.ari/c.hir	ph2		1	0,1	Ja	vit			
1	37	3	o.ari/c.hir	mt	s	1	0,5	Ja	vit			

Bilaga 2. Makro & Pollenanalys

Öllsjö 7:1

Skepparslöv socken,

Kristianstad kommun

Skåne

Stefan Gustafsson

2011

ARKEOBOTANISK RAPPORT

Oden Kulturinformation

Inledning

Analysen omfattar 17 floterade prover för växtmakrofossil- och vedartsanalys. Proverna samlades in i samband med en arkeologisk slutundersökning av formlämningarna Skepparslöv 81:1, 316 och 317.

Syftet med analysen är flerfaldigt. Ett är att försöka beskriva flora och markanvändning i grav- och boplatsområdet och om det finns organiska spår som kan tyda på rituella aktiviteter. Ytterligare ett syfte är att se om det går att hitta någon funktionell förklaring till stolpgroparna och vilka trädslag som använts i konstruktionerna. Dessutom ska det undersökas om det finns lämpligt material för ^{14}C-analys.

Resultat

Område 2, stolpgropar

Art/Prov nr	300134	300102	300128
Tall		x	x
Björk	x		
Ask			x
Obestämt kol	x		x

I proverna fanns bara träkol. Samtliga arter kan dateras.

A 12988 Pnr 300003

I provet fanns några kolbitar av tall och ask.

Område 2, konstruktion i svackan

Art/Prov nr	300098	300121	300091
Hasselnöt	3		
Obestämd vicker			1
Ek			x
Björk			x
Tall		x	
Hassel	x	x	
Strådelar		x	
Bark		x	

Både skaldelar av hasselnöt och träkol kan dateras.

Hasselnötter har nyttjats under hela förhistorien, främst som kost men de förekommer även i gravar. Skaldelarna återfinns ofta tillsammans med annat hushållsavfall som keramik, säd, ben etc. Förmodligen är svackan fylld av hushållsavfall från någon närbelägen bosättning. Fynden i anläggningen ger inte någon information om vad anläggningen haft för funktion.

A 6242 Pnr 300121 Bottenlager i konstruktion

I provet fanns kol av tall, hassel och obestämbara strådelar. Förutom träkolet hittades bitar av dåligt förkolnad bark av tall.

A 23345 Pnr 30018 Stolphål

Provet bestod av 2 bitar kol av tall.

A 29931 Pnr 300113 Stolphål i megalit

I provet fanns 25 bitar kol av tall samt 2 bitar kol av obestämd art.

A 9096 Pnr 300002 Pallisadgrop

I provet fanns 2 bitar kol av tall.

A 9096 Pnr 300092 Pallisadgrop

I provet fanns 12 bitar kol av tall.

A 6159/22108 Pnr 300116 Stolphål

I provet fanns kol av hassel samt 1 bit av ek och 1 bit av björk. Förutom träkol hittades också förkolnad växtmakrofossil.

Naket korn	1
Obestämt korn	1
Fragmenterad säd	2
Hasselnöt (skaldelar)	11

Troligen ingår stolpen i någon huskonstruktion där man hanterat mat. Även om materialet är knapphändigt så visar det på odling av naket korn. Det går inte säga något om åkerns skötsel och tillstånd eftersom det saknas ogräs. Det går inte uppskatta materialets ålder men växtmakrofossilfynd som domineras av naket korn hör främst hemma i äldre-/mellersta bronsålder men båden en äldre eller yngre datering är möjlig.

A 5763/13004 Pnr 300125 Stolpgrop utanför cirkel

I provet fanns 13 bitar av ask. Inga andra förkolnade växtrester påträffades i provet.

A 5763/ 12170 Pnr 300029 Stolpgrop utanför cirkel

Ganska mycket kol av främst ask varav några riktigt stora av kärnved. Förutom kol fån ask hittades 1 bit kol av tall. En del av kolet verkar återupphettat och blandat med kåda eller liknande som bildar små slaggliknande fragment.

A 23663 Pnr 300104 Stolphål i stolpgrop

I provet fanns bara några små fragment av kol där 2 kunde bestämmas till hassel, 1 till vide och 1 till typ rönn. I övrigt hittades 1 kärna av skalkorn.

A 22092 Pnr 300131 Stolphål i stolpgrop

I provet fanns 3 små kolbitar av ek och 2 av björk. Förutom träkolet hittades 1 kärna av skalkorn.

A 28022 Pnr 300090 Vattenavsatt lager under kulturlager

I provet fanns inga subfossila växtrester (oförkolnade) vilket tyder på att det inte har varit optimala bevaringsförhållanden för organiskt material i det här lagret. Det fanns en del mindre kolfragment av vide, björk samt mikroskopiska fragment av hassel.

Några slutsatser

En av frågeställningarna var om det gick att göra någon landskapsrekonstruktion utifrån 3 pollenprov. En del av provmaterialet har undersökts på subfossila växtrester (oförkolnade) men resultatet var negativt. Det utesluter inte att det finns pollen bevarade i proverna men dessa analyser är inte klara i skrivande stund utan resultaten kommer i en senare rapport.

En återkommande frågeställning är om den arkeobotaniska analysen kan ge någon indikation på rituella aktiviteter. Svaret är nej. Det finns bland annat säd och hasselnötter i några prover men det är vanskligt att uttala sig om det rör sig om fynd med rituella förtecken. Vanligtvis återfinns förkolnade sädeskorn ibland annat stolphål i förhistoriska hus, golvalger, avfallsgropar, brunnar m.m. och då är det nästan alltid fråga om hushållsavfall. Att skilja mellan den vardaglig användning av säd och insamlade växter från en rituell användning är näst intill omöjlig. När växtmaterial återfinns i gravar kan tolkningsläget vara betydligt mer gynnsamt i det här hänseendet men i stolphål och gropar m.m. är det betydligt svårare. Det finns inga säkra belägg för att man deponerat säd med rituella förtecken i hus eller husliknande konstruktioner (dvs förkolnat material). Gör vi historiska paralleller så ingår säd, lin och många andra växter i handlingar av rituellt slag. Bonden strödde linför runt huset, offrade lite av utsädet m.m. men i samtliga fall rör det sig om färskt frömaterial som inte bevaras till våra dagar. De fynd som återfinns i stolphål och stolpgropar i den här analysen tolkar jag snarare som hushållsavfall. Även om det rör sig om rituella lämningar så behövde säkert människorna ät något och då blev det kanske lite spill kring härden? Vad gäller konstruktionsmaterial i dessa konstruktioner spretar resultatet lite. Stolpgroparna innehåller färre trädslag med klar dominans av ask medan stolphålen innehåller flera trädslag. Antalet prover från stolphål är betydligt större jämfört med de från stolpgropar. Dessutom är stolphålen från lite olika tidsperioder.

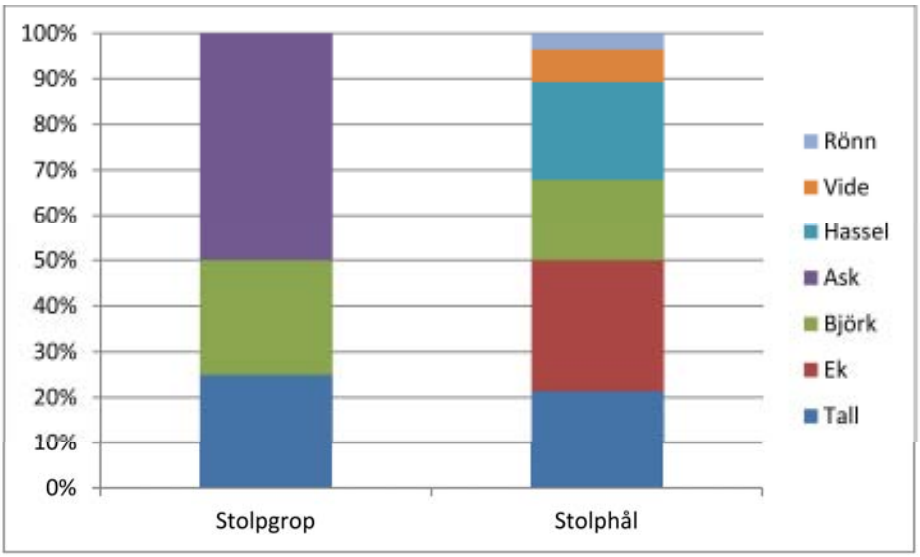

Fig. 1. Fördelning av trädslag i stolpgropar respektive stolphål.

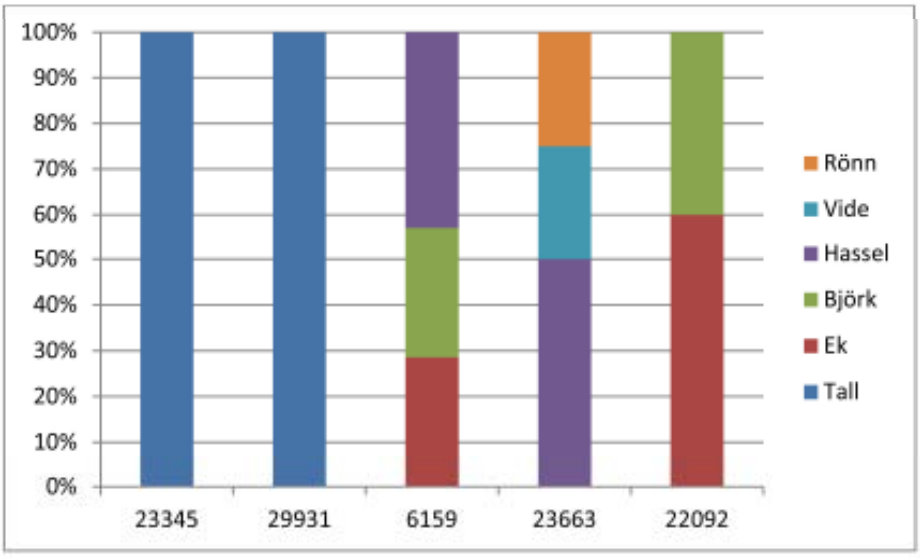

Fig. 2. Fördelning av trädslag i stolphål.

I figur 2 visas de olika trädslagen i respektive stolphål. Antalet analyserade anläggningar är allt för litet för att kunna göra någon vidare bearbetning av det. I de förmodade något äldre stolphålen så förekommer bara tall medan stolphålen till stolpgroparna innehåller ett mer varierat material. Det kan vara så att träkol från någon härd blandats in i proverna eller att konstruktionerna eldhärjats och arterna avspeglar de trädslag som användes i själva bygget. Det kan dessutom vara en kombination av kol från både härd och konstruktion.

Lämpligt material för datering finns från alla anläggningar. I vissa finns lite olika material att välja mellan. Det är en fråga om materialets egenålder och dess funktionella koppling till anläggningen.

Bilaga 3. ^{14}C analys

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Ångströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 20 59

Telefax:
018 – 55 57 36

Hemsida:
http://www.angstrom.uu.se

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

Uppsala 2011-08-29

Sydsvensk Arkeologi AB
Anders Edring
Erlandsrovägen 5
218 45 VINTRIE

Resultat av ^{14}C datering av träkol och makrofossiler från Öllsjö 7:1, Skåne.

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rotträdar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Makrofossilerna har behandlats enligt ovan utom i steg 3 då 0.5 % NaOH användes under 1 timme vid 60°C.

Före acceleratorbestämningen av ^{14}C-innehållet förbränns, det tvättade och intorkade materialet surgjort till pH 4, till CO_2-gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytiskreaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}C$ ‰ VPDB	^{14}C ålder BP
Ua-42084	Anl: 9096 Provnr: 300002	-29,1	7 906 ± 98
Ua-42085	Anl: 23345 Provnr: 300018	-26,2	7 319 ± 65
Ua-42086	Anl: 6242 Provnr: 300098	-25,0	4 761 ± 36
Ua-42087	Anl: 23663 Provnr: 300104	-24,5	132 ± 30
Ua-42088	Anl: 6575 Provnr: 300106	-24,4	5 534 ± 44
Ua-42089	Anl: 18828 Provnr: 300112	-25,5	4 110 ± 30
Ua-42090	Anl: 22108 Provnr: 300116	-26,7	4 719 ± 31
Ua-42091	Anl: 6242 Provnr: 300121	-28,7	8 207 ± 56
Ua-42092	Anl: 5763 Provnr: 300125	-27,2	4 681 ± 33
Ua-42093	Anl: 12988 Provnr: 300128	-25,3	8 636 ± 45
Ua-42094	Anl: 6159 Provnr: 300134	-27,5	4 911 ± 33

Prov *Anl: 23741 Provnr: 300091*och *Anl: 22092 Provnr: 300131* löstes upp under förbehandlingen och kunde ej dateras.

Med vänlig hälsning

Göran Possnert

Göran Possnert/Ingela Sundström

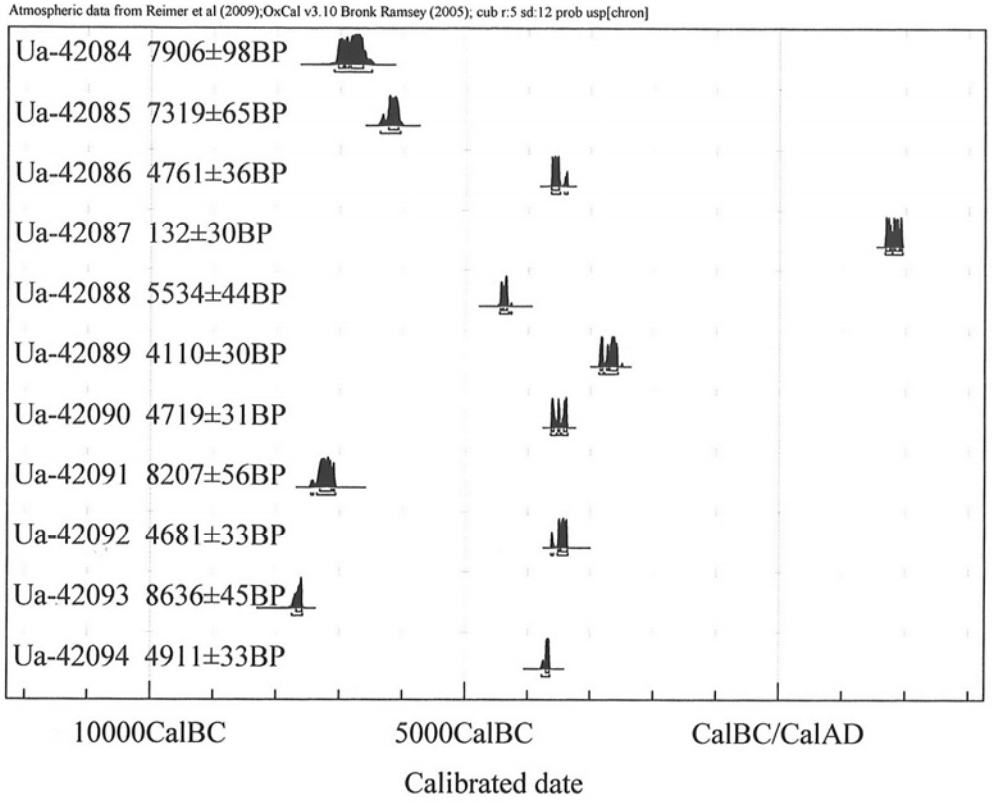
Atmospheric data from Reimer et al (2009);OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005); cub r:5 sd:12 prob usp[chron]
Ua-42084 7906±98BP
Ua-42085 7319±65BP
Ua-42086 4761±36BP
Ua-42087 132±30BP
Ua-42088 5534±44BP
Ua-42089 4110±30BP
Ua-42090 4719±31BP
Ua-42091 8207±56BP
Ua-42092 4681±33BP
Ua-42093 8636±45BP
Ua-42094 4911±33BP
10000CalBC
5000CalBC
CalBC/CalAD
Calibrated date

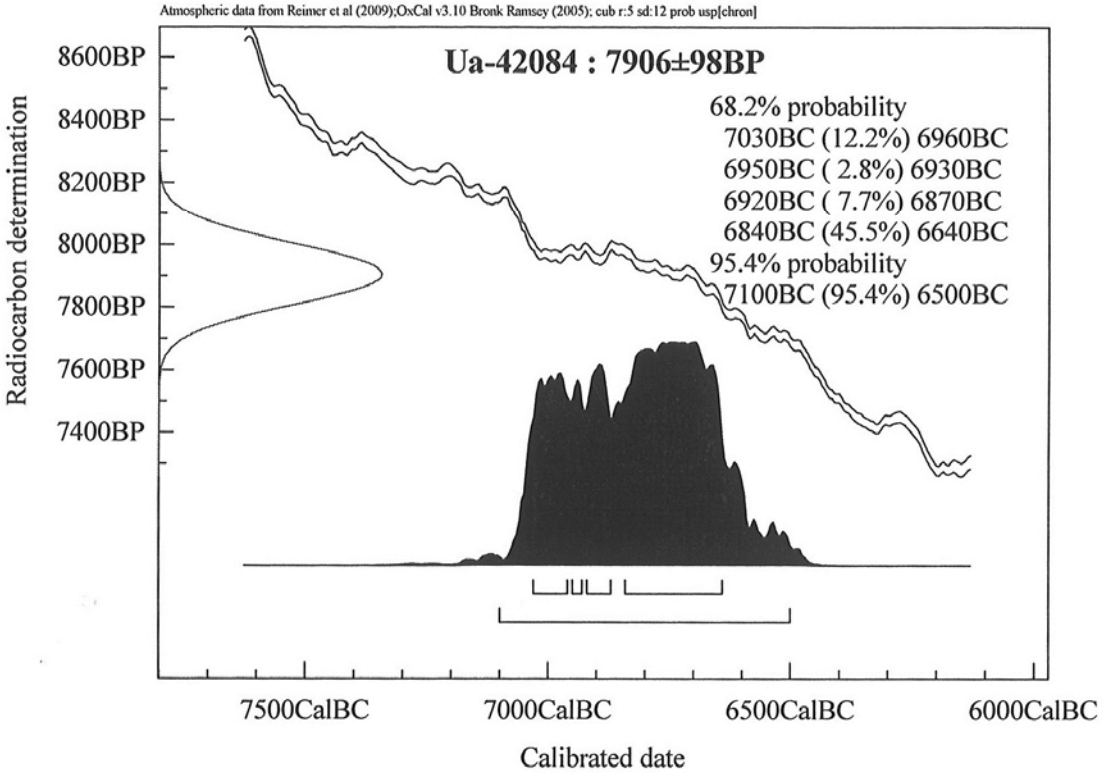
Atmospheric data from Reimer et al (2009);OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005); cub r:5 sd:12 prob usp[chron]
Ua-42084 : 7906±98BP
68.2% probability
7030BC (12.2%) 6960BC
6950BC (2.8%) 6930BC
6920BC (7.7%) 6870BC
6840BC (45.5%) 6640BC
95.4% probability
7100BC (95.4%) 6500BC
Radiocarbon determination
8600BP
8400BP
8200BP
8000BP
7800BP
7600BP
7400BP
7500CalBC
7000CalBC
6500CalBC
6000CalBC
Calibrated date

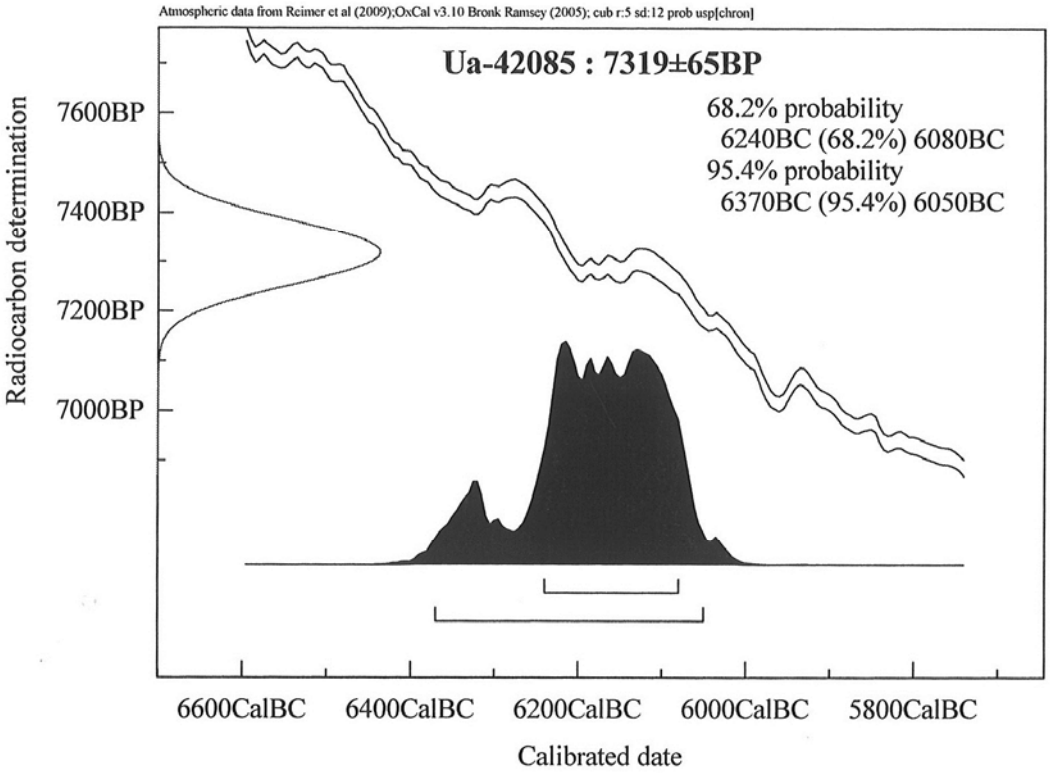
Atmospheric data from Reimer et al (2009);OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005); cub r:5 sd:12 prob usp[chron]
Ua-42085 : 7319±65BP
68.2% probability
6240BC (68.2%) 6080BC
95.4% probability
6370BC (95.4%) 6050BC
Radiocarbon determination
7600BP
7400BP
7200BP
7000BP
6600CalBC
6400CalBC
6200CalBC
6000CalBC
5800CalBC
Calibrated date

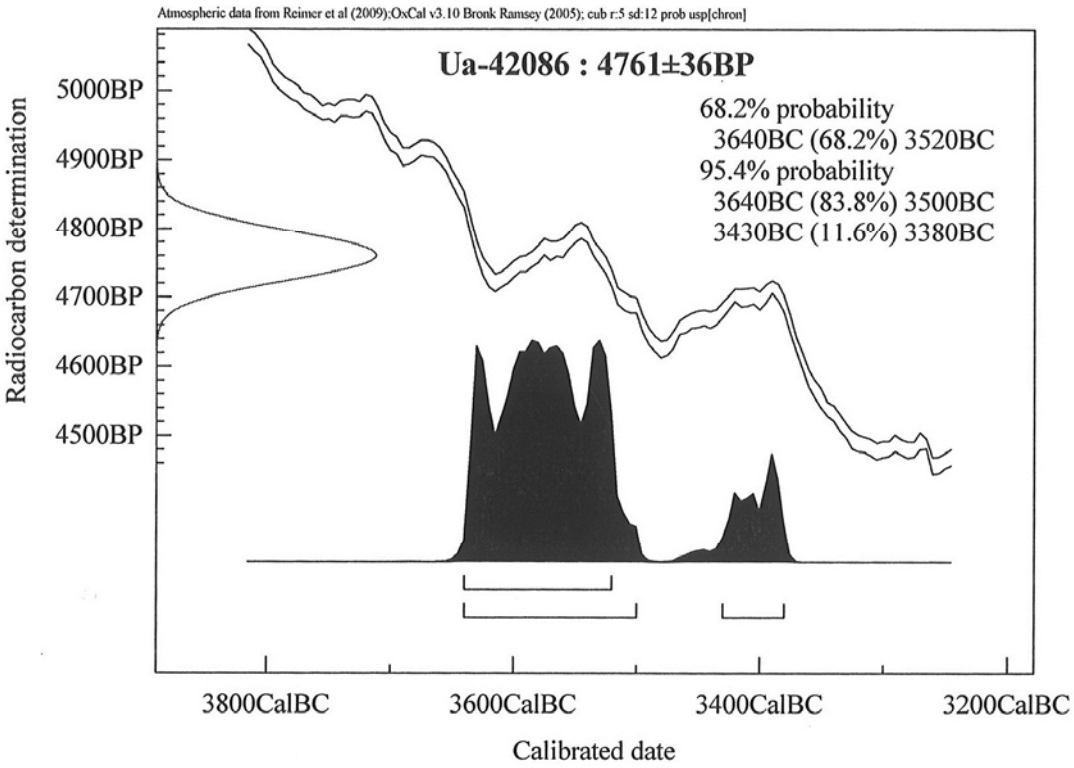
Atmospheric data from Reimer et al (2009);OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005); cub r:5 sd:12 prob usp[chron]
Ua-42086 : 4761±36BP
68.2% probability
3640BC (68.2%) 3520BC
95.4% probability
3640BC (83.8%) 3500BC
3430BC (11.6%) 3380BC
Radiocarbon determination
5000BP
4900BP
4800BP
4700BP
4600BP
4500BP
3800CalBC
3600CalBC
3400CalBC
3200CalBC
Calibrated date

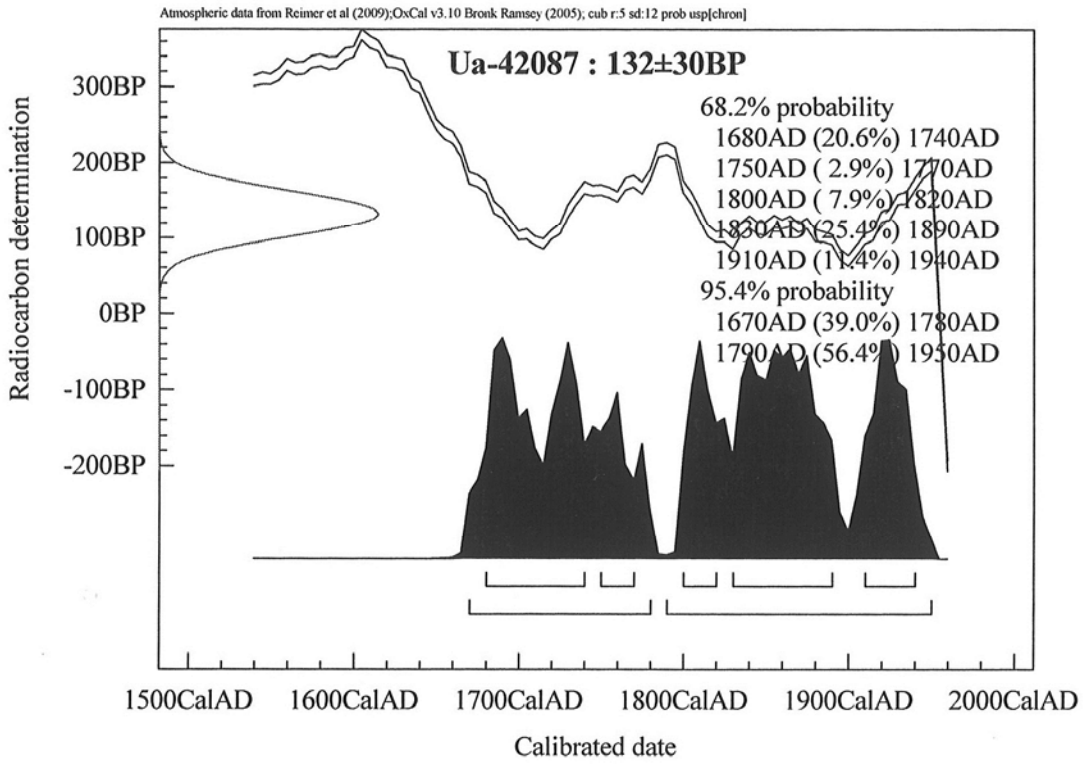
Atmospheric data from Reimer et al (2009);OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005); cub r:5 sd:12 prob usp[chron]
Ua-42087 : 132±30BP
68.2% probability
1680AD (20.6%) 1740AD
1750AD (2.9%) 1770AD
1800AD (7.9%) 1820AD
1830AD (25.4%) 1890AD
1910AD (11.4%) 1940AD
95.4% probability
1670AD (39.0%) 1780AD
1790AD (56.4%) 1950AD
Radiocarbon determination
300BP
200BP
100BP
0BP
-100BP
-200BP
1500CalAD
1600CalAD
1700CalAD
1800CalAD
1900CalAD
2000CalAD
Calibrated date

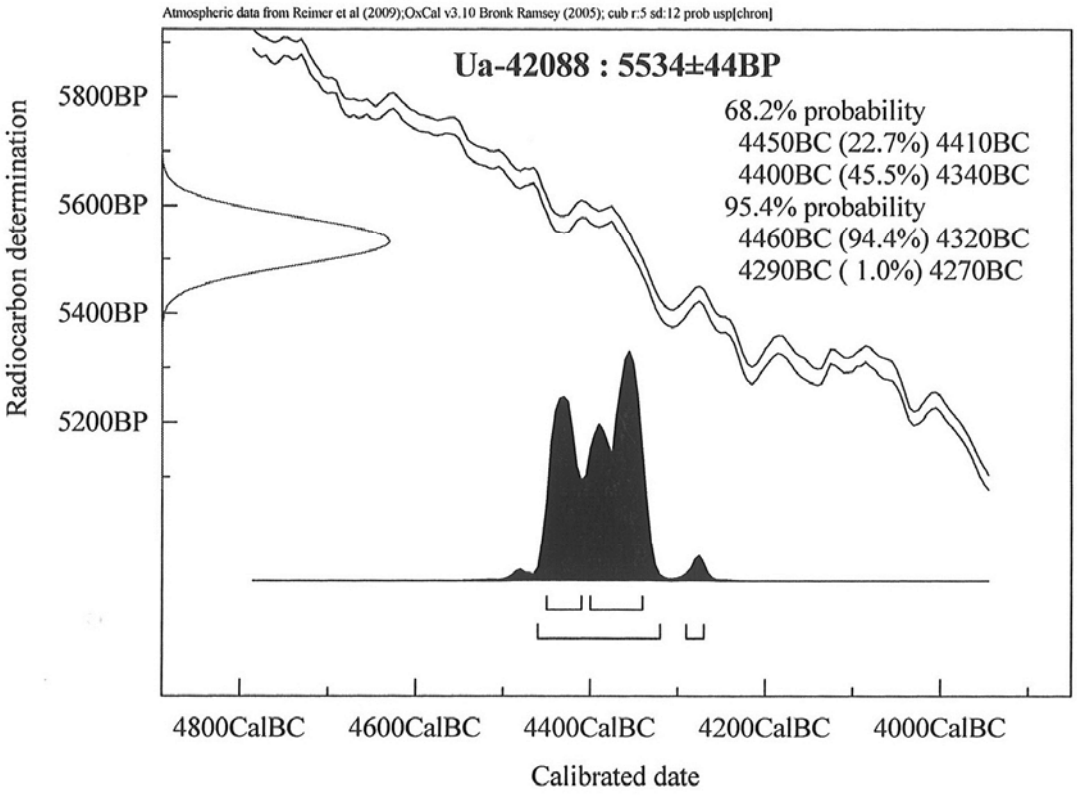
Atmospheric data from Reimer et al (2009);OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005); cub r:5 sd:12 prob usp[chron]
Ua-42088 : 5534±44BP
68.2% probability
4450BC (22.7%) 4410BC
4400BC (45.5%) 4340BC
95.4% probability
4460BC (94.4%) 4320BC
4290BC (1.0%) 4270BC
Radiocarbon determination
5800BP
5600BP
5400BP
5200BP
4800CalBC
4600CalBC
4400CalBC
4200CalBC
4000CalBC
Calibrated date

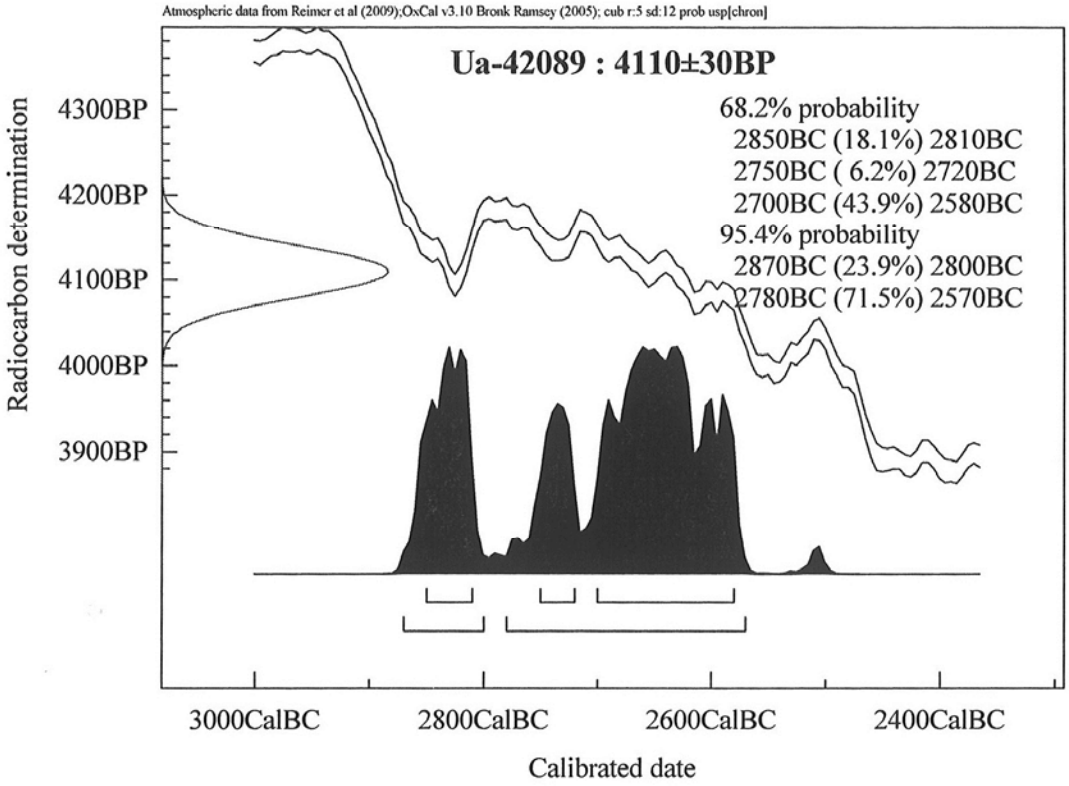
Atmospheric data from Reimer et al (2009);OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005); cub r:5 sd:12 prob usp[chron]
Ua-42089 : 4110±30BP
68.2% probability
2850BC (18.1%) 2810BC
2750BC (6.2%) 2720BC
2700BC (43.9%) 2580BC
95.4% probability
2870BC (23.9%) 2800BC
2780BC (71.5%) 2570BC
Radiocarbon determination
4300BP
4200BP
4100BP
4000BP
3900BP
3000CalBC
2800CalBC
2600CalBC
2400CalBC
Calibrated date

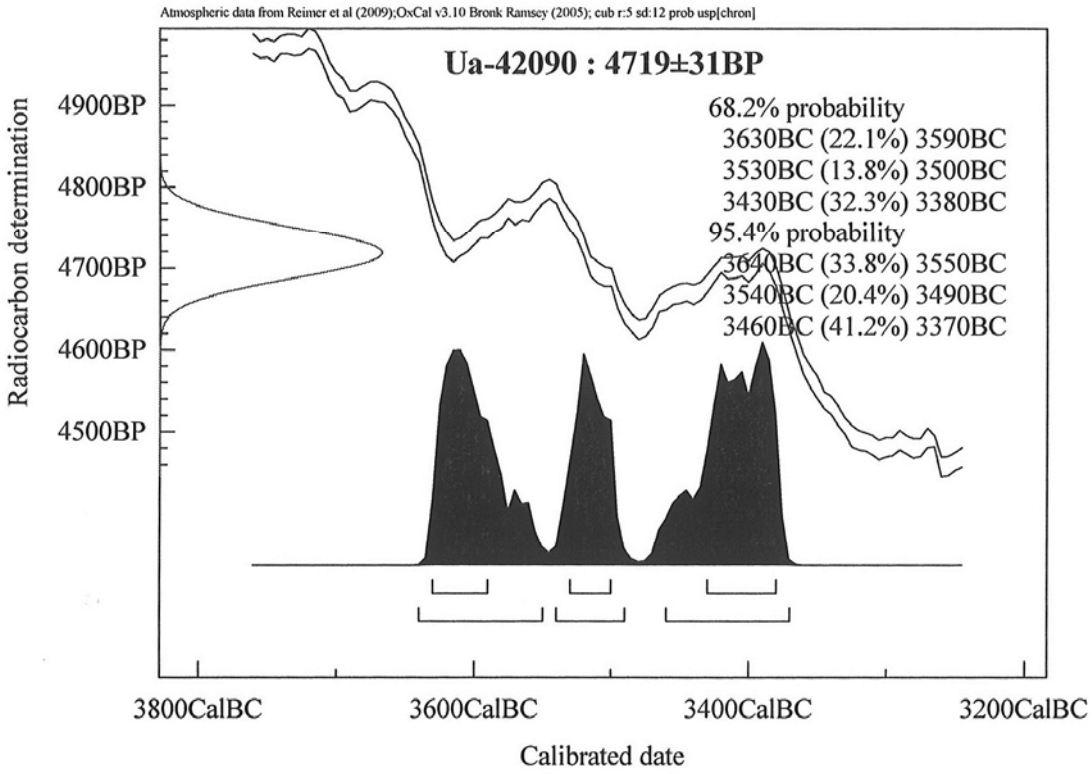
Atmospheric data from Reimer et al (2009);OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005); cub r:5 sd:12 prob usp[chron]
Ua-42090 : 4719±31BP
68.2% probability
3630BC (22.1%) 3590BC
3530BC (13.8%) 3500BC
3430BC (32.3%) 3380BC
95.4% probability
3640BC (33.8%) 3550BC
3540BC (20.4%) 3490BC
3460BC (41.2%) 3370BC
Radiocarbon determination
4900BP
4800BP
4700BP
4600BP
4500BP
3800CalBC
3600CalBC
3400CalBC
3200CalBC
Calibrated date

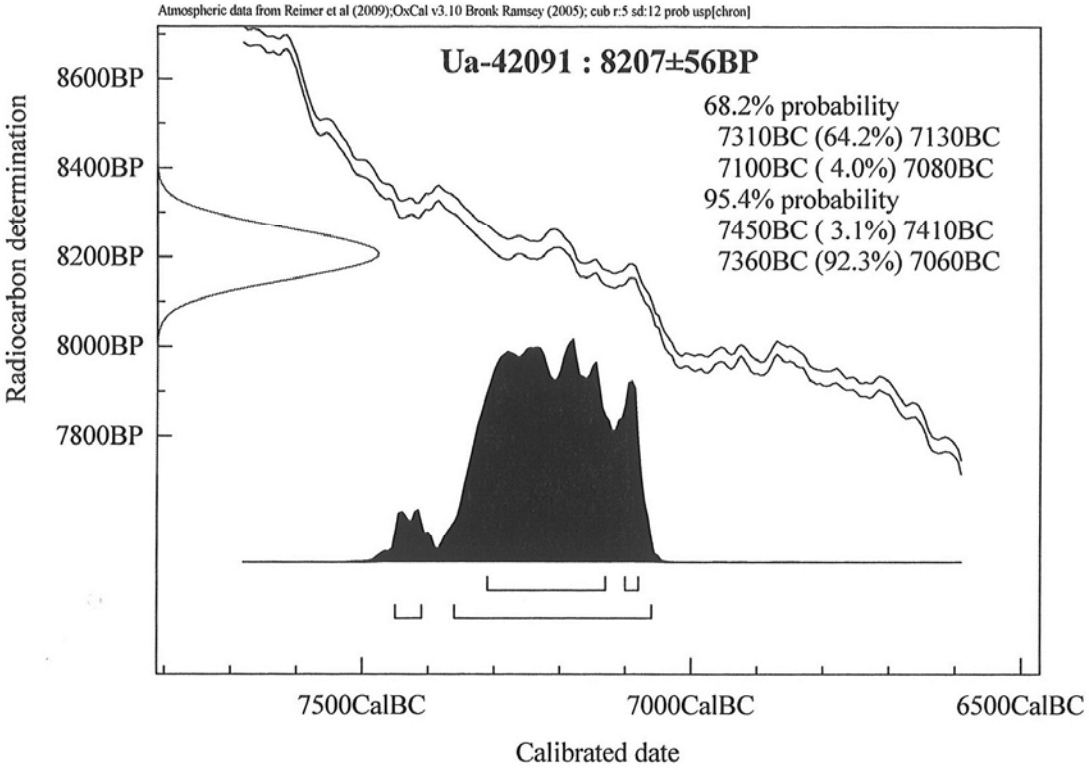
Atmospheric data from Reimer et al (2009);OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005); cub r:5 sd:12 prob usp[chron]
Ua-42091 : 8207±56BP
68.2% probability
7310BC (64.2%) 7130BC
7100BC (4.0%) 7080BC
95.4% probability
7450BC (3.1%) 7410BC
7360BC (92.3%) 7060BC
Radiocarbon determination
8600BP
8400BP
8200BP
8000BP
7800BP
7500CalBC
7000CalBC
6500CalBC
Calibrated date

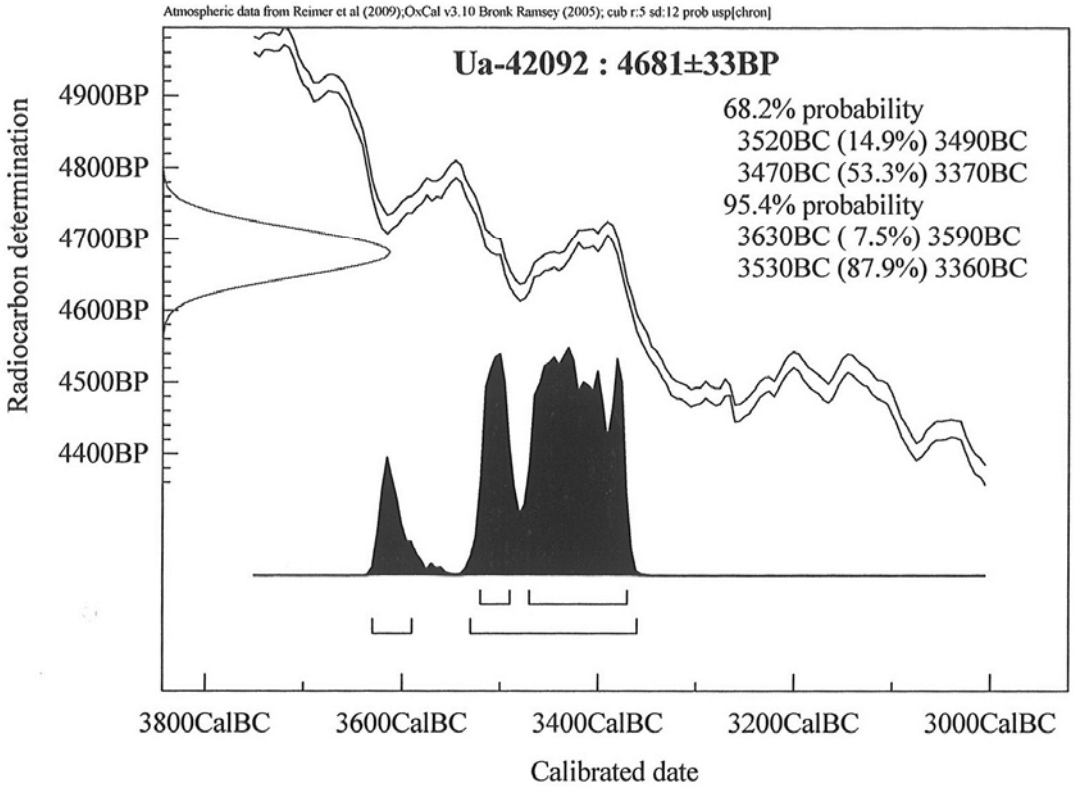
Atmospheric data from Reimer et al (2009);OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005); cub r:5 sd:12 prob usp[chron]
Ua-42092 : 4681±33BP
68.2% probability
3520BC (14.9%) 3490BC
3470BC (53.3%) 3370BC
95.4% probability
3630BC (7.5%) 3590BC
3530BC (87.9%) 3360BC
Radiocarbon determination
4900BP
4800BP
4700BP
4600BP
4500BP
4400BP
3800CalBC
3600CalBC
3400CalBC
3200CalBC
3000CalBC
Calibrated date

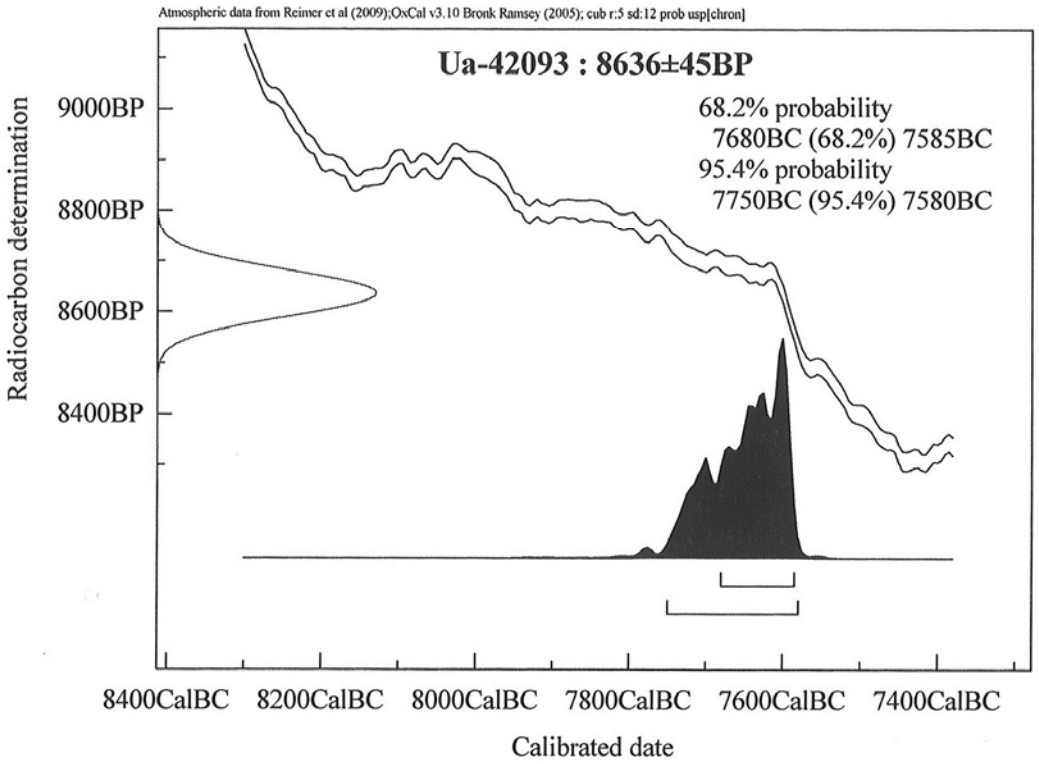
Atmospheric data from Reimer et al (2009);OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005); cub r:5 sd:12 prob usp[chron]
Ua-42093 : 8636±45BP
68.2% probability
7680BC (68.2%) 7585BC
95.4% probability
7750BC (95.4%) 7580BC
Radiocarbon determination
9000BP
8800BP
8600BP
8400BP
8400CalBC
8200CalBC
8000CalBC
7800CalBC
7600CalBC
7400CalBC
Calibrated date

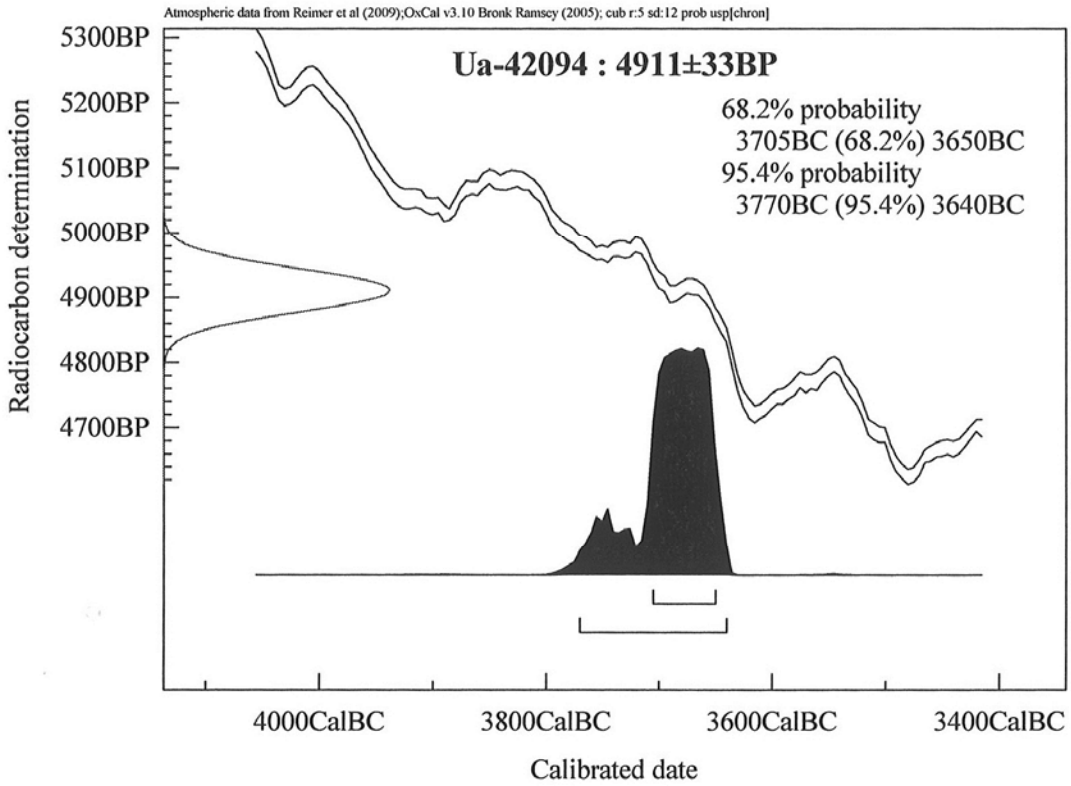
Atmospheric data from Reimer et al (2009);OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005); cub r:5 sd:12 prob usp[chron]
Ua-42094 : 4911±33BP
68.2% probability
3705BC (68.2%) 3650BC
95.4% probability
3770BC (95.4%) 3640BC
Radiocarbon determination
5300BP
5200BP
5100BP
5000BP
4900BP
4800BP
4700BP
4000CalBC
3800CalBC
3600CalBC
3400CalBC
Calibrated date

Sydsvensk Arkeologi AB
Rapporter 2011

1. Södervidinge kyrkogård - Södervidinge sn, FU 2010, Bertil Helgesson
2. Nytt golv i Östraby kyrka, Östrabys sn, FU 2011, Jan Kockum
3. Ny belysning, Gamla staden 8:1 i Helsingborg, Helsingborg, FU 2010, Jan Kockum
4. Balsby 23:1 & 29:2, Nosaby sn, FU 2010, Anders Edring
5. Fjärrvärme i Östra Tommarp - Östra Tommarp sn, FU 2010, Lars Jönsson
6. Fjärrvärme genom Härlövs by, Kristianstad, FU 2010, Jan Kockum
7. Svedala kyrka, Svedala sn, FU 2010, Lars Jönsson
8. Näsbyholm sätesgård, Gärdslövs sn, FU 2010, Lars Salminen
9. Ny gatubrunn i Valdemars väg i Vä, Vä sn, FU 2011, Jan Kockum
10. Fjärestads kyrka, Fjärestad sn, FU 2011, Tony Björk
11. Gustav Adolfs Torg, Malmö. FU 2010, Joakim Frejd
12. Järnvägen 1:1, Malmö. FU 2011, Joakim Frejd
13. Kv Minerva 24 i Helsingborg, Helsingborg, FU 2011, Jan Kockum
14. Cementen 13, Malmö, AU 2011, Per Sarnäs
15. Bältinge bytomt, Skarhult 13:36, FU 2010, Lars Salminen
16. Falsterbo 9:97 – ett stenkast ifrån borgen, FU 2010, Lars Salminen
17. Kvarnby utbyggnadsområde, Malmö, FU 2010, Per Sarnäs
18. Stora Uppåkra 2:76 m.fl., FU 2011, Joakim Frejd
19. Färlöv 19:3, Färlövs socken, Kristianstads kommun, AU 2011, Joakim Frejd
20. VA inom Bollerups säteri, Bollerups socken, Tomelilla kommun, FU 2011, Lars Jönsson
21. Södervidinge 28:1 – Kyrkogården, Södervidinge sn, Kävlinge kommun, FU 2011, Lars Salminen
22. Råbelöv 26:5, Fjälkestads sn, FU 2011, Jan Kockum
23. Citadellstaden 2:1, Landskrona, FU 2011, Lars Jönsson
24. Innerstaden 1:14 och 1:152, Malmö, FU 2011, Joakim Frejd
25. Hammarlövs bytomt, Hammarlövs sn, FU 2010, Per Sarnäs
26. Kristian IV 10 i Kristianstad, Kristianstad; FU 2011, Jan Kockum
27. Skurups bytomt, Skurups kommun, FU 2001, Lars Salminen, Ingrid Gustin & Joakim Frejd
28. Norra Vallvägen i Kristianstad, Kristianstad, FU 2011, Jan Kockum
29. Östra Storgatan i Kristianstad, Kristianstad, FU 2011, Jan Kockum
30. VA-ledningar inom Östra Asmundtorps bytomt, Trollenäs sn, Eslövs kn, FU 2002–2003, Lars Salminen, Ingrid Gustin & Joakim Frejd
31. Residenset 1, fornlämning 20, Malmö stad, FU 2010–2011, Per Sarnäs
32. Sutaren Mindre 6, fornlämning 17, Vellinge sn, Vellinge kn, FU 2011, Per Sarnäs
33. Limhamn 151:461, Hyllie sn, AU 2011, Jan Kockum
34. Åhus 30:1 m fl, Åhus sn, FU 2011, Jan Kockum
35. Rinkaby S:3 m fl, Rinkaby sn, FU 2011, Jan Kockum
36. Hjulhamnsgatan, fornlämning 20, Malmö. FU 2011, Joakim Frejd
37. Vadensjö bytomt, RAÄ 27, Vadensjö sn, Landskrona kn. FU 2003, Lars Salminen, Ingrid Gustin & Joakim Frejd
38. Fjärestads kyrkogård, Fjärestads sn, FU 2011, Jan Kockum
39. Kv Kabbalöken 26 i Åhus, Åhus sn, FU 2011, Jan Kockum
40. Kv Slussen 1 i Malmö, Malmö, FU 2011, Jan Kockum
41. Husie 172:123, Husie sn, FU 2011, Kristian Brink
42. Övra Glumslöv 11:8 och 11:12, Glumslövs sn, FU 2001, Christer Carlsson
43. Tillgänglighetsanpassning av ingången till Bårslövs kyrka, Bårslövs sn, FU 2011, Christer Carlsson
44. Veberöds kyrka, Veberöds sn, FU 2010–11, Jan Kockum & Joakim Frejd
45. Sjögatan och Månsgatan i Åhus, Åhus sn, FU 2011, Jan Kockum
46. Arilds kapell, Brunnby sn, FU 2007-2008, Lars Salminen & Ingrid Gustin
47. Hallaröds kyrka, Hallaröd sn, FU 2011, Ingrid Gustin
48. Norra Vrams kyrka, Norra Vrams sn, FU 2004, Lars Salminen & Ingrid Gustin
49. Vintrie 24:42, Bunkeflo sn, Malmö kn, FU 2010, Per Sarnäs
50. Dränering av Hammarlunda kyrka, Hammarlunda sn, FU 2011, Thomas Linderoth
51. St Petri kyrka, Malmö, FU 2011, Ingrid Gustin
52. Markarbeten vid Vä kyrka, Vä socken, FU 2011, Christer Carlsson

53. Lövestad 57:1, fornlämning 92, Lövestads sn, Sjöbo kn, FU 2011, Per Sarnäs
54. Trådbussar i Landskrona stad, Landskrona stad, FU 2003, Jan Kockum & Lars Salminen
55. Citadellstaden 2:1, Landskrona. FU 2010-2011, Lars Salminen & Jan Kockum
56. Förhistorisk boplats vid Öllsjö 59:2, Skepparslövs socken, FU 2011, Christer Carlsson
57. Sankt Gertrud 4, fornlämning 20, Malmö stad, FU 2011, Ingrid Gustin
58. Stora Hammar,
59. Innerstaden 1:14 – Lilla Torg och Gustav Adolfs Torg, fornlämning nr 20 i Malmö stad, Malmö kommun, FU 2011, Joakim Frejd
60. Kristianstad 4:4 och 4:11 vid Östra Centrum, Kristianstad stad, FU 2011, Christer Carlsson
61. Innerstaden 1:14, Skomakaregatan, fornlämning nr 20, i Malmö stad, Malmö kommun, FU 2011, Ingrid Gustin
62. Hamnen 21:147 och Innerstaden 1:14, fornlämning Malmö 20, Malmö stad, Malmö kommun, FU 2011, Ingrid Gustin
63. St Nicolai kyrka, fornlämning 19 i Trelleborgs stad, Trelleborgs kommun, FU 2011, Ingrid Gustin
64. Barsebäck 77:1 m fl, fornlämning nr 35 i Barsebäcks socken, Kävlinge kommun, FU 2011, Ingrid Gustin
65. Markarbeten vid Norra Åsums kyrka, Kristianstad socken, Kristianstad kommun, FU 2011, Christer Carlsson
66. Markarbeten i Västra Varvsgatan i Åhus, Åhus stad, Kristianstad kommun, FU 2011, Christer Carlsson
67. Markarbeten inom fastigheten Lyckan 27, Åhus stad, Kristianstad kommun, FU 2011, Christer Carlsson
68. Hököpinge bytomt, fornlämning 28:1, Hököpinge socken, Vellinge kommun, FU 2011, Ingrid Gustin
69. Öllsjö 7:1, Skepparslöv sn, Skåne. UN 2010, Anders Edring